

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ORYANTALİST YAZARLARIN HASAN SABBÂH TARİKATI HAKKINDAKİ
İDDİALARI**

Hazırlayan

Tevfik SUNGUR

170471101

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. Mehmet Ali Kapar

KARAMAN – 2021

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ORYANTALİST YAZARLARIN HASAN SABBÂH TARİKATI HAKKINDAKİ
İDDİALARI**

Hazırlayan

Tevfik SUNGUR

170471101

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. Mehmet Ali Kapar

KARAMAN – 2021

ENSTİTÜ TEZ ONAY FORMU

Doküman No	FR-285
İlk Yayın Tarihi	05.02.2018
Revizyon Tarihi	27.10.2020
Revizyon No	01
Sayfa No	1/1

ORYANTALİST YAZARLARIN HASAN SABBAAH VE TARİKATI HAKKINDAKİ İDDİALARI

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 09.04.2021

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 18.03.2021 tarih ve 11/297 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Hazırlayan

Kalite Sistem Onayı

ÖN SÖZ

Tarih sahnesinde önemli bir yere sahip olan Nizâriler, gerek eylemleri gerekse yaşayışları yüzyıllar boyunca merak edilen bir topluluk olarak anılmaktadırlar. Nizârî kaynaklarının çoğunun günümüze ulaşamamasından dolayı, onları komşularının tuttukları tarihi kayıtlardan dinlemekteyiz. Bu konu ülkemizde genellikle Doğu kaynakları temel alınarak çalışılmaktadır. Bu sebeple Nizârîler hakkında yazılan Batılı kaynaklar arka planda kalmıştır. Haçlı tarihçileri, seyyahları ve din adamlarının onlar adına tuttukları kayıtlar, Nizârî tarihi için gerçektende oldukça önemli bilgiler içermekte ve cevapsız kalan birçok konuya ışık tutmaktadır.

Konunun tercih edilmesinde Batılı yazarların konuya yaklaşımlarının algı oluşumunda etkin olduklarına olan inanç yatmaktadır. Modern Batılı araştırmacılar önderliğinde araştırmalarımız derinleştikçe, Batılı ana kaynakların ilginç ve renkli bilgiler içerdiğini fark ettik. Ağırlıklı olarak Latince, Fransızca ve Almanca gibi geniş bir yelpazede bulunan bu kaynaklar titizlikle incelenerek yazarların ortak görüşlerini ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmalar esansında modern çalışmalardaki tarikat ile ilgili olan bazı bilgilerin mümkün olamayacağı ve bazı bilgilerinde abartılarak efsaneleştirildiği tespit edildi. “Oryantalist Yazarların Hasan Sabbâh ve Tarikatı Hakkındaki İddiaları” isimli bu tezde, efsanelerin ortaya çıktığı kaynakların tespiti ile efsanelerin yayılma sürecini incelendi. Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde Nizârîlerin kuruluşu, teşkilatlanması ve İran yapılanması yıkılışına kadar ana hatlarıyla anlatılmıştır. İkinci bölümde, Suriye’ye gelen ilk Nizârî dâîlerinin hayatta kalma mücadelelerinden ve zamanla nasıl etkili bir güç haline geldiklerinden bahsederek yıkılışlarına kadar olan süreç ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Oryantalizm’in ne olduğu, Haçlılar ile Nizârîler arasındaki siyasi münasebetlerin seyri, kaynaklar temel alınarak olarak ortaya koyulmuştur. Dördüncü bölümde ise Batılı

yazarların iddiaları adı altında Nizârî efsanelerinin izlerini sürerek, Nizârîlere olan bakış açısını incelenmiştir.

Batı kaynakları ile Nizârî kaynaklarını karşılaştırmak bizi esasen en doğru sonuçlara ulaştıracaktı. Nizârî kaynaklarının birçoğunun günümüze ulaşamaması konumuzu bu çerçevede eksik bırakmaktadır. Ayrıca Batı kaynaklarının birçoğunun ülkemizdeki kütüphanelerde bulunmamasından dolayı ulaşamadığımız bazı kaynaklar olmuştur. Bu sebeple ilgili kaynakların tamamına erişim sağlanamamıştır. Halen, İran ve Suriye'nin içinde bulunduğu siyasi karışıklık ve pandemiden dolayı saha araştırmaları eksik kalmıştır.

Tez çalışmamın planlanmasında, hazırlanma sürecinin her aşamasında desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, konunun olgunlaşmasında yönlendirmeleriyle yolumuza ışık olan danışmanım Doç. Dr. Mehmet Ali Kapar'a teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamızın zorluklarının aşılmasında her daim yardımını gördüğüm hocalarım Doç. Dr. Sefer Solmaz ve Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Günler'e, babam Dr. Çetin Sungur'a, motivasyonumun düştüğü zamanlarda destekleriyle ve Fransızca çevirilerde Mustafa ve Yusuf Doğan kardeşlere, Latince çevirilerde Başak Torun'a, çalışmamızın imlâ ve anlatım hatalarının gözden geçirilmesinde yardımları dokunan Edebiyat Öğretmeni kardeşim İrem Sena Sungur'a ve son olarak, bu zorlu süreçte sabrı ile ayrı bir desteği bulunan annem başta olmak üzere tüm aile fertlerime ve ismini saymakla bitiremeyeceğim dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Karaman 2021

Tevfik Sungur

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT	x
Kaynaklar ve Araştırmalar	xii
1. Kaynaklar	xii
A. Latince Kaynaklar	xii
B. Alman Kaynakları	xvii
C. Fransızca Kronikler	xviii
D. Arapça Kaynaklar.....	xxiii
E. Farsça Vekâyi-nâmeler	xxiv
F. Seyahatnameler	xxv
2. Araştırmalar.....	xxviii
GİRİŞ	1
1. İsmâîlîliğin Ortaya Çıkışı	2
1.2. Fâtımî-Abbâsî Rekabetinde Şîî-Sünnî Mücadelesi ve Türklerin Rolü.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM İRAN NİZÂRÎLERİ	10
1. Hasan Sabbâh'ın Hayatı	10
1.1. Nizârîliğin Doğuşu ve Teşkilatlanması	12
1.1.2 Tarihsel Süreçte Nizârîlik.....	14
1.2. İran Nizârîleri	16
1.2.1. Nizârîlerin Selçuklu Devleti ile İlişkilerinin Başlaması	16
1.2.2. Hasan Sabbâh Dönemi	18
1.2.2.1. Yeni Bir Dönemin Başlangıcı: Alamut Kalesi	18
1.2.2.2. Alamut Kalesi'nin Ele Geçirilmesi	18
1.2.2.3. Alamut'un Alınmasından Sonra Hasan Sabbâh'ın İlk Faaliyetleri	19
1.3. Hasan Sabbâh Döneminde Selçuklular ile Mücadele.....	21
1.3.1 Melikşah Dönemi Nizârî Faaliyetleri	21
1.3.2. Berkyaruk Dönemi	22
1.3.3. Muhammed Tapar Devri	23
1.3.4. Sencer Zamanı.....	25
1.4. Hasan Sabbâh'ın Halefleri	26

1.4.1. Kiya Buzurg Ümid (1124-1138)	26
1.4.2. Muhammed b. Buzurg Ümid (1139-1162).....	27
1.4.3. II. Hasan (1162-1166) ve Kıyamet İlanı	28
1.4.4. Nûreddîn II. Muhammed (1166-1210).....	29
1.4.5. Celaleddin III. Hasan (1210-1221).....	30
1.4.6. Alâeddin III. Muhammed (1221-1255).....	30
1.4.7. Rükneddin Hürşah ve İran Nizârîlerinin Siyasi Olarak Sonu	31
İKİNCİ BÖLÜM SURİYE NİZÂRİLERİ	33
2. Suriye'nin Siyasal ve Dini Durumu	33
2.1. XI. Yüzyılda Suriye'nin Siyasi Durumu	33
2.1.2 Suriye'de Dini Durum.....	34
2.2. Suriye Nizârîleri	35
2.2.1 Nizârîlerin Suriye'ye Gelmeleri	35
2.2.1.1. Suriye'de Nizârî Stratejisi	36
2.3. XII. Yüzyılda Suriye'de Güçler Dengesi	37
2.3.1. Haçlı-Nizârî İlişkileri	39
2.4. Suriye Nizârîleri'nin İlk Faaliyetleri	40
2.4.1 Halep Bölgesi	40
2.4.1.1. Rıdvan Döneminde Nizârî Faaliyetleri.....	40
2.4.1.2. Alparslan b. Rıdvan.....	43
2.5. Suriye'de Mustalî-Nizârî Mücadelesi	47
2.6. Nizârîlerin 1230-1260 Arasında Toparlanma Evresi	48
2.7. Reşideddin Sinan ve Nizârîlerin Suriye'de Güçlerinin Zirvesine Ulaşmaları.....	50
2.7.1. Reşideddin Sinan'ın Hayatı.....	50
2.7.2. Sinan'ın Suriye'ye Gelmesi	51
2.7.3. Kıyamet İlanı'nın Suriye'deki Yansıması.....	51
2.7.4. Sinan'ın Suriye'de Politikaları	52
2.7.5. Sünnî Güçler Zengîler ve Eyyûbîlere Karşı Mücadele.....	53
2.7.6. Reşideddin Sinan'ın Ölümü ve Sonrası.....	56
2.8. İran ve Suriye Nizârîleri'nin Siyasi olarak Sonu.....	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ORYANTALİST (BATILI) YAZARLARIN KAYNAKLARINA GÖRE NİZÂRİLER VE HAÇLILAR İLE İLİŞKİLERİ.....	60
3. Oryantalizm.....	60
3.1. Oryantalizm ve Nizârîlik	61

3.2. Nizârî Tarih Yazımı ve Araştırmaları	62
3.2.1. Nizârîlerin Kendi Tarih Yazımları	62
3.2.2 Nizârîler Hakkında Kayıt Tutan Batılı Yazarlar	64
3.2.3. Batılı Kaynaklar Üzerindeki Sünnî Etkisi	66
3.2.3.1. Batılı Kaynakların Nizârîlere Bakış Açıları ve Efsaneleşme Süreci	68
3.3. Nizârî Araştırmaları ve Gelişim Süreci	73
3.4. Batılı Kaynaklara Göre Nizarilerin Nitelikleri	75
3.4.1. Tudelalı Benjamin Seyahatnamesi	75
3.4.2. Anonim Tractatus de Locis et Statu Sancte Terre İerosolimitane	77
3.4.3. William of Tyre, Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum	78
3.4.4. Strazburglu Burchard'ın Frederick Barbarossa'ya Raporu	80
3.4.5. James of Vitry: Historia Orientalis.....	80
3.5. Nizârîler ve Haçlılar Arasında Geçen Siyasi Olayların Kaynaklara Yansıması	82
3.5.1. Trablus Kontu II. Raymond Suikastı.....	82
3.5.2. I. Amalric ile Müzakereler ve Nizârî Elçisinin Öldürülmesi	84
3.5.3. Kudüs Kralı Monferrat'lı Conrad'a Düzenlenen Nizârî Suikastı.....	86
3.5.3.1. Monferrat'lı Conrad'ın Kudüs Kralı Olması.....	86
3.5.3.2. Kudüs Kralı Conrad'ın Nizârîler Tarafından Öldürülmesi	88
3.5.3.3. Conrad Suikastı'nın Kaynaklara Yansıması.....	90
3.5.3.4. Marki Conrad'ın Son Anları	93
3.5.3.5. Conrad'ın Ölüm Nedeni	94
3.5.3.6. Suikast Tartışmaları.....	98
3.7. Nizârî Siyaseti ve Bunun Avrupa'ya Etkileri.....	100
3.7.1. Yaşlı Adam Tarafından Gönderildiği İddia Edilen Mektuplar.....	100
3.8. Yaşlı Adam'ın, Kudüs Kralı Henri'yi Nizârî Topraklarına Daveti	104
3.9. IX. Louis'e Gelen Nizârî Elçiliği	105
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ORYANTALİZM IŞIĞINDA ORTAYA ÇIKAN NİZÂRÎ EFSANELERİ	108
4. Batılı Kaynaklara Göre Nizârîlerin Dini İnançları	108
4.1. Batılılara göre Nizârîlerin İnanç Sistemi.....	109
4.1.1. Nizârî Liderinin Tanrı Olarak Görülmesi.....	110
4.1.2. Nizârî Liderinin Peygamberliği.....	111
4.1.3. Nizârîlik ve Yahudilik.....	111
4.1.4. Dinsizlik	112
4.1.5. Nizârîlik ve Hristiyanlık.....	113

4.1.6. Tenâsüh (Reenkarnasyon) İnancı	119
4.1.7. Takiye.....	119
4.2. Fedai Teşkilatlarının Işığında Batılı Kaynaklarda Nizârî Efsaneleri	123
4.2.1. Nizârî Fedaileri.....	123
4.3. Eğitim Efsanesi	125
4.4. Nizârîlerin Cennet İnancı ve Kaynaklara Yansıması	129
4.4.1. Cennet İnancının Cennet Bahçesi Olarak Efsaneleşmesi.....	130
4.5. Haşhaş Efsanesi.....	135
4.6. Fedailerin Kaleden Atlama Hikâyesi	137
SONUÇ	140
BİBLİYOGRAFYA	143
I. KAYNAKLAR	143
II. ARAŞTIRMALAR.....	145
KİTAPLAR.....	145
MAKALELER	148
EKLER.....	153
HARİTALAR.....	153
RESİMLER.....	155

KISALTMALAR

a.g.e	: adı geçen eser
a.g.m	: adı geçen makale
b.	: ibn
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviri
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
h.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
İA(meb)	: İslam Ansiklopedisi
m.	: miladi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Mad.	: Madde
No. – nr.	: Numara
s.	: sayfa
S.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yy.	: Yüzyıl

ÖZET

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ORYANTALİST YAZARLARIN HASAN SABBÂH TARİKATI HAKKINDAKİ
İDDİALARI****Tevfik SUNGUR****Tarih Ana Bilim Dalı****YÜKSEK LİSANS TEZİ/KARAMAN 2021**

Nizârîler, Hasan Sabbâh önderliğinde bir araya gelen tarihin en ilginç oluşumlarından birisidir. Önce İran daha sonra Suriye ve Lübnan'da varlık gösteren Nizârîler ağırlıklı olarak şehirden uzak ve ele geçirilmesi zor olan kalelere yerleşmişlerdir. Selçuklular, Abbâsîler, Fâtımîler, Haçlı Kontlukları, Eyyûbîler, Zengîler, Moğollar ve Memlûkler ile mücadele içerisinde oldukları gibi bazı dönemlerde bu devletler ile ittifaklar kurmaya çalıştılar.

Onlar hayatta kalmak için kurnazca stratejiler geliştirdiler. Kurdukları fedai teşkilatları sayesinde işledikleri cinayetlerle düşmanlarının korkulu rüyası olmuş ve bu sayede kendilerini korumayı başarmışlardır. Kolaylıkla kılıktan kılığa girebildikleri için düşmanları tarafından asla ayırt edilemediler ve bu sayede hedeflerine kolaylıkla ulaşabilmekteydiler. Onlar korkusuzca en zorlu görevler için eğitilmişlerdir. Dönemin en güçlü devletlerinin en kilit isimlerine rahatlıkla suikast gerçekleştirebiliyorlardı.

Genellikle yaşamlarını dışa kapalı olarak sürdüren Nizârîler, düşmanları tarafından tanınmakta güçlük çekmişler bu nedenle haklarında çeşitli anlatımlar, eklemeler ışığında efsaneleşmeye mahkûm olmuştur. Onlar hakkında ortaya çıkmış olan cennet bahçesi, haşhaş, ölüm atlayışı ve fedailerin eğitimi gibi birçok efsane yalnızca Batı kaynaklarında yer almaktadır. Tez çalışmamızda Batılı yazarlar tarafından anlatılan hikâyelerin izlerini sürerek, Nizari efsanelerinin temellerine inmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsmâîlî; Nizârî, Haşhaşî, Suikastçılar, Hasan Sabbâh; Nizârî Efsanekeri

ABSTRACT

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY

SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

CLAIMS BY ORIENTALIST AUTHORS ABOUT THE HASAN SABBÂH SECT**Tevfik SUNGUR****Department of History****MASTER's THESIS /KARAMAN 2021**

Nizaris, who gathered under the leadership of Hasan Sabbâh, are one of the most interesting historical entities. Nizaris initially appeared in Iran, later in Syria and Lebanon, and they predominantly settled in the castles which are far from the city and difficult to capture. Although they were against Seljuks, Abbâsîds, Fatimids, Crusaders, Ayyubids, Zengîs, Mongols and Mamelukes; in some periods Nizaris tried to form alliances with these states.

Nizaris developed cunning strategies to survive. With the murders of their bouncer organizations, they became a nightmare for their enemies and in this way they succeeded to protect themselves. They could disguise so easily that their enemies could never distinguish them, thus, they could easily reach their target. They were trained fearlessly for the toughest missions. They were able to assassinate the key figures of the strongest states in that era easily.

Nizaris, who generally lived self-enclosed, were not known well by their enemies and for this reason they were bound to become legends in consideration of different narratives and

additions. Many legends related with Nizaris such as Garden of Eden, hash, death jump and bouncer trainings take place only in western sources. In this thesis, it is studied to get to the roots of Nizari legends by tracing the stories told by western authors.

Key Words: Ismailis; Nizari; Hashashin; Assassins; Hasan Sabbâh; Myths of Nizârî

Kaynaklar ve Araştırmalar

1. Kaynaklar

A. Latince Kaynaklar

Anonim, *Tractatus de Locis et Statu Sancte Tere İerosolimitane*, (Kudüs'ün Kutsal Topraklarının Durumu ve Konumu Hakkında İnceleme)

Yazarı tespit edilememiş olan bu eser, Hıttin Savaşı'ndan (1187) önceki yıllarda Kudüs Krallığı'nı anlatan bir Latince incelemesidir. Muhtemelen 1168'den sonra ve 1187'den önce Avrupa'dan gelen bir ziyaretçi tarafından yazılmıştır. İsimsiz yazar Kudüs topraklarını dünyanın merkezinde konumlandırıp, çevresindeki ülkeleri tarif edtmektedir. Daha sonra bu topraklarda yaşayan Hristiyan grupları (Frank, Grek, Ermeni, Gürcü, Yakubi ve Nasturiler) askerî değerlerine, dış görünüşlerine, öğretileri ve alfabelerine dikkat çekerek anlatmaktadır. Ardından ana kentlerin farklı dönemlerde kullanılan isimlerinden bahsetmektedir. Eser, ülkede yaşayan Hristiyan olmayan grupların (Yahudiler, Samiriler, Assassinler/Suriye Nizârîleri ve Bedeviler) nitelendirilmesi ile sona ermektedir. Eser, Vitryli James ve Burchard tarafından da kullanılmıştır.¹ Latince olarak kaleme alınan eserin, Benjamin Z. Kedar tarafından modern Latinceye transkript ettiği makalesinden faydalandık.² Tractatus'un metni Nizârîler ile ilgili en erken kayıtlardan birisidir. Nizârîler hakkında ilk Batılı ön izlenimleri bizlere aktarması açısından büyük bir öneme sahiptir. Pek güvenilir bir kaynak olmasa bile, verdiği ilginç bilgiler bir dizi efsanenin ortaya çıkışına temel olmuştur. Dolayısıyla çalışmamızda cevap aradığımız Nizârî efsanelerinin ortaya çıkışlarına dair sorunun yanıtlarına, Tractatus sayesinde ulaşmış bulunmaktayız. Bu noktada çalışmamız adına

¹ Benjamin Z. Kedar, "Tractatus de locis et statu sancte terre ierosolimitane", *The Crusades Encyclopedia*, ed. Alan V. Murray, C. IV, ABC-CLIO, California 2006, s. 1187.

² Benjamin Z. Kedar, "The Tractatus de locis et statu sancte terre ierosolimitane", *The Crusades and Their Sources*, ed. John France, William G. Zajac, Routledge, New York 1998, s. 111- 133.

incelediğimiz en değerli kaynaklardan birisidir. Tractatus, Nizârîler'in Yahudilere dayandığını iddia etmekle birlikte, ilk defa cennet bahçesinin zikredildiği eserdir. Nizârîler ile ilgili kayıt tutan incelediğimiz Batılı kaynaklarda rastlayamadığımız, 1152 tarihinde Nizârîler tarafından öldürülen Trablus kontu II. Raymond suikastı, cinayetten yaklaşık 50 yıl sonra Tractatus eserine yapılan zeyl de yer almaktadır. Tractatus Nizârîler ile Tapınakçılar arasındaki benzerlikleri dile getirmesi, Nizârîler ile Batılılar arasında yapılan kıyaslama, incelemelere de verilen güzel bir örnek olarak eserinde yer almaktadır.

William of Tyre, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum* (Deniz Ötesinde Yapılmış Eylemlerin Tarihi)

Muhtemelen XII. yüzyılda Suriye'ye yerleşen Fransız bir aileden 1130 yılında dünyaya gelen William, Fransa ve İtalya'da eğitim gördü. Latince, Yunanca ve Arapça biliyordu. 1160'ta Filistin'e döndü ve 1167'de Tyre'de (Sur) din görevlisi oldu. Aynı yıl İstanbul ve Roma'ya diplomatik görevle gönderildi. Üç yıl sonra Kudüs Kralı I.Amalric'in oğlu Baldwin'e öğretmenlik yaptı. 1175'te Tyre başpiskoposluğuna terfi etti ve 1183'te Roma'ya gitti ve burada emekli oldu. Fransız kilise adamı ve tarihçi Tyreli William'ın Kudüs Latin Krallığı'ndaki deneyimleri ona, Orta Çağ Filistin tarihi yazma fırsatı verdi. William'ın iki kitabından ilki, Arap Doğu'nun tarihi olan *Gesta Orientalium Principum* (Doğu Hükümdarlarının Eylemleri) adlı eser günümüze ulaşamamıştır. Fakat konumuzla ilgili olan ikinci eseri olan *Historiarerum in Partibus Transmarinis Gestarum* (Deniz Ötesinde Yapılmış Eylemlerin Tarihi), Kudüs'ün Latin krallarının tarihi olan *Historiarerum* korunmuştur. Bizans İmparatoru Herakleios (610-641)'den William'ın kendi yaşadığı zamana kadar Kutsal Topraklardaki Hristiyan yönetimiyle ilgili eser kısaca *Chronicon* olarak da bilinmektedir. *Historiarerum* 614'ten 1184'e kadar Latin Doğu tarihinin ilmi bir açıklamasıdır. William, çok sayıda arşiv kaynağına ek olarak daha önceki Latin kaynaklarını da kullandı. 1127'den

sonraki dönem için Chronicon, Latin Yakın Doğu'nun en önemli kaynağıdır. Chronicon bu dönemin ilk Batılı eserlerinden olup Nizârîleri, erken dönem kaynaklar arasında en detaylı şekilde anlatmasıyla da dikkat çekicidir.³

Eserini, Bizans İmparatoru Heraklius'un (610-640) tahta geçmesiyle başlatan yazar, 1095 yılında I. Haçlı Seferi'nin başlamasından 1184 yılına kadar olan olayları anlatmaktadır. 23 bölümden oluşan bu eserinde oldukça detaylı kayıtlar tutmuştur. Haçlı tarihçileri için vazgeçilmez bir eserdir. Türkler hakkında da tafsilatlı bilgiler veren William, Nizârîler'den de bahsetmektedir. Bu konuda kendisinden sonra gelen bazı yazarlar tarafından da kullanılan eser, Nizârîler'in nitelikleri adına verdiği bilgilerden dolayı çok önemlidir. Eser Ergin Ayan tarafından Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği ismiyle yayınlanmıştır.⁴ Ebru Altan 11-12. bölümleri, Ergin Ayan ise 16-17-18. Bölümleri yüksek lisans tezi olarak Türkçeye çevirmişlerdir.⁵ Haçlı Seferleri tarihi adına temel kaynak olan bu eser, Nizârîler adına en erken Latin kaynaklarından birisi olmasına rağmen, onları oldukça detaylı olarak ele almıştır. Nizârîlerin özellikleri ve siyasi olayları açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Nizârî lideri Reşideddin Sinan ve Kudüs kralı I. Amalric arasındaki elçilik heyeti hakkında detaylı anlatıma Tyreli William'da rastlanmaktadır.

Walter Map, *De Nugis Curialium*

³ Jean B. Richard, "William of Tyre", *Encyclopaedia Britannica*, C. 23, Cambridge University Press, London 1969, s. 540; Alan V. Murray, "William of Tyre", *The Crusades Encyclopedia*, ed. Alan V. Murray, C. IV, ABC-CLIO, California 2006, s. 1281-1282.

⁴ *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar*, çev. Ergin Ayan, Ötüken yay., İstanbul 2016, s. 17.

⁵ Ebru Altan, *Willermus Tyrensis'in Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum (Deniz aşırı bölgelere yapılan seferlerin tarihi) adlı eserinin 11. ve 12. kitaplarının Türkçe çevirisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul 1995; Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum (Deniz aşırı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi) adlı eserinin 16., 17. ve 18. kitapların Türkçe çevirisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul 1994.

Walter Map, muhtemelen 1140 yılında Hereford'da (İngiltere) doğdu ve 1209'da öldü. İngiliz kilise adamı ve yazarının bu eseri, döneminin toplumsal ve dini meselelerini aydınlatmaya yardımcı olmaktadır. Muhtemelen Galler kökenli olan Walter Map, Paris Üniversitesi'nde 1154 ile 1160 yılları arasında eğitim gördü. Kral II. Henry'nin sarayında kâtip olarak hizmet etti. Çeşitli kilise görevlerini yaptıktan sonra 1197'de Oxford'un başpiskoposu oldu. Fakat o bir din adamı olarak değil, bir yazar olarak hatırlanmaktadır. Kitap aynı zamanda dönemin Hristiyan mezheplerini ve Anglo-Norman krallarının tarihlerini de içermektedir. Latince yazılmış efsaneler, folklor ve masalların yanı sıra dedikodu ve gözlemleri de içerisinde barındırmaktadır.⁶ Bu çerçevede Nizârîler hakkında, kısa da olsa kayıt tutan yazarın aktardıkları, Nizârîlerin dışarıdan nasıl gözüktüğüne dair önemli açıklamaları içermektedir. Walter Map tarafından Latince olarak kaleme alınan *De Nugis Curialium* adlı eser, Montague Rhodes James editörlüğünde modern Latinceye transkript edilmiştir. Araştırmamızda bu çalışmadan yararlandık.⁷ Bu eser Nizariler hakkında kısa bilgiler içermektedir. Batılı kaynaklarda Nizârî algısını net olarak, Walter Map'ın kayıtlarında görebilmekteyiz.

William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum* (İngiliz İşleri Tarihi)

Newburghlu William 1136 yılında Bridlington'da doğdu ve 1198 dolaylarında Newburgh Manastırı'nda öldü. XI. ve XII. yüzyıl İngilteresi'nin en değerli tarih kitaplarından birinin yazarı olarak hatırlanan İngiliz tarihçisidir. Çocuk yaşlarda Newburgh'ta Augustinian Manastırı'na teoloji ve tarih okumak için girdi ve görünüşe göre hayatının geri kalanında da orada kaldı. Gezginlerden ve komşu manastırlardan bilgi aldı. Rievaulx başrahibi Ernald'ın isteği üzerine yazdığı *Historia Rerum Anglicarum* (1196-1198); (İngiliz İşleri Tarihi)

⁶ M. R. James, "Walter de Map", *Encyclopaedia Britannica*, C. 14, , Cambridge University Press, London 1969, s. 817.

⁷ Walter Map, *De Nugis Curialium*, *Anecdota Oxoniensia Texts, Documents, and Extracts*, ed. Montague Rhodes James, Clarendon Press, Oxford 1914.

1066'dan 1198'e kadar olan dönemi kapsamaktadır. William'ın bilgeliği, klasik yazarlar Virgil, Horace, Cicero ve Livy'nin bilgisini içeriyordu. Tarih, esasen 1154'ten 1173'e kadar olan dönemin özgün anlatımı dışında, diğer İngiliz kroniklerinin bir derlemesiydi. William'ın sözlü gelenek ve efsaneye olan bağımlılığı bazı belirsizlik ve hatalarla sonuçlandı. Ancak tarihi, hem Haçlı Seferleri'nin haberlerinin gölgesinde kalan İngiliz iç tarihinin kaynağı olarak, hem de Kral Stephen'ın karışıklıklarla dolu saltanatındaki (1135-1154) neden-sonuç analizinin alışılmadık derecede keskin yorumu ve eleştirel analizi açısından son derece değerlidir.⁸ Eserin, Hans Claude Hamilton tarafından Latince transkript çalışmasından faydalandık.⁹ İngiliz tarihçisi olan Newburg, Nizârîler tarafından öldürülen, Kudüs kralı Conrad'ın suikastı hakkında derinlemesine bilgiler vermektedir. Öldürülen Fransız kral Conrad suikastının, İngilizler tarafından azmettirildiği iddialarına da milliyetçi bir cepheden yanıtlar vermektedir ve cinayetin sebeplerini de nakletmiştir.

Roger of Wendover, *Flores Historiarum* (Tarihin Çiçekleri)

Wendoverlı Roger, doğum tarihi belli olmayan, 1236 yılında ölen İngiliz rahip ve tarihçisidir. Roger'ın yazıları hakkında çok az şey biliyoruz. Bilinen tek eseri olan Flores Historiarum'u (Tarihin Çiçekleri) 13. yüzyılın ilk yarısında üyesi olduğu Benedict Tarikatının St. Albans manastırında yazdı. Flores, Yaratılış'tan 1235 yılına kadar olan dönemi kapsayan ve hem İngiltere hem de Avrupa ile ilgili ayrıntılı bilgiler veren büyük bir tarihtir. Wendoverlı Roger, 1200 sonrası olayları için özgün bir otoritedir. Materyallerini birçok kaynaktan “*değişik renkteki çiçeklerin birçok tarladan toplandığı gibi*” çektiğini, okuyucularında “*okuma sevgisi yakalayacağını*” ve böylece onları “*gayretli öğrencilere*” dönüştüreceğini söylemektedir. Roger, çağdaşı tarihçilerin birçoğu gibi anlatımını bolca olağanüstü, mucizevî

⁸ Frederick Mavrice Powicke, “William Newburgh”, *Encyclopaedia Britannica*, C. 23, Cambridge University Press, London 1969, s. 540.

⁹ William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum*, Hans Claude Hamilton, C. II, Sumptibus Socieraris, Londini MDCCCLVI (Londra 1856).

ve şeytani masallarla Zenginleştirir.¹⁰ Nizârîler tarafından işlenen Conrad suikastı ve cinayetin azmettiricisi olarak görülen İngiltere kralının aklanması için Yaşlı Adam, tarafından gönderildiği iddia edilen mektubu aktaranlardan birisidir. Eserin 1840 tarihinde J. A. Giles tarafından Latince'den İngilizceye yapmış olduğu çevirisinden yararlandık.¹¹ Newburgh gibi Roger'da Conrad suikastı hakkında detaylı bilgiler nakletmiştir. Birçok kaynakta rastlayamadığımız cinayet sebebine yer veren nadir yazarlardan birisidir.

B. Alman Kaynakları

Arnold of Lubeck, *Chronica Slavorum*

1177'den ölümüne kadar Lübek'teki (Almanya) St. John Manastırı'nın başrahibi ve 1172-1209 yıllarını kapsayan, *Chronica Slavorum*'un yazarıdır. Chronica sadece Elbe Nehri'nin doğusundaki bölgede Hristiyanlığın yayılması için Slavlara karşı Alman ve Danimarka operasyonları değil, aynı zamanda Kutsal Topraklardaki Haçlı Seferleri için de önemli bir kaynaktır. Selâhaddîn Eyyûbî'nin 1187'de Kudüs'ü ele geçirmesini, III. Haçlı Seferi (1189-1192), ve IV. Haçlı Seferi'ni (1202-1204) anlatır.¹² Arnold'ın Latince olarak kaleme aldığı el yazmasını, Georgius Heinricus Pertz 1868 yılında modern Latinceye transkript etmiştir.¹³ Araştırmamızda bu çalışmadan faydalandık. Nizârîler'e bakış açısı gerçekten çok ilginçtir. Kendisinden önceki ve çağdaşı olduğu kaynaklarda geçen bilgilere nazaran Nizârîler hakkında daha özellikli bilgiler vermesi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Nizârîler hakkında anlatılan liderinin işareti ile fedailerin kaleden atlayarak intihar etmelerini Arnold çok güzel bir şekilde nakletmiştir.

¹⁰ Carl Watkins, "Roger of Wendover", *Encyclopedia of Historians&Historical Writing*, ed. Kelly Boyd, C. 2, Routledge, New York 1999, s. 1004-1005.

¹¹ Roger of Wendover, *Flowers of History*, translated form the Latin, J. A. Giles, c. II, Henry G. Bohn, London M DCCC XLIX (1849).

¹² Graham Alexander Loud, "Arnold of Lübeck's Chronica Slavorum", *The Crusades Encyclopedia*, ed. Alan V. Murray, C. I, ABC-CLIO, California 2006, s. 96.

¹³ Arnoldi, *Chronica Slavorum*, ed. Georgius Heinricus Pertz, Impensis Biblioplii Hahniani, Hannoverae 1868.

Burchard of Strasbourg, *Report of Frederick Barbarossa* (Strazburg’lu Burchard’ın Frederick Barbarossa’ya Raporu)

Alman kökenli bir keşiş olan Burchard’ın ailesi ve hayatı hakkında seyahatnamesinde bilinenden başka bir bilgi yoktur. Doğum tarihi belirsiz olan yazarın, XII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Köln’de (Almanya) doğduğu tahmin edilmektedir. Aynı şekilde ölüm tarihi de belirsizdir. XII. yüzyılın sonlarında veya XIII. yüzyılın başlarında, Strazburg’da öldüğü sanılmaktadır. Yazar, İmparator I. Frederick Barbarossa’nın mahiyetinde bir kilise adamıdır. 1175 yılında, Selâhaddîn Eyyûbî’ye diplomatik bir görevle gönderilmiştir. Burchard, İmparatorluk sarayında noter ve papaz olarak görev yapmıştır.¹⁴ Bu eser, daha sonraki tarihçiler (Vitryli James gibi) ve çeşitli seyyahlar tarafından kullanılmış ve atıf yapılmıştır. Burchard’ın raporu Arnold’ın *Chronica Slavorum* adlı eseri sayesinde günümüze ulaşmıştır. Burchard’ın raporuna Georgius Henricus Pertz 1869 yılında *Chronica Slavorum* yeni baskısında Latince olarak yer vermiştir. Araştırmamızda bu çalışmadan faydalandık¹⁵ Batılıların Nizârîlere bakış açısı, onların sosyal kültürel dini açıdan nasıl algılandığını kaydeden önemli eserlerden birisidir.

C. Fransızca Kronikler

***Estoire d’Eracles* (Heraklius Tarihi)**

Eracles veya *Estoire d’Eracles*, Tyreli William tarihinin, anonim yazarlar tarafından yapılan eski bir Fransızca çevirisi ve yeni eklemelerle devam ettirilmesidir. Modern tarihçiler bu çevrilmiş metne Eracles demektirler. Başlıktaki Eracles ile 630 yılında Bizanslıların Sasaniler’den Kudüs’ü yeniden ele geçirilmesini sağlayan Bizans imparatoru Heraclius’u

¹⁴ John Tolan, “Burchard of Strasbourg”, *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History*, C. 3 (1050-1200), ed. David Thomas, Alex Mallett, Brill, Leiden 2011, s. 680-682.

¹⁵ Burchard of Strassburg, *Report to Frederick Barbarossa in Chronica Slavorum*, In *Monumenta Germaniae Historica: Scriptores*, C. 21, ed. Georg Heinrich Pertz, Impensis Bibliopolii Hahniani, Hannoverae 1869.

(610-641) kastedilmektedir. Fransızca çeviri 1230'larda ortaya çıktıktan sonra, yeni katkıda bulunanlar Tyreli William'ın orijinal metninin bitiş tarihi olan 1184'ten sonra Eracles'i genişletmeye ve güncellemeye başlamışlar ve yeni materyaller eklemişlerdir.¹⁶ Meriem Pages doktora tezinde, Eracles'in Nizârîler ile ilgili pasajını Fransızcadan İngilizceye çevirmiştir. Eracles'in Nizârîler hakkında tuttuğu kayıtlara bu tezden ulaştık.¹⁷ Araştırmacılar Eracles'i, William Tyre'ın tarihinin devamı olarak görmektedir. William'da gördüğümüz bilgileri bu eserde görmekteyiz. Bu sebeple Estoire'de ki Nizârîlere bakış açısında William'ın etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Nizârîler'in nitelikleri hakkında ilginç bilgiler vermesinin yanı sıra Fransız kaynağı olması dolayısıyla Conrad suikastına en geniş yer veren eserlerden birisidir. Kudüs kralı Champagneli Henry'nin Nizârî topraklarını ziyareti yine bu eserde anlatılmaktadır.

Ernoul, *Chronique d'Ernoul* (Ernoul Günlüğü)

1187'de Selâhaddîn Eyyûbî'nin Kudüs Krallığı'nı yaktığının görgü tanığı olan Ernoul'un, kendisine atfedilen Fransız tarihi, 1100'den 1228'e kadar Haçlı tarihini anlatmaktadır. Bu eserin bazı el yazmaları, tarihi 1232'ye kadar sürdürmektedir. Bu tarih kitabının yazarı hakkında çok az şey bilinmektedir. Eracles (Tyreli William, Historia'nın eski Fransızca çevirisi) gibi birçok çekici anekdot anlatmaktadır. 1187'den sonra oluşturulan Chronique'in ilk bölümü, 1163'ten itibaren Kudüs Krallığı'nın tarihine ve Selâhaddîn Eyyûbî'nin yükselişine odaklanır. Tapınakçıların kuruluşunun değerli bir anlatımını da içerir. 1185'den 1228/1232'ye kadar olan ikinci bölüm, Eracles'ın devamı olan eserlere benzer ve

¹⁶ Helen Nicholson, "Eracles", *The Crusader Encyclopedia*, ed. Alan V. Murray, C. II, ABC-CLIO, California 2006, s. 405.

¹⁷ Meriem Pages, *The Image of the Assassins in Medieval European Text*, Doctor of Philosophy, Massachusetts University Department of Languages, Literatures, and Cultures Program of Comparative Literature, New York 2007.

Nizârîler'e geniş bir yer ayırmıştır.¹⁸ Eserin Fransızca aslından Ahmet Deniz Altunbaş tarafından yapılan Türkçe çevirisini kullandık.¹⁹ Bir diğer Fransız eser olan Ernoul Kroniği, Eracles metninde olduğu gibi Kudüs Kralı Conrad'ın, Nizârîler tarafından katledilmesini detaylıca anlatması bakımından çok önemlidir. Bu iki eser arasında cinayetin nasıl gerçekleştiğine dair çelişkiler bulunmaktadır. Ayrıca Kudüs'e kral olan Champagneli Henry'nin Dağın Yaşlı Adamı yani Nizârî liderinin daveti üzerine gittiği ziyaret anlatılmaktadır.

James of Vitry, *Historia Hierosolymitana*(Kudüs Tarihi)

Vitryli James, 1170'lere doğru Fransa'da doğdu. Fransız kardinal, piskopos, Haçlı vaizi ve tarih yazarı olan James'in, Kutsal Topraklara ne zaman gittiği bilinmesede, Acre (Akka) piskoposu olarak görev yaptığını biliyoruz. O, Acre'den 1221 yılında Avrupa'ya döndükten sonra Kutsal Roma İmparatoru II. Frederick ve Papa ile görüşmeler yaptı. II. Frederick'in yeni bir Haçlı Seferi düzenlemesine yardımcı oldu ve 1 Mayıs 1240'ta öldü. James, V. Haçlı Seferi'nin hazırlıkları sırasında iki önemli eser yazdı. Haçlı Seferinin başarısı için gerekli gördüğü reformları *Historia Occidentalis*'te yazdı. Diğer eseri *Historia Hierosolymitana* diğer adıyla *Historia Orientalis*'te Doğu'nun toplumlarının inançlarını, geleneklerini, bu bölgelerin coğrafyasını ve kaynaklarını, geçmiş Haçlı Seferlerinin başarılarını ve başarısızlıklarını açıklamıştır.²⁰ Thomas Keightley tarafından 1837 tarihinde İngilizce olarak kaleme aldığı *Secret Societies of the Middle Ages* (Orta Çağ'ın Gizli Toplulukları) isimli kitabında Nizarîlere yer vermiş ve çalışmasında Vitryli James'den yapmış

¹⁸ Helen Nicholson, "Ernoul", *The Crusader Encyclopedia*, ed. Alan V. Murray, C. II, ABC-CLIO, California 2006, s. 407-408.

¹⁹ *Ernoul Kroniği Haçlı Seferleri Tarihi Selâhaddîn Eyyûbî ve Kudüs'ün Fethi*, çev. Ahmet Deniz Altunbaş, Kronik yay., 2. Baskı, Mayıs 2019.

²⁰ Jessalyn Bird, "James of Vitry", *The Crusaders Encyclopedia*, ed. Alan V. Murray, C. II, ABC-CLIO, California 2006, s. 653.

olduğu alıntılardan faydalandık.²¹ James Nizârîler hakkında kaydına başlarken nerede yaşadıklarından nasıl göründüklerine kadar sosyal ve kültürel olarak değerlendirme yapmaktadır. Nizârîler'in sayıları hakkında dahi bilgiler vermesi oldukça çarpıcıdır. Bunlara ek olarak Nizârîler'in Hristiyanlığa yakınlığına dair ilginç bilgiler de içeren bu eser oldukça önemlidir.

Jean de Joinville, *Histoire de Saint Louis* (Saint Louis Tarihi)

Jean de Joinville, 1224 veya 1225'te Joinville'de (Fransa) doğdu. 1241'de Kral IX. Louis ile tanıştı ve VII. Haçlı Seferi'nde (1248-1254) ona iştirak etti. 1317'de Joinville'de öldü. En önemli eseri 1309 yılında tamamladığı, VII. Haçlı Seferi'nin (1248-1254) olağanüstü anlatımını sağlayan ve IX. Louis'in hayatını anlattığı ünlü *Histoire de Saint Louis*'tir.²² Eserin ön taslakları 1270'lerde başlamış ancak son şekli, Kral IV. Philip'in eşi Jeanne of Champagne tarafından yaptırılmıştır. Ancak onun 1305 yılında ölümü sırasında eser henüz tamamlanmamıştı; eser 1309'da tamamlanarak oğlu X. Louis'e sunuldu. Kral IX. Louis'e yakınlığı nedeniyle kralın hayatı hakkında yazdıkları değerli olsa da kitabın asıl önemi, VII. Haçlı Seferi'nin anlatımında yatmaktadır. Mali zorluklar, deniz yolculuklarının tehlikeleri ve hastalıkların meydana getirdiği yıkımın yanı sıra, Haçlı ordusundaki karışıklık ve disiplin eksikliğini canlı bir şekilde anlatmaktadır. Kitap ayrıca Müslüman geleneklerinden de bahsetmektedir.²³ Jean de Joinville'in bu biyografik eseri Orta Çağ'ın önemli edebi eserlerinden biri olmasının yanı sıra, gelmiş geçmiş en renkli biyografilerden birisidir. Kral'ın hayatının ışığında Fransa feodalite ve şövalye geleneklerine de ışık tutar.²⁴ IX. Louis'in

²¹ Thomas Keightley, *Secret Societies of the Middle Ages*, Charles knight&Co, London M DCCC XXXVII (Londra 1837).

²² Jochen Burgtorf, "John of Joinville", *The Crusader Encyclopedia*, ed. Alan V. Murray, C. II, ABC-CLIO, California 2006, s. 695.

²³ Geoffry Mellor, "Jean de Joinville" *Encyclopaedia Britannica*, C. 13, Cambridge University Press, London 1969, s. 66.

²⁴ Alev Alatlı, *Batıya Yön Veren Metinler*, C. 1, Alfa yay., İstanbul 2014, s. 348.

Suriye’de Nizârî elçileri ile yaptığı görüşmeleri geniş bir şekilde anlatan yazar, Nizârîler’in Hristiyanlığı tanımak için din adamı talep etmeleri üzerine; Louis tarafından gönderilen Hristiyan bir din adamının Nizârî lideriyle görüşmesi ve onun Hristiyanlığa karşı tutumu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Latince olan bu el yazmasının, Ethel Wedgwood tarafından *The Memoirs of the Lord of Joinville* ismiyle modern İngilizce çevirisini kullandık.²⁵ Ayrıca Cüneyt Kanat tarafından İngilizce’den Türkçeye çevrilerek, *Bir Haçlının Hatıraları* Jean de Joinville ismi ile yayınlanan kitaptan da faydalandık.²⁶ Kral IX. Louis’e gelen Nizârî elçiliği hakkında bilgiler vermektedir. Krala olan yakınlığı bu bilgilerin doğruluğunu arttırmaktadır. Bunun yanı sıra Joinville eserinde, Nizârîler’in Hristiyan dinini tanıması için talep ettikleri din adamının, Nizârî lideri ile olan diyalogu hakkında da oldukça geniş bir yer ayırmıştır.

Ambroise, *L’Etoile de la Guerre Sainte* (Kutsal Savaş’ın Tarihi)

Norman şair Ambroise, mahkeme kâtibi olup aynı zamanda III. Haçlı Seferi’nin de tarihçisidir. Aslan Yürekli Richard’ın III. Haçlı Seferi’ndeki faaliyetlerini, Fransızca kafiyeli mısralarla (12.313 mısra) *L’Etoile de la Guerre Sainte* adlı eserinde anlatmaktadır. Ambroise, Aslan Yürekli Richard’ın Messina, Kıbrıs, Akka kuşatmasında ve Akka şehrinin ele geçirilmesinin ve ardından meydana gelen gelişmelerin görgü tanığıdır. Kronolojisi şaşırtıcı derecede doğrudur ve hac sırasında aldığı notlara dayanmaktadır. Yazar gördükleri ve duyduklarını dikkat çeken bir canlılıkla anlatır. Müslümanlara, Nizârîler’e, Fransızlara ve efendisinin (Aslan Yürekli Richard) tüm rakiplerine veya düşmanlarına karşı ön yargılıdır.²⁷ Vatikan el yazması olan bu eseri, Gaston Paris 1897 yılında düzenleyerek Fransızca olarak

²⁵ Jean de Joinville, *The Memoirs of the Lord of Joinville*, modern İngilizceye çev. Ethel Wedgwood, John Murray, London 1906.

²⁶ Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. Cüneyt Kanat, Yeditepe yay., İstanbul 2020.

²⁷ Jean B. Richard, “Ambrose”, *Encyclopaedia Britannica*, C. 1, Cambridge University Press, London 1969, s. 722.

yayınladığı çalışmasından yararlandık.²⁸ Ambroise'nin eseri Conrad suikastı, Nizârîler'in dini inançları ve özellikleri hakkında ilginç bilgiler vermektedir.

D. Arapça Kaynaklar

İbn Kalânîsî, *Zeyl Târih-i Dimâşk*

XI. yüzyılının son çeyreğinde dünyaya gelen Kalânîsî, Şam'da doğdu. Eser, I. ve II. Haçlı Seferleri ile Suriye Selçukluları adına çok önemli bilgiler içermektedir. Nizârîler'in Suriye bölgesinde görülmeleri ve sonrasındaki faaliyetleri hakkında bilgiler aktarmaktadır. Onur Özatağ tarafından çevrilerek, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları aracılığıyla 2015 yılında basılmıştır.²⁹ Nizârîler'in Suriye'deki faaliyetlerini detaylı olarak ele almasından dolayı, çalışmamızın Suriye Nizârîleri ile ilgili bilgilerinin temelini oluşturmaktadır.

Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l Halep min Târîhi Haleb*

Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, 5 Aralık 1192(28 Zilkade 588) tarihinde Halep'te doğdu. Eserleri hadis, fıkıh, edebiyat ve tarih alanlarında öne çıkmaktadır. İbnü'l-Adîm, camilerde vaazlar vermiş daha sonra Halep kadısı olmuştur. Eserinde Selçukluların Anadolu'ya girişlerinde Bizans ile yaptıkları mücadeleleri, Suriye Selçukluları ve I. Haçlı Seferi hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Nizârîler'in Suriye bölgesinde faaliyetleri hakkında da bilgiler içerir. Eserin Selçuklularla ilgili kısmı, Ali Sevim tarafından Türkçeye çevrilerek, Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır.³⁰ Suriye Nizârîleri hakkında bilgiler veren diğer bir kaynak İbnü'l-Adîm'in eseridir. Suriye'de yaşadıkları var olma mücadelesine ışık tutması açısından önemli bilgiler barındırmaktadır.

²⁸ Par Ambroise, *L'Estoire de la Guerre Sainte: Histoire en vers de la Troisième Croisade (1190-1192)*, Gaston Paris, Imprimerie Nationale, Paris M DCCC XCVII (1897).

²⁹ İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl: I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, çev. Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 2015.

³⁰ Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l Halep min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H. 447-521=1055-1127)*, terc. Ali Sevim, TTK, 2014, s. 1-2.

E. Farsça Vekâyi-nâmeler

Cüveynî (623-681/1226-1283), *Tarih-i Cihangüşâ*

Ata Melik Cüveynî, 623/1226 tarihinde Bağdat'ta doğdu. Hülâgû'nün 1256 yılında İran'a gelmesi ile birlikte onun hizmetine girerek yanında bulundu ve bu sayede yazdıklarının da görgü tanığı oldu. Nizârîlerin merkezi olan Alamut'un Moğollar tarafından ele geçirilmesi sırasında Alamut'u gezme imkânına erişmiştir. Nizârîler'in son dönemleri hakkında verdikleri bilgiler Tarih-i Cihangüşâ'ya ayrı bir önem katmıştır. Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye çevrilerek 1988'de Kültür Bakanlığı, 2013'te ise Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır.³¹ Cihangüşâ, İran Nizârîleri'nin siyasi olarak sonunun geldiği bu dönemde, siyasi ve askerî olaylara tanıklığı bakımından çok kıymetli bir eserdir. Cüveynî, Alamut kalesini görmüş, kütüphaneyi inceleme fırsatı yakalamıştır bu açıdan verdiği bilgiler çok kıymetlidir.

Reşideddin Fazlullah Hamedânî (646-718/1248-1318), *Camiü't-Tevarih*

Reşideddin Fazlullah, 1248 tarihinde Hamedan'da dünyaya geldi. Tıp, ilahiyat, kelam tarih bilimlerine hâkim olup birçok dili de bildiği söylenmektedir. Bu sayede Gazan Han dönemi İlhanlı vezirliğine kadar yükselmiştir. Camiü't-Tevarih adlı eseri iki ciltten oluşmaktadır. Birinci cildi Moğol ve Türkler ile ilgili, ikinci cildi yaratılıştan başlayarak, 1300 yılına kadar olan olayların anlatıldığı genel bir tarihtir. Nizârîler hakkında önemli bilgiler içiren eser, Erkan Göksu ve Hüseyin Güneş tarafından yayınlanmıştır.³² Nizârîlerin İran'daki faaliyetleri hakkında önemli bilgiler nakletmektedir.

Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî (680-740/1281-1340), *Târîh-i Güzâde*

³¹ Ayşe Dudu Kuşçu, *Selçuklu Tarihine Başlarken*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, Konya 2017, s. 52-53; Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2013.

³² Kuşçu, a.g.e, s, 62, Reşidüddin Fazlullah, *Câmi' al-Tavârih*, yay. Ahmed Ateş, C. I-II, TTK yay., Ankara 1999.

Hamdullâh Müstevfî, 680/1281 tarihinde isminden de anlaşılacağı üzere Kazvin’de doğdu. İlhanlılar döneminde yetişen önemli tarihçilerden birisidir. Reşideddin Fazlullah’ın oğlu Gıyaseddin’e ithaf ettiği Tarihi Güzîde adlı eseri altı bölümden oluşmaktadır. Dördüncü bölümün altıncı faslı Selçuklular hakkındadır. Selçuklu tarihi için önemli sayılan eseri, Nizârîler hakkında da bilgiler vermektedir. Eser 2015 yılında Erkan Göksu tarafından Türkçeye çevrilerek basılmıştır.³³ Selçuklular ve Nizârîler arasında yaşanan mücadeleler hakkında bilgiler vermektedir.

F. Seyahatnameler

Benjamin of Tudela, *Itinerarum Benjamini Tudelensis*, (Benjamin’in Seyahatnamesi)

12. yüzyılda Navarre’de (Fransa) doğmuş, İspanyol hahamdır. Çin sınırlarına ulaşan ilk Avrupalı gezgin olarak bilinmektedir. Yolculuğunu anlatan eseri *Itinerarum Benjamini Tudelensis* (Tudelalı Benjamin’in Seyahatnamesi), 12. yüzyılda Asya ve Avrupa’daki Yahudilerin durumunu anlatır. Ticari amacının yanı sıra Yahudilerin içinde bulunduğu koşulları öğrenme arzusuyla hareket ederek yaklaşık 13 yılını (1159-1173) İtalya, Yunanistan, Filistin, İran ve Çin’in batı sınırlarında seyahat etti. Nihayetinde Mısır ve Sicilya yoluyla geri döndü. Esere yönelik yolculuk bilgilerinde bazı hataların olduğu ve ziyaret etmediği yerleri ziyaret etmiş gibi gösterdiğine dair eleştiriler olsa da verdiği bilgiler açısından hala değerini korumaktadır.³⁴ Tudela, Kostantinapolis, Antakya, Suriye, Irak, İran ve Mısır’ı gezdikten sonra memleketine geri dönmüştür. Abbâsî Halifeliği, Selçuklu şehirleri, Sultan Sencer hakkında detaylı bilgiler içermektedir.³⁵

³³ Kuşçu, a.g.e, s. 56-57.

³⁴ Eila Muriel Joice Campbell, “Odoric”, *Encyclopaedia Britannica*, C. 16, Cambridge University Press, London 1969, s. 866.

³⁵ Kuşçu, a.g.e, s. 206.

Tudelalı Benjamin, Nizârîler hakkında bilgi veren ilk Batılı yazarlardan birisidir. Seyahatnamesi'nde gittiği yerlerde yaşayan Yahudiler hakkında genişçe bilgi verirken Müslüman, Dürzî ve Nizârî topluluklar hakkında da gözleme dayalı önemli bilgiler vermesi açısından çalışmamıza katkılarda bulunmuştur. Benjamin'in eseri İbranice olarak yazılmış, daha sonra *Itinerarum Benjamini Tudelensis* adıyla Latinceye tercüme edilerek 1575 yılında yayınlanmıştır. Daha sonra çeşitli Avrupa dillerine çevrilmiş olan eserin Türkçe çevirisi Nuh Arslantaş tarafından, *Ortaçağda İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri* adıyla yayınlanan eserden faydalandık.³⁶

Richard de Templo, *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (Kral Richard'ın Hac Yolculuğu ve Olayları)

Ricard de Templo tarafından yazılan *Itinerarium Regis Ricardi* adlı eser, Aslan Yürekli Richard'ın, III. Haçlı Seferi'ndeki faaliyetlerini anlatmaktadır. Yazarın bizzat şahit olduğu olayları anlatması bakımından son derece önemlidir. Selâhaddîn Eyyûbî ve Türkler hakkında önemli bilgiler içermektedir. Nizârîler hakkında kendinden önceki eserlerden alıntılar yapmaktadır. Kudüs Kralı Conrad'ın cinayeti hakkında önemli bilgiler veren eser, Ambroise'den alıntı yapmaktadır. Harun Korunur tarafından *Itinerairum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192) Türkçeye çevirisinden yararlandık.³⁷ Bu eser, Conrad suikastına oldukça geniş bir yer vermektedir. Nizârîler ile Tapınak Şövalyelerinin benzerliklerinin anlatıldığı kaynaklardan birisidir. Ricardi, Conrad suikastı hakkında bilgiler verirken Nizârîlerin profesyonelce gizlenmelerine de ayrıca değinmektedir.

³⁶ Nuh Arslantaş, *Tudela'lı Benjamin & Ratisbon'lu Petachia-Ortaçağda iki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri Üç Kıtada Sosyal, Siyasi, Ekonomik İlişkiler Azınlıklar, Dini Kurumlar ve Haçlı Seferleri*, Kaknüs yay. İstanbul 2001, s. V.

³⁷ *Itinerairum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192), Kitabevi yay., çev. Harun Korunur, İstanbul 2019.

Marco Polo, *Marco Polo Seyahatnamesi*

Ünlü seyyah Marco Polo 1254 Venedik'te doğup 1324'de ölmüştür. Doğu'ya seyahatini 1260-1274 yılları arasında gerçekleştirmiştir. Seyahati esnasında Kubilay Han ile görüşmüş ve Kubilay Han, Polo ve beraberindekileri sarayında kabul etmiştir. Polo, 1292 yılında memleketine geri döndükten sonra Venedik ve Cenova arasında çıkan savaşta esir düştü. Diğer bir esir olan Pisalı Rustichello, esaret dönemlerinde ondan dinlediklerini 1299 yılında kaleme aldı.³⁸ Asya'yı boydan boya geçip Çin'e ulaştığı ve 24 yıl süren bu geziyi anlattığı eserin adı *Rustichello da Devisament dou monde (Dünyanın Tasviri)*'dir. Onun anlattıkları genellikle gözleme ve duyuma dayalıdır. Nizârîler hakkında verdiği bilgiler, zamanla efsaneleşerek onların ünlenmesine sebep olmuştur. Leyla Tonguç Basmacı'nın eseri İtalyancadan Türkçeye çevirisinden faydalandık.³⁹ Marco Polo, Nizârî efsanelerinin tüm dünyaya yayılmasına sebep olan hikâyenin anlatıcısıdır. Çalışmamızın konusunu oluşturan oryantalist yazarların Nizârîler hakkındaki iddiaları adına ele aldığımız ilk eserdir. Haşhaş, cennet bahçesi, Nizârî fedailerinin eğitimi gibi hikâyelerin bütünü bu seyahatnamede vücut bulmuş ve bu sayede tüm dünyaya yayılmıştır.

Odoric of Pordenone, *Seyahatname*

İtalyan gezgin, Odoric 1286 yılında Pordenone şehrinde doğdu. 14 Ocak 1331 yılında Udine'de öldü. Çin'e yaptığı yolculuğun anlatımı geniş bir popülerlik kazanmıştır. Yaklaşık olarak 1316-1318 yıllarında İtalya'dan ayrılarak Asya'ya gitti ve 1329'a kadar burada kaldı. Anadolu'ya geçerek, Trabzon ve Erzurum'daki Fransisken evlerini ziyaret etti. İran topraklarına geçerek Tebriz, Kaşhan, Yezd, Persepolis ve Şiraz'a gitti. Daha sonra Bağdat bölgesi, Basra Körfezi'nin güney ucundaki Hürmüz'e giderek sonunda Hindistan'a doğru yola

³⁸ Mahmut H. Şakiroğlu, "Marco Polo", *DİA*, C. 28, TDV yay., Ankara 2003, s. 41-43.

³⁹ Marco Polo, *Kubilay Han'ın Sarayında Bir Venedikli Marco Polo Seyahatname Dünyanın Tasviri*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa yay., İstanbul 2017.

çıktı. Çin’de yoğun bir şekilde seyahat etti ve o zamanlar ihtişamını ayrıntılı olarak açıkladığı, dünyanın en büyük şehri olarak tanınan Hangzhou’yu ziyaret etti. Pekin’de üç yıl geçirdikten sonra Tibet ve kuzey İran üzerinden memleketine geri döndü. Padua’da seyahatlerinin hikâyesi başka bir keşiş tarafından Latince olarak kaydedildi. Birkaç ay sonra Odoric, Avignon’daki (Fransa) papalık sarayına giderken öldü.⁴⁰ Songja Lee tarafından yüksek lisans tezi olarak Türkçe çevirisinden yararlandık.⁴¹ Odoric, Marko Polo’dan yaklaşık çeyrek asır sonra İran coğrafyasına gelmiştir. Odoric’in anlattıkları, Marko Polo’nun tekrarı niteliğindedir.

2. Araştırmalar

Bu alanın önemli isimlerinin Nizârîler hakkındaki müstakil çalışmalarından olan, Bernard Lewis,’in *Haşhaşîler; İslâm’da Radikal Bir Tarikat*⁴², Marshall G. Hodgson’ın *The Order of Assassins: The Struggle of the Early Nizârî Ismâ’îlîs Against the Islamic World*⁴³, Farhad Daftary’nin, *The Ismailis: Their History and Doctrines, Ismaili Literature* ve *The Assassin Legends: Myths of the Isma’îlîs*⁴⁴ gibi kitaplarından, Nasseh Ahmad Mirza’nın, *The Syrian Isma’îlîs at the Time of the Crusades*⁴⁵ isimli doktora tezinden faydalandık. İran ve Suriye’de bulunan kale ağları hakkında Peter Willey’in, *Eagle’s Nest: Ismaili Castles in Iran and Syria*⁴⁶ adlı kitabından da yararlandık.

⁴⁰ Eila Muriel Joice Campbell, “Odoric”, *Encyclopaedia Britannica*, C. 16, Cambridge University Press, London 1969, s. 866.

⁴¹ Songja Lee, *Odoric Pordenone Seyahatnamesi(1318-1330)(Giriş-Tercüme-Notlar)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

⁴² Bernard Lewis, *Haşhaşîler; İslâm’da Radikal Bir Tarikat*, çev. Kemal Sariözen, Kapı yay., İstanbul 2018.

⁴³ Marshall G. S Hodgson, *The Order Of Assassin: The Struggle of the Early Nizârî Ismâ’îlîs Against the Islamic World*, Mouton&Co, Gravenhage 1955.

⁴⁴ Farhad Daftary, *The Ismailis Their History and Doctrines*, Cambridge University Press Newyork 2007.

⁴⁵ Nasseh Ahmad Mirza, *The Syrian Isma’îlîs at the Time of the Crusades*, Doctoral Thesis, Durham University Oriental Studies, Durham 1963.

⁴⁶ Peter Willey, *Eagle’s Nest: Ismaili Castles in Iran and Syria*, I.B Tauris, London 2005.

Bernard Lewis'in *Kemal Al-Din's biography of Rashid Al-Din Sinan*⁴⁷, *The Ismâîlites and the Assassins*⁴⁸, *Saladin and the Assassins*⁴⁹, *The Sources for the History of the Syrian Assassins*⁵⁰, Farhad Daftary'nin *The "Order of the Assassins:" J. von Hammer and the Orientalist Misrepresentations of the Nizârî Ismailis*⁵¹, *Persian Historiography of the Early Nizârî Ismā'îlīs*⁵² makalelerinden Nizârî yöneticileri, İran ve Suriye yapılanmaları hakkında bilgilere ulaşmak için başvurduk. Charles E. Nowell'ın *The Old Man of the Mountain*⁵³, Wolfgang Fleischhauer, *The "Ackermann aus Böhmen" and the Old Man of the Mountain*⁵⁴ ve *The Old Man of the Mountain*⁵⁵ adlı makaleleri Nizârîler hakkındaki Batılı kaynaklara ulaşmamızda ön ayak çalışmalar oldu.

Selçukluların Nizârîler ile ilişkileri hakkında Ayşe Atıcı Arayancan'ın, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtînî Hareketi: Hasan Sabbâh ile İlk Halefleri ve İran Nizârî İsmâîlîleri (1090-1157)*⁵⁶ ve Pınar Kaya'nın, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtînîler ile Yapılan*

⁴⁷ Bernard Lewis, "Kemal Al-Din's biography of Rashid Al-Din Sinan", *Arabica XIII*, Leiden 1966, s. 225-267.

⁴⁸ Bernard Lewis, "The Ismâîlites and the Assassins", *A History of the Crusades: The First Hundred Years*, ed. Kenneth M. Setton, Marshall W. Baldwin, c. 1, Wisconsin University Press, Wisconsin 1969, s. 99-132.

⁴⁹ Bernard Lewis, "Saladin and the Assassins", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 1953, s. 239-245.

⁵⁰ Bernard Lewis "The Sources for the History of the Syrian Assassins", *Medieval Academy of America Speculum*, c. 27, No. 4 (Ekim 1952), s. 475-489.

⁵¹ Farhad Daftary, ""The "Order of the Assassins:" J. von Hammer and the Orientalist Misrepresentations of the Nizârî Ismailis", *International Society for Iranian Studies*, c. 39, No. 1 (Mar., 2006), s. 71-81.

⁵² Farhad Daftary, "Persian Historiography of the Early Nizârî Ismâ'îlīs", *British Institute of Persian Studies*, c. 30 (1992), s. 91-97.

⁵³ Charles E. Nowell, "The Old Man Of The Mountain", *Speculum A Journal Of Mediaeval Studies*, c. XXII, no. 4, (October, 1947), s. 497-519.

⁵⁴ Wolfgang Fleischhauer, "The "Ackermann aus Böhmen" and the Old Man of the Mountain", *Monatshefte*, c. 45, No. 4 (Nisan – Mayıs 1953), s. 189- 201.

⁵⁵ Wolfgang Fleischhauer, "The Old Man of the Mountain: The Growth of a Legend", *Symposium: A Quarterly Journal in Modern Literatures*, 9:1, (1956), s. 79-90.

⁵⁶ Ayşe Atıcı, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtînî Hareketi(Hasan Sabbâh ile İlk Halefleri ve İran Nizârî İsmâîlîleri)(1090-1057)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

*Mücadeleler*⁵⁷ isimli yüksek lisans tezleri ve Osman Turan, İbrahim Kafesoğlu, Ali Sevim, Erdoğan Merçil gibi tarihçilerin çalışmalarına başvurduk.

---

⁵⁷ Pınar Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler ile Yapılan Mücadeleler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

GİRİŞ

H. Muhammed, İbrahimî geleneğin devamı ve sonuncusu olan İslamiyet'in peygamberidir. O, aynı zamanda bölgesel olarak hızla büyüyen ve yayılan bir siyasi yapılanma kurdu. H. Muhammed'in (sav) vefatından sonra bu siyasi oluşum halife olarak isimlendirilen kişiler tarafından devam ettirildi. İslam peygamberinin ölümü, yeni doğmuş olan bu dinin ilk ve en büyük sorunu olan hilafet tartışmalarını da beraberinde getirdi. Zira H. Muhammed kendisinden sonra Müslümanların liderinin kim olacağını kesin bir dille belirtmemiş ve Halife seçimini ümmetin kendisine bırakmıştır. Bu sorun Müslümanlar arasında oluşan Şîî-Sünnî ayrılığının da temellerini oluşturmaktadır. *Hulefa-i Raşidin* olarak anılan bu dönem de sırasıyla halifeliği H. Ebubekir, H. Ömer, H. Osman ve H. Ali yapmıştır. H. Ali taraftarları yani Şîîler, en başından beri halifeliğin H. Ali'ye ve Ehl-i Beyt'ine ait olduğunu düşünmekteydiler. Sünnîlerin ise sıralama ile herhangi bir sorunu yoktu ve İslam'da ilk siyasi ayrılık bu şekilde meydana geldi.⁵⁸

Şîî tarafında bu ayrılıkların en önemli kanatlarından biri Bâtînîye fırkasıdır. Onlar zahirî manalara Bâtînî anlamlar yükleyen, nasları⁵⁹ tevil eden, bunu da yalnızca Yaratıcı tarafından belirlenen masum bir imamın bileceğini düşünen grupların bütününe verilen addır.⁶⁰Bâtînîler, nasları zahirî⁶¹ ve Bâtînî⁶² manalara göre ayırt ettikleri için farklı yorumlar ve çıkarımlarda bulunmakla diğer İslami mezheplerin düşüncelerinden ayrılmaktadırlar. Bâtînîler bünyesinde birçok radikal Şîî grupları barındırmaktadır. Şîî fırkaların, bölgesel olarak çeşitli yerlerde bulunmaları, çok fazla ayrılığa uğrayan oluşumların sayılarının fazlalığı

⁵⁸ Farhad Daftary, *Şîî İslam Tarihi*, Alfa yay., İstanbul 2016, s. 44.

⁵⁹ **Nas**: Genelde, hüküm kaynağı olması yönüyle Kitap ve Sünnet'in ifadeleri anlamında, fıkıh usulünde lafzın açıklık düzeyini belirtmek üzere kullanılan bir terim. H. Yunus Apaydın, "*Nas*", DİA, c. 32, İstanbul 2006, s. 391-392.

⁶⁰ Atıcı, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtînî Hareketi*, s. 1.

⁶¹ **Zahirî**: Görünen, görünürdeki.

⁶² **Bâtînî**: Bilinmeyen yüz, iç yüz.

gibi sebeplerden dolayı çeşitli isimlerle karşımıza çıkmaktadırlar. Tek tek isimlendirme yerine bu tarz Şîi gruplara Bâtınî denilmiştir. Davetlerini kendileri için tehlikeli gördükleri bölgelerde gizliden yapmışlar ve bulundukları merkezi yönetimlere karşı isyan faaliyetlerinde sıklıkla bulunmuşlardır.⁶³

Bâtınîyye davetini bir cemaat kurmuştur. Onlardan birisi Meymûn b. Deysân diğeri ise Muhammed b. el-Huseyn'dir. Bu ikili Irak valisinin cezaevinde bulundukları sırada Bâtınîyye'yi kurdular. Meymûn, Mağrip civarında, Muhammed ise Irak'ta Cebel bölgesinde davetlerine başladılar. Sonra Hamdân Karmat adında birisi Kûfe civarında Bâtınîyye davetine başladı. Karmat lakabından dolayı Karmatîler ona nispet edildi. Hamdan'a uyan Ebû Said el-Cennabî Bahreyn bölgesini ele geçirdi. Hamdan'ın kardeşi Me'mûn İran topraklarında, Ebû Hatim, Deylem'de, eş-Şa'rânî Nîşâbûr'da Bâtınîliği yaydılar. Bu kadar kısa bir süre içinde farklı kollar ile hızlı bir şekilde çok geniş kitlelere ulaştılar.⁶⁴ Karamita, Sab'îya, İsmâîliyye, Mübarekiyye, Babekiyye, İbahiye gibi toplulukların geneline isnad edilen isimler genel olarak Bâtınî adı altında toplanmıştır.⁶⁵

1. İsmâîlîliğin Ortaya Çıkışı

Altıncı İmam Câfer es-Sadık, büyük oğlu İsmail'in şarap içmesinden dolayı küçük oğlu Musa'yı kendisinden sonra İmam olarak tayin etti. Bir kısım Şîiler İsmail'in daha önce İmam olarak seçilmesini bahane ederek Musa'ya itaat etmediler ve imamet hakkının İsmail'in olduğunu savundular. Bunlara İsmâîliyye denilmiştir.⁶⁶

İsmâîlîlerin tarihi 765 yılında imam Câfer es-Sadık'ın halefi ile ilgili çıkan tartışmalara kadar dayandırılabilir. İsmâîlîlerin Şîi imamet zincirinde, beşinci sırada kabul

⁶³ Avni İlhan, "Bâtınîyye", *DîA*, C. 5, TDV yay., İstanbul 1992, s. 190-194.

⁶⁴ Abdülkahir el Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fırlı, TDV yay., Ankara 2018, s. 219.

⁶⁵ Ahmed Ateş, "Bâtınîye" *İA*, C. 2, MEB yay., İstanbul 1949, s. 339-342.

⁶⁶ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 2014, s. 151.

ettikleri Câfer es-Sâdık öğretilerini kurduktan sonra 795 yılında ölmüştür.⁶⁷ İsmâîlîler imâmeti Câfer es-Sâdık'a götürürler. Ondan sonraki imamın ise, oğlu İsmail olduğunu iddia etmiş⁶⁸ ve İmam Câfer es-Sâdık'tan sonra yerine kimin geçeceği konusunda çıkan ihtilaf sonucu ortaya çıkmışlardır. Câfer es-Sâdık, ilk başta oğullarından en büyüğü olan İsmail'in yerine geçeceğini söylemiş fakat İsmail'in yerine Mûsâ el-Kazım geçmiştir. İsmail'in, babası Câfer'den önce öldüğü ve onun içki ve kadınlara düşkünlüğü nedeni ile imamete geçemediği görüşleri mevcuttur. Diğer bir görüş ise İsmail'in babasının ölümünden(148/765) beş yıl sonra, Basra çarşısında görüldüğü şeklindedir. Bu sebeplerden dolayı İsmail'in imameti tartışmalıdır. İsmail b. Câfer adına onun kölesi Mübarek tarafından kurulan İsmâîlîyye mezhebi, daha sonra İsmail'in oğlu Muhammed tarafından sürdürülmüştür. İsmâîlîyye imamları davalarını dâiler⁶⁹ vasıtasıyla duyurmaya çalışırken, bu propagandalar gizlilik içerisinde yürütüldüğünden dolayı karanlık bir dönem geçirmiştir. 264/877-878 yıllarında İsmâîlîyye davetini Kûfe'de Hamdân Karmat önderliğinde Karmatîler geliştirerek yaymaya başladı.⁷⁰

İsmâîlîler, Şîîliğin en büyük ikinci koludur. Bunlar, Fâtımî halife ve imamları ile birlikte ilk Şîî hilafet kurumunun ortaya çıkmasını sağladılar.⁷¹ İsmâîlîlerin ilmi ve kültürel alanlarda gelişim gösterdikleri en uzun dönem, Fâtımî Halifeliği'nde meydana geldi. Bu dönemde İsmailîler, fıkıh alanında da önemli gelişmeler kaydetmiştir. Kurulan dâi teşkilatları ile davetlerini çok geniş bir sahaya yayma imkânı bulmuşlardır.⁷² İlk İsmâîlîler, Fâtımî Halifeliği bünyesinde öğretilerini geliştirerek yeni dinsel düşünce sistemlerini inşa ettiler. Bu

⁶⁷ Daftary, Şîî İslam Tarihi, s. 79.

⁶⁸ Bağdadî, a.g.e, s. 47.

⁶⁹ **Dâî**: İslâm dünyasında ortaya çıkan bazı fırkalarda mezhebi yayma yetkisi verilen kimsenin görev unvanı. Mustafa Öz, "Dâî", *DİA*, c. 8, TDV yay., İstanbul 1993, s. 420-421.

⁷⁰ Mustafa Öz, Mustafa Muhammed eş-Şek'a, "İsmâîlîyye", *DİA*, c. 23, TDV yay., İstanbul 2001, s. 128-133; Daftary, *Şîî İslam Tarihi*, s. 137-138.

⁷¹ Daftary, a.g.e, s. 136.

⁷² Öz, "İsmâîlîyye" , s. 131.

düşünce sistemlerinde Müslümanların kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in emir ve yasaklarının zahirî ve bâtinî yanlarını incelemişlerdir. Kur'an'ın ve İslam Peygamberi'n söylediklerinden anlaşılan zahirî manaların dönemsel değişikliklere uğrayabilecekken derin ve gizli olan, herkes tarafından anlaşılamayan bâtinî anlamlarının ise değişmez olduğunu savunuyorlardı.⁷³

1.2. Fâtımî-Abbâsî Rekabetinde Şîî-Sünnî Mücadelesi ve Türklerin Rolü

Bu dönem içerisinde Fâtımî Halifeliği Şîîleri, Abbâsî Halifeliği ise Sünnîleri temsil etmekteydi. Fâtımî halifeleri tarafından görevlendirilen İsmâilî dâîleri zamanla Sünnî bölgelerde davetlerini gizli olarak yaymaya başladılar. Bundan en çok etkilenen hiç şüphesiz Abbâsîler oldu. 869-883 yılları arasında meydana gelen Zenci İsyanı⁷⁴, Abbâsîlerin hâkimiyet alanında siyasi bir iktidarsızlık oluşturdu. Bu boşluk fırsat bilinerek Abbâsî Halifesi Mu'tazîd döneminde hilafeti uzun yıllar tehdit edecek olan Karmatî İsyanı çıktı. Bâtınî ve İsmailî öğretiyi benimseyen Karmatîlerin ilk saldırısı Cünbala'ya 10 Ekim 900 tarihinde gerçekleşti. Bahreyn bölgesinin kontrolünü ele geçirdiler.⁷⁵ 901-906 yılları arasında İsmailî çeteleri, Suriye, Filistin ve el-Cezire bölgelerini yağmaladılar.⁷⁶ Abbâsî Halifesi Mu'tazîd'ın ölümünden sonra tahta geçen Müktefî, ondan sonra yönetime gelen Muktedir de, Karmatîler ile mücadele etmek zorunda kaldılar. Hacerülesved taşının çalınması bu dönem içerisinde meydana gelmiştir.⁷⁷ Abbâsîler, İsmâilî öğretiyi benimseyen Şîî Fâtımî Halifeliği'nin saldırıları ile de mücadele etmek durumunda kaldı. Abbâsîler, 1055 yılında Selçuklu Sultanı

⁷³ Daftary, a.g.e., s. 144.

⁷⁴ Zenci İsyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Demirci, *Siyah Öfke Ortaçağ İslam Dünyasında Zenci Kölelerin İsyanı (869-883)*, Çizgi kitabevi, Konya 2017.

⁷⁵ Nahide Bozkurt, *Abbâsîler*, TDV yay., Ankara 2018, s. 98.

⁷⁶ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, TDV yay., Ankara 2007, s. 17.

⁷⁷ Bahreyn Karmatîlerinin lideri olan Ebû Tahir el- Cennabî 930 yılında Kabe'ye baskın gerçekleştirdi. Hacerülesved'i çaldı ve taş 20 yıl kadar Bahreyn'de kaldı. Sabri Hizmetli, "Karmatîler", *DİA*, c. 24, TDV yay., İstanbul 2001, s. 510-514.

Tuğrul Bey'in Bağdat seferine kadar sürekli olarak başta Karmatîler olmak üzere, diğer aşırı Şîî grupları ile mücadele etmiş ve zayıflamıştır.⁷⁸

X-XI. yüzyıllar arasında Selçukluların İslam dünyasında üstünlüğü sağlamadan önce, İslam coğrafyasının durumunu göz önüne almak gerekmektedir. Bu dönemde İslam dünyası siyasi olarak parça parça olmuş, fikir ve mezhepsel mücadeleler doruk noktasına ulaşmıştı. Bâtınîlik ve Gulât-ı Şia(aşırı Şîî) grupları kontrolsüz bir şekilde Sünnî oluşumları ve oluşturdukları İslam medeniyetini tehdit eder bir vaziyetteydiler. Bu ortamda Bizans İmparatorluğu taarruza geçerek sınırlarını Abbâsî Halifeliği'ne doğru genişletmekteydi.⁷⁹ Bölgede Zengîn-fakir zümreler arasındaki uçurum daha belirgin hal almış, felsefi ve ideolojik cereyanlar nifak çıkmasına sebep olmuştu. Selçukluların siyasi teşekküllerini tamamlayıp İran coğrafyasında konuşlanması ile bölgede siyasi ve dini dengelerin yeniden kurulduğu görülmektedir. Bu gelişme Türk-İslam coğrafyası adına çok önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Çünkü Selçuklular bölgede söz sahibi olduklarında Sünnî İslam, Şîîlerin tahakkümü altına girmek üzereydi. Selçuklular ilk önce bunun önüne geçmiş, Sünnîler üzerinde artan Şîîlerin baskısını kırmış ve daha sonra da onlar ile mücadeleye girişmiştir.⁸⁰ Sünnî İslam'ın temsilcisi olan Abbâsî Halifeliği, karşılaştıkları bu güç durum karşısında, askerî başarılarıyla öne çıkan Selçuklular'dan yardım istediler. Selçuklular bu yardım çağrısına uydu ve Bağdat'ta Şîî-Sünnî mücadelesinin önüne geçti. Sünnîleri bulundukları tehlikeden kurtardı. Selçukluların müdahaleleri, Sünnî İslam'ı yok etmeye çalışan ve buna çok yaklaşan aşırı Şîî fırkaların bir daha bu kadar kuvvetli bir şekilde tehlike arz etmesinin de önüne geçti.⁸¹

⁷⁸ Bozkurt, a.g.e., s. 99.

⁷⁹ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2017, s. 29-30.

⁸⁰ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2017, s. 14.

⁸¹ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s. 33.

Tuğrul Bey ilk hedef olarak İslam dünyasını himayesi altına almak istedi. Sonrasında ise nifak faaliyetlerinde bulunanların idare merkezi olan Fâtımî Halifeliği'ne son verme niyetindeydi.⁸² Abbâsî Halifesi el-Kâ'im bi'Emrillâh başkentleri olan Bağdat'ın Şîî Büveyhoğulları'nın tahakkümü altında bulunmasından dolayı Tuğrul Bey'den yardım istedi. Şîî Büveyhoğulları adına bölgede Türk kumandan Arslan Besâsîrî bulunmaktaydı. Tuğrul Bey, 1055 yazında Bağdat üzerine sefere çıktı. Arslan Besâsîrî, onun karşısına çıkamadı ve şehirden kaçtı. Şehirde yer alan bazı Şîî unsurlar, Selçuklulara saldırsalar da bu isyanları kısa sürede bastırıldı. Bunun üzerine, yerel askerler Besâsîrî'nin ordusuna katılmak üzere şehirden ayrıldılar.⁸³ Bu gelişmeler üzerine 1057 yılında Besâsîrî önderliğinde kurulan askerî kuvvet Sincar yakınlarında, Selçuklu komutanlarından olan Kutalmış'ı bozguna uğrattı. Aynı yıl Tuğrul Bey daha kuvvetli bir ordu ile tekrar sefere çıksa da Arslan Besâsîrî yine Tuğrul Bey'in karşısına çıkamadı ve Mısır'a kaçtı.⁸⁴ Sünnî halka zulmeden ve yaşama alanı tanımayan Şîî Büveyhoğulları'na son veren Tuğrul Bey Bağdat'ta adına düzenlenen törenle “*Doğu ve Batı Hükümdarı*” ilan edilmiştir.⁸⁵

İlerleyen süreç içerisinde Selçuklular, Fâtımî Halifeliği üzerine sefere çıkma fikri ile bu aşırı Şîî grupların koruyucusu olan devlete son darbeyi vurmak istediler. Fakat bu mümkün olmadı. Burada dikkat edilmesi gereken husus Selçukluların aşırı Şîî gruplardan fikren ayrılığıdır. Çünkü Selçuklu dini politikası, Şîîliğe karşı değildir. Aksine onları da diğer gayrimüslim halklar gibi rahat içerisinde yaşatmaya çalışmış ancak radikal gruplara karşı, hem fikri hem de askerî bir mücadele tarzı benimsemişlerdir. Selçuklular yönetimlerinde yaşayan ve devlete karşı bir faaliyet içerisinde bulunmayan Yahudi, Hristiyan ve ılımlı Şîîlerin inançlarına ve ibadethanelerine müdahalede bulunulmamış, inançları gereğince

⁸² Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2017, s. 125.

⁸³ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 132-133.

⁸⁴ Turan, a.g.e, s. 134.

⁸⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2011, s. 362.

yaşamalarına müsaade edildiği bilinmektedir. Nitekim Şîî âlim Abdülcélil Kazvîni, Türkler sayesinde hürriyet ve himaye gördüklerini eserinde dile getirmiştir.⁸⁶ Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan itibaren Tuğrul Bey'le başlayan Bâtîni oluşumlara karşı mücadele, ölümünden sonra halefleri tarafından sürdürülecektir.

Fâtîmî Halifesi Müstansır Billâh 427/1036 yılında henüz yedi yaşında iken halife olmuş ve 18 Zilhicce 487(29 Aralık 1094) yılında ölümüne kadar 58 yıl bu görevde kalmıştır. Son İsmâîlî halifesi olacak olan Müstansır kendisinden sonra hilafet makamına gelecek kişi olarak büyük oğlu Nizar'ı tayin etti. Fakat ordu komutanı Efdâl b. Bedr el- Cemâlî, Müstansır Billâh'ın küçük oğlu olan Ahmed'i, Müsta'li Billâh lakabı ile halife olarak ilan etti.⁸⁷ Fâtîmî yönetiminde altın çağlarını yaşayan İsmâîlî hareket, Nizârî-Mustalî olarak ikiye ayrıldı. Mısır, Yemen ve Batı Hindistan'da bulunan İsmâîlîler Mustalî'yi tanırken, Hasan Sabbâh öderliğinde İran İsmâîlîleri ise Nizar'ın davasını sahiplendiler.⁸⁸

Müsta'li Billâh küçük yaşta tahta geçince, Efdal b. Bedr el-Cemâlî yönetimi eline aldı. Bu dönemde bölgeye gelen Haçlı kuvvetleri Fâtîmîlerin yönetiminde bulunan Kudüs'ü 23 Şâban 492/ 15 Temmuz 1099 tarihinde ele geçirdi. Haçlıların faaliyetleri ile iyice zayıflayan Fâtîmîler, Müsta'li Billâh'ın 17 Safer 495 (11 Aralık 1101) yılında ölümü ile yine küçük yaşta bir halifenin tahta geçmesine sahne oldu.⁸⁹ 1094 yılı ile başlayan Mustalî İsmâîlîliği, Fâtîmî Halifeliği'nin resmi daveti halini aldı. Taraflar arasındaki ihtilaf, fikri ve siyasi olarak çatışmaya döndü. Mustalî'yi tahta geçiren Efdal, onun ölümü ile yerine beş yaşındaki oğlu Mansûr'u Âmir-Biahkâmillâh unvanı ile başa geçirdi ve Nizârî taraftarları 1130 yılında Mansûr'u öldürerek Mustalîleri varissiz bıraktılar. Bu olay Mustalîler için yeni bir ayrılık doğurdu. Âmir-Biahkâmillah'ın ölümünden birkaç ay sonra Tayyip adında oğlu doğdu.

⁸⁶ Turan, a.g.e, s. 198.

⁸⁷ Abdülkerim Özeydin, "Müstansır-Billâh el-Fâtîmî", *DİA*, c. 32, TDV yay., İstanbul 2006, s.119-121.

⁸⁸ Daftary, *Şîî İslam Tarihi*, s. 160.

⁸⁹ Nadir Özkuyumcu, "Müsta'li-Billâh el-Fâtîmî", *DİA*, c. 32, TDV yay., İstanbul 2006, s. 115.

Ortaya çıkan boşlukta Âmir'in amcasının oğlu Abdülmecîd Hâfız-Lidînillâh unvanı ile kendini halife olarak ilan edince Mustalîler, *Mecîdiyye*(*Hâfizziyye*) ve *Tayyibiyye* olarak ikiye bölündüler.⁹⁰ Nizârîler şeyh, dâi, fedai ve müridler aracılığıyla davalarını yaydılar. Şeyh Nizârî lidere, dâi ise davaya davet yetkisi olan dini bilginlere verilen isimdi.⁹¹

Nizârîler, Hasan Sabbâh önderliğinde yeni davet metotları ve fedai teşkilatlarının işledikleri cinayetlerle, İran ve Suriye coğrafyalarında ciddi bir güç elde ederek çevrelerindeki devletler ile mücadele edebilecekleri bir yapı meydana getirmeyi başardılar. Bu ilişkiler sürekli mücadele halinde olmayıp, kimi zaman anlaşmalar kimi zaman da düşman gördükleri siyasi ve askerî kişilere yönelik suikastler düzenleyerek onların içişlerine de doğrudan karışma şeklinde gerçekleşmiştir. Bir bütün olarak Nizârîler sadece komşuları için tehlike oluşturmadılar. İlginç bir teşkilatlanma ile düşmanlarının askerî gücüne aldırmaksızın fedai adı verilen adamlarıyla önemli isimleri öldürdüler ve böylelikle sıradan bir vatandaşın devletin en üst kademesine kadar her kesimden insanın kendilerinden korkmalarını sağladılar. Bu yönleriyle aralarında binlerce kilometre olmasına rağmen, Avrupa ve Asya'da yaşayanlar için bile korku kaynağı oldular. Sayıca çok az olmalarına rağmen dönemin güçlü devletlerinin kalbine korku salmayı başardılar ve Avrupa'dan Asya'ya ünleri kısa zamanda yayıldı. Sözlü, ardından yazılı anlatımlar ışığında onların haklarındaki bilgiler efsaneleşti ve kulaktan kulağa yayıldı. 12. yy Orta Doğu siyasetine damga vuran bu yapılanmaya olan ilgi, günümüze kadar hiç azalmadan devam ederek geldi. Nitekim XII. yüzyıldan itibaren gerek tarihsel kaynaklar gerekse edebi eserlerde yer edinerek ünlerini artırdılar ve popülerliklerini günümüze kadar korudular. Bu popülerlik önümüzdeki dönemlerde de kaybedileceğe benzememektedir.

⁹⁰ Mustafa Öz, "Musta'liyye", *DİA*, c. 32, TDV yay., İstanbul 2016, s. 116-118.

⁹¹ Abdullah Ekinci, "Orta Çağ İslam Dünyasında İhanetler ve Suikastler: İsmâ'îli, Karmatî ve Nizârî Gruplar", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 36/II, Urfa 2016, s. 30-50.

Nizârîler, siyasal ve askerî açıdan başarılı dönemler yaşamışlardır. Kimi zaman anlaşmalara taraf olmuş, kimi zaman ülkelerin en önemli isimlerine suikastler düzenleyerek onları öldürmeyi başarmışlardır. Kudüs Kralı, Abbâsî ve Fâtımî halifeleri, Selçuklu veziri ve birçok askerî siyasi yöneticinin yanı sıra din adamları, onların öldükleri kişiler arasındadır. Selâhaddîn Eyyûbî'ye de suikast düzenlediler ancak başarılı olamadılar. Bu faaliyetler dönemin güçlü devletlerinin en kilit isimlerine düzenledikleri suikastlar ışığında Nizârîler hakkında duyulan korkunun ön izlenimini ortaya koymaktadır. Zira onların işledikleri suikastlerin Batılı yazarların onlarla ilgili görüşlerinin oluşmasındaki rolü çok büyüktür. Batı kaynaklarında karşımıza çıkan haşhaş meselesi, bunu bilmeyenlerce Haşhaşi ismi Nizârîlerin günümüzde bile haşhaş kullanıcısı olduğuna dair bir yanılgıya sebep olmaktadır. Bu sebeple çalışmamızda yanlış anlaşılmaya mahal vermemek adına bu kelimeyi kullanmaktan da kaçındık. Yine diğer efsanelerden cennet bahçesi, kaleden atlama, ölüm atlayışı ve fedailerin yetiştirilme şekli efsaneleri oldukça ilgi çekmiştir. Marco Polo'nun oryantalist hayal dünyasında toplu olarak karşımıza çıkan bu efsaneler, Polo'dan önce yaklaşık 100 yıl eskiye gitmektedir. Bunun yanı sıra Nizârîler hakkında ünlü efsaneler haricinde, siyasi olayları ve dini inançlarının yanlış anlaşılmasından kaynaklanan çok daha ilginç bilgiler kayıt edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAN NİZÂRÎLERİ

1. Hasan Sabbâh'ın Hayatı

Hasan Sabbâh 1046-1047 tarihleri arasında İran'ın Kum şehrinde doğmuştur.⁹² Hasan Sabbâh'ın künyesi *el-Hasen b. Ali b. Muhammed b. Ca'fer b. el-Hüseyn b. Muhammed b. es-Sabbâh el-Himyerî er-Râzî*'dir. Kendisine ait olduğu söylenen *Sergüzeşt-i Seyyidinâ* adlı eserinde soyunu Himyerîlere dayandırmaktadır. Aynı eserde Rey'de doğduğunu söylemektedir. Babası *Ali b. Muhammed* İmâmiye Şiası âlimlerinden olup onun eğitime önem vermiş ve bu sayede Hasan ilmî konulara küçük yaşta merak sarmıştır. Eğitim hayatı Rey'de başlamış ve 17 yaşına kadar İmamiye Şiası'na (On İki İmam Şiası) bağlı kalmıştır.⁹³ Bu zamana kadar kelim, mantık, matematik ve felsefe alanlarında eğitim almıştır.⁹⁴ Tarihçi İbnü'l Verdî, Hasan Sabbâh zeki, mühendis, hesapçı ve sihirbaz olduğunu kaydetmektedir.⁹⁵

Hasan Sabbâh'ın hayatını anlatan *Sergüzeşt-i Seyyidinâ* adlı eseri nakleden Cüveynî, buraya kadar olan kısmı şu şekilde kayda geçmiştir:⁹⁶

“Ben atalarımın mezhebi olan Şia mezhebinin 12 İmam kolundanım. Rey’de Mısır Bâtınîlerinin mezhebinden Emire Zerrab adlı bir kişi vardı. Onunla mezheplerimiz hakkında tartışma yapardık. O daima benim görüşlerimi çürütür, mezhebimi küçük düşürürdü. O sırada benim de inancım kuvvetli değildi. Karşı koymama rağmen onun sözleri kalbimde yer ediyordu. Derken ağır ve tehlikeli bir

⁹² Ayşe Atıcı Arayancan, *Hasan Sabbâh ve Alamut*, Yeditepe yay., İstanbul 2017, s. 25.

⁹³ Abdülkerim Özyayın, “Hasan Sabbâh”, *DİA*, c. 16, TDV., İstanbul 1997, s.347-350, Hasan Sabbâh'ın hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için: Farhad Daftary, *İsmâîlîler: Tarihleri ve Öğretileri*, çev. Ahmet Fethi, Alfa yay., İstanbul 2017, s. 475-521; Bernard Lewis, *Haşhaşîler: İslâm'da Radikal Bir Tarikat*, çev. Kemal Sariözen, Kapı yay., İstanbul 2018, s. 68-108; Arayancan, *Hasan Sabbâh ve Alamut*, s. 25-34; Heinz Halm, *Haşhaşîler: Gizli Bir Örgütün Tarihi*, çev. Atilla Dirim, Runik Kitap yay., İstanbul 2020, s. 15-35;

⁹⁴ Arayancan, a.g.e, s. 26.

⁹⁵ İbnü'l Verdi, *Selçuklular*, çev. Mustafa Alican, Kronik yay., İstanbul 2019, s. 57-58.

⁹⁶ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2013, s. 546.

hastalığa yakalandım. Kendi kendime onun mezhebinin daha doğru olduğunu söyledim. Fakat aşırı taassubum yüzünden bu düşüncemi kimseye açıklayamadım. Kendi kendime, ‘Eğer, Allah gecinden versin, ecel gelirse gerçeğe kavuşmadan öleceğim’ dedim. Bende meydana gelen bu inanç değişikliği yüzünden kimsenin müdahalesi olmadan o hastalığı atlattım. Bunun yanında Bu Necm Sarrac adlı birinden Bâtınîlerin mezhebi hakkında bilgi istedim. O bana ayrıntılı izah ve açıklamalarda bulunduktan sonra o mezhebin sırlarını öğrendim. Abdü’l-Melik Ataş’ın mezhebe davette bulunmaya izin verdiği Mu’mîn adındaki birinden biat yeminini kabul etmesini istemem üzerine o, ‘Senin, mezhepteki rütben benden daha üstündür. Ben senin yeminini nasıl kabul eder, İmam’ın yapabileceği bir işi nasıl yaparım?’ dedi. Sözüün kisası Mu’mîn, Hasan Sabbâh’ın ısrarına dayanamayarak onun yeminini dinledi.”⁹⁷

Hasan, Fâtımî dâisi *Emîre Zerrab* ile tanıştıktan sonra 1072 yılında İsmâîlî olmuştur. Irak başdâisi *İbn-Attâş* Hasan Sabbâh’daki cevheri fark etmiş, 1076 yılında onu dâî naibi yaparak Fâtımî Halifesini görmesi için Mısır’a gitmesini ve *Dârülhikme*⁹⁸’de eğitim almasını istemiştir. 1077’de İran’dan yola çıkan Hasan, 1078 yılında Kahire’ye ulaşarak burada eğitimini sürdürmüştür.⁹⁹ Kaldığı süre zarfında Fâtımî Halifesi ile görüşüp görüşmediği konusunda da fikir ayrılığı bulunmaktadır.¹⁰⁰ İsmâîlî inancına geçen Hasan Sabbâh, Şîî egemenliğine giden yolu açmak için hem Abbâsî halifeleri hem de Selçuklu hükümdarlarını devirmek için yola çıktı. Bunu yapmak, düşmanlarını ortadan kaldırmak ve yok etmek için

⁹⁷ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 547.

⁹⁸ **Dârülhikme**: Abbâsîler’in Bağdat’ta kurdukları Beytülhikme’ye karşı, Fâtımîlerin Kahire’de kurdukları, İsmâîlî Dâileri aracılığıyla davetlerini yayabilmeleri için ve mezheplerinin her türlü gelişimlerine katkı sağlamaları adına kurdukları kütüphane ve kültür merkezinin adı. Mahmut Kaya, “Dârülhikme”, *DİA*, c. 8, TDV yay., İstanbul 1993, s. 537-538.

⁹⁹ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 2014, s.151; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s.548.

¹⁰⁰ Özaydın, “Hasan Sabbâh”, s. 347.

organize cinayetler düzenledi. O, 1124'te öldüğünde ana hedeflerine ulaşmada kısmen başarılı oldu. Onun hayatı hakkındaki gerçek detaylar kıttır. Charles E. Nowell, bu bilgi kıtlığını Müslüman tarihçilerin çoğunun onun anısından nefret etmesi ve gerçekleri saptırmasına bağlamaktadır.¹⁰¹

Vaktinin çoğunu Alamut Kalesi'nde inzivada geçiren Hasan Sabbâh'ın, Hüseyin ve Muhammed adında iki oğlu vardı. Hüseyin'i cinayet işlediği iddiasıyla öldürmüş fakat bu iddianın daha sonra asılsız olduğu ortaya çıkmıştır. Muhammed ise şarap içtiği gerekçesiyle öldürülmüştür. Hasan Sabbâh'ın yöneticiliği hakkında bu iki hadise çok önemlidir. Onun Alamut'ta geçirdiği zaman içerisinde şarap içmenin, müzik çalmanın yasak olduğu söylenir. Bu uğurda kendi oğlunu bile öldürmüştür.¹⁰² Yine eşini ve iki kızını da dokumacılık yapımları için Girdkuh'a göndererek aile fertlerinden kimseye ayırım yapmadığı gözlenmektedir.¹⁰³

1.1. Nizârîliğin Doğuşu ve Teşkilatlanması

Fâtımî halifesi Müstansır, veliaht olarak büyük oğlu olan Nizar'ı göstermişti. Ancak ordu komutanı Bedr el-Cemali ve vezir olan oğlu Efdal ile birlikte halifenin küçük oğlu olan Mustalî'yi desteklemekteydiler.¹⁰⁴ Bu fikir ayrılığının yaşandığı yıllarda Hasan Sabbâh da Mısır'da bulunuyordu ve Nizar'ın tarafında yer aldı. Muhalefeti dolayısıyla ordu komutanı Cemâlî'nin Hasan Sabbâh'ı hapse attırdığı, daha sonra onun hapisten kaçarak Mısır'dan ayrılmak zorunda kaldığı söylenmektedir. Diğer bir görüş ise Nizar'ın tarafını tutan Hasan Sabbâh'ın, Mustalî yandaşlarının galip gelmesiyle şehirden çıkarıldığı yönündedir. Sonuç

¹⁰¹ Charles E. Nowell, "The Old Man Of The Mountain", *Speculum A Journal Of Meiaeval Studies*, c. XXII, no. 4, (October, 1947), s. 497-519.

¹⁰² Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 557.

¹⁰³ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 558.

¹⁰⁴ Halm, *Haşhaşiler*, s. 22.

olarak Hasan, Mısır'dan ayrıldı ve Halep, Bağdat, Huzistan üzerinden 1081 yılında İsfahan'a geldi.¹⁰⁵

Bu sırada Nizar, oğulları Emir Ebu Abdullah Hüseyin ve Ebu Ali Hasan'ı yanına alarak İskenderiye'ye gitti. Burada halifeliği için kendisine destek bulsa da Mustalî yanlıları İskenderiye'yi kuşatmış ve onları ele geçirmişlerdir. Nizar ve iki oğlu Kahire'de hapiste öldüler. Fakat Nizârî İsmâîlîler'in iddiası Nizar'ın bir oğlunun İskenderiye'de kaldığı ve ondan bir daha haber alınamadığı yönündedir. Bu inanışları doğrultusunda uzun yıllar Nizar'ın soyundan birisini beklediler. Mustalî, 17 Safer 495 (11 Aralık 1101) tarihinde ölünceye kadar halife olarak kaldı.¹⁰⁶ İsmâîlîler 1094'te Fâtımî halifesi Müstansır'ın ölümünden sonra veraset anlaşmazlığı sonucunda Nizârî ve Mustalî gruplarına resmen bölünmüş oldu. Bu iki gruba el-Müstansır'ın mirası üzerinde hak iddia eden oğullarının (Mustalî-Nizârî) adı verildi.¹⁰⁷ Mustalîler, 1171 yılında Selâhaddîn Eyyûbî'nin Fâtımîlere son vermesine kadar iktidarda kaldılar.¹⁰⁸

Hasan Sabbâh, 10 Haziran 1081 yılında İsfahan'a ulaşarak davetini yapmaya başladı. Şîî unsurların yoğun olduğu Kirman, Yezd, Hûzistan, Taberistan, Cürcan, Gîlân, Mâzenderan ve Deylem bölgelerinde görevlendirdiği dâiler ile birlikte birçok insanı saflarına çekmeyi başardı. Mısır, Yemen ve Batı Hindistan'da bulunan İsmâîlîler Mustalî'yi tanıırken Hasan Sabbâh önderliğindeki Suriye, Irak ve İran İsmâîlîleri ise Nizar'ın davasını sahiplendiler.¹⁰⁹ Hasan Sabbâh Fâtımî Halifeliği ile ilişkilerini kesti ve onların “*ed-da'vetü'l-kadîme*”sini terk

¹⁰⁵ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 548.

¹⁰⁶ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 543.

¹⁰⁷ Farhad Daftary, ““The “Order of the Assassins:” J. von Hammer and the Orientalist Misrepresentations of the Nizârî Ismailis”, *International Society for Iranian Studies*, c. 39, No. 1 (Mar., 2006), s. 71-81.

¹⁰⁸ Halm, *Haşhaşîler*, s. 23.

¹⁰⁹ Daftary, *Şîî İslam Tarihi*, s. 160.

ederek “*ed-da’vetü’l-cedîde*” yani yeni bir davet sistemi inşa etti.¹¹⁰ Bunun en öne çıkan özelliği ise oluşturdıkları fedai¹¹¹ teşkilatlanmasıyla düşmanlarını ortadan kaldırmanın dini bir görev olduğunun kabulü olmuştur.¹¹² H. Halm, İsmâîlî öğreti içerisinde suikastın yerinin olmadığını söylemekte ve Nizârîlerin suikastlarını onlara has bir savaş stratejisi olarak değerlendirmektedir.¹¹³

Bulundukları bölgenin siyasi hâkimi Büyük Selçuklu Devleti yetkililerinin dikkatini çeken bu faaliyetlerinin sonucunda vezir Nizâmülmülk, Rey’deki adamlarından Ebû Müslim’e, Hasan Sabbâh’ın yakalanması için emir verdi. Artık Rey’de rahat hareket edemeyen Hasan Sabbâh buradan kaçarak Kazvin bölgesinin dağlık alanlarına geldi.¹¹⁴

Hasan Sabbâh’ın 1090’da Alamut Kalesi’ni ele geçirmesi İran ve Suriye Nizârî İsmâîlîlerinin kuruluşunun işaretiydi. O, Fâtımî Halifesi Müstansır adına yaptığı davetini halifenin ölümü üzerine Nizar adına yapmaya başladı ve Mustalî tarafını tutan Kahire’deki Fâtımî yönetimi ile tüm bağlarını kopardı. Aynı zamanda bu kararlar Hasan, 1171’de Fâtımî Hanedanlığı’nın ve Halifeliği’nin çöküşünden Nizârî davayı da kurtarmış oldu.¹¹⁵

1.1.2 Tarihsel Süreçte Nizârîlik

Nizârîler ilk olarak İran’da teşkilatlanıp kısa bir süre sonra da Suriye’de faaliyete geçmişlerdir. Nizârîler’in yoğun olarak İran’da daha sonra Suriye’de müstahkem kaleler ele geçirmeleri bu yapılanmanın etnik bir kimlikten ziyade dini bir karakter taşıdığının

¹¹⁰ **ed-da’vetü’l-kadîme:** Fâtımî İsmâîlîleri’nin ortaya koyduğu öğretilere bu isim verilmiştir. Mustafîler eski usule devam etmiştir. Hasan Sabbâh onların bu öğretilerini Nizârîler adına yeniden yorumlayarak ed-da’vetü’l-cedîde’yi ortaya koymuştur. Farhad Daftary, *İsmâîlîler*, s. 460; Ayşe Atıcı Arayancan, *Haşhaşiler: Efsaneler ve Gerçekler*, Yeditepe yay., İstanbul 2018, s.2; Pınar Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtînîler ile Yapılan Mücadeleler*, s. 20.

¹¹¹ **Fedai:** Nizârîler’in, düşmanlarına karşı suikast işlemesi için yetiştirdikleri görevli. Tahsin Yazıcı, “Fidâî”, *DİA*, c. 13, TDV yay., İstanbul 1996, s. 53.

¹¹² Özaydın, “Hasan Sabbâh”, s. 348.

¹¹³ Halm, *Haşhaşiler*, s. 110.

¹¹⁴ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 152.

¹¹⁵ Farhad Daftary, “The Order of the Assassins”, s. 73.

göstergesidir.¹¹⁶ Öncelikli amaçları ilk olarak müstahkem kaleleri ele geçirerek rakiplerine karşı hayatta kalmaktı. *Yeni Davet* usulüne bağlı kalarak davalarına sürekli olarak katılımlar sağladılar.

Nizârîler ortaya çıktıkları yıllardan İran ve Suriye’de güçlerini kaybedene kadar askerî bir kuvvet ile doğrudan savaşmayı seçmemiş kimi isterse öldürebileceğine inanan fedailer ile bu boşluğu doldurmuşlardır.¹¹⁷ Urfalı Mateos Nizârîlerden bahsederken, “*Lübnan ve Deylem dağlarının tepelerinde olup, şimşek kadar süratli ve ani darbelerle gizli ve korkunç kuvvetlerini hissettiriyorlardı.*” şeklinde bir kayıt düşmüştür.¹¹⁸ Bunun sebebi ise sayıca az olmalarına rağmen karşılarındaki siyasi yapının gücüne bakmaksızın onlara korku salmalarıdır. Nitekim dönemin Orta Doğu’sunda bulunan Selçuklulardan Haçlılara, Abbâsîlerden Eyyûbî ve Zengîlere kadar en güçlü devletler, Nizârîlere karşı sürekli olarak ihtiyatlı davrandıkları görülmektedir.

Nizârî İsmâîlîlerinde Alamut sonrası dönem, Alamut’un 654/1256’da düşmesinden günümüze kadar yedi yüzyılı aşkın bir süreyi kapsamaktadır. Suriye’den İran, Orta Asya ve Güney Asya’ya dağılmış Nizârî toplulukları günümüzde farklı dillerde, çeşitli dini ve edebi geleneklerle varlıklarını sürdürmektedirler. Alamut’un çöküşünden sonraki ilk beş yüzyıl İsmâîlî tarihinin en uzun belirsiz aşamasını temsil eder. İsmâîlî faaliyetinin bu dönemdeki birçok yönü birincil kaynakların azlığı nedeniyle hala yeterince incelenmemiştir. Bu dönemin Nizârî İsmâîlîlerinin doğasıyla ilgili çeşitli faktörler burada özel araştırma zorluklarına neden olmuştur. İran’daki yapılanmalarının ve siyasi varlıklarının yok edilmesinin ardından Nizârîler, Alamut döneminde sahip oldukları merkezi liderlikten mahrum kaldılar.¹¹⁹

¹¹⁶ W. Barthold, M. Fuad Köprülü, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1984, s. 56

¹¹⁷ Barthold, a.g.e, s. 56.

¹¹⁸ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi(952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli(1136-1162)*, terc. Hrant D. Andreasyan, Edouard Dulaurer, Halil Yinanç, 3. Baskı, TTK, Ankara 2000, s. xxi.

¹¹⁹ Farhad Daftary, *Isma'ili Literature*, I.B. Tauris Publishers, London 2004, s. 59.

Günümüzde dünyanın çeşitli yerlerinde dağınık halde bulunan ve siyasi bir bütün oluşturamamış Nizârîlerin lideri olan Ağa Han, Hindistan’da yaşamaktadır.¹²⁰

1.2. İran Nizârîleri

Hasan Sabbâh 1090-1124 yılları arasında 34 sene, Kiya Buzurg Ümit 1124-1138 arası 14 sene, Muhammed ibn Buzurg Ümid 1138-1162 arası 24 yıl, II. Hasan 1162-1166 arası 4 yıl, II. Muhammed 1166-1210 arası 44 yıl, III. Hasan 1210-1221 arası 11 yıl, III. Muhammed 1221-1255 arasında 34 yıl, Rükneddin Hürşah ise 1255-1256 yılları arasında hüküm sürmüştür. Böylece İran Nizârîleri Moğolların Alamut’u ele geçirmesine kadar 1090’dan 1256’ya kadar 166 yıl bölgede varlıklarını toplu şekilde devam ettirmişlerdir.

1.2.1. Nizârîlerin Selçuklu Devleti ile İlişkilerinin Başlaması

Modern araştırmalar sert bir dini figür olan Hasan Sabbâh’ın Selçuklulara karşı isyanı için karmaşık bir dizi dini-politik motivasyona sahip olduğunu ortaya koymuştur. Farhad Daftary, Hasan Sabbâh’ın Sünnî İslam’ın yeni savunucusu olan Selçukluların, Şîî karşıtı politikalarına tepki gösterdiğini ve onun İran’da “*son derece nefret edilen yabancı*” egemen olan Selçuklulara karşı ayaklanmasını, İran’daki milli duyguların bir ifadesi olarak görmektedir.¹²¹ Daftary’e Hasan’ın Selçuklu ve Abbâsîlere karşı giriştiği mücadeleyi yumuşatmakta ve dini vazifesinin yanı sıra milli bir görev üstlendiğini söylemektedir. Böylelikle Hasan Sabbâh’ın mücadelesine meşruiyet getirmektedir.

¹²⁰ Atıcı, *Bâtinî Hareketi*, s. 38; Ağa Han, Aralık 1977’de The Institute of Ismaili Studies (İsmâîlî Araştırmaları Enstitüsü) kurulmasını sağladı. Enstitü, Montreal McGill Üniversitesi’ne bağlıdır ve yüksek lisans programlarının yürütülmesinde Londra Üniversitesi Eğitim Enstitüsü ile yakın işbirliği içerisinde. Enstitü’nün kütüphanesi iki yıl sonra yani 1979’da ilk kütüphanecinin atanmasıyla ortaya çıktı. Bugün koleksiyonunda genel olarak İslam ilimlerinden, tefsir, hadis, fıkıh, kelimadan İslam dünyasının karşı karşıya kaldığı çağdaş konulara, ayrıca ezoterik vurgusu da dahil çeşitli İslami medeniyetlerin farklı yönlerini kapsayan yaklaşık 13 bin cilt el yazması ve basılı materyal bulunmaktadır. Bu kurum ile birlikte Şîî-İsmâîlî-Nizârî çalışmalarında ciddi mesafeler kat edilmiştir. Bknz: Adam Gacek, “Library Resources at the Institute of Ismaili Studies, London”, *British Society for Middle Eastern Studies*, Bulletin, c. 11:1, London 2007, s.63-64.

¹²¹ Daftary, “The Order of the Assassins”, s. 78.

Nizârîler, İran'da faaliyetlerine başladıklarında sayıca azdılar. Ancak davetleri bölgede çok ciddi bir ses getirdi ve günden güne büyüdüler. Yer aldıkları coğrafya Selçuklu egemenliğindeydi ve dini görüşleri birbirlerine zıt bu iki kutubun birbirleri ile mücadele etmeleri gerekmektedir. Nizârîler ile Selçuklular arasındaki anlaşmazlık etnik sebeplere değil, dini sebeplere yani Şîî-Sünnî mücadelesine dayanmaktaydı. Bu sebeple hem Selçuklu hem de Abbâsîlere karşı düşmanlık beslediler. Nizârîler hiçbir zaman etnik kimliği ön planda tutmadı. Hasan Sabbâh kendisini Yemen'de bulunan Himyerîlere dayandırırken Arap, İran ve Kürt asıllı yöneticilerinin olduğu da bilinmektedir. Bu nedenle onun faaliyetlerini milliyetçi bir çerçeveye oturtmak mümkün değildir. Türklerin devlet işlerinde İranlılar görev almıştır ve daha da önemlisi Türk devlet geleneğine İran devlet gelenekleri eklenerek bir sentez ortaya çıkmıştır. Örneğin Büyük Selçukluların en önemli vezirlerinden birisi olan Nizâmülmülk İranlıdır. Selçukluların Şîîliğe kısmen cephe alması, onların dini hoşgörülerini ile çelişmemektedir. Çünkü İsmâîlî anlayışa sahip olan Fâtımîler, her fırsatta Sünnî toprakları karışıklığa sevk etmeye yönelik düşmanca bir politika izlemekteydi ve bunu Şîîlik adı altında yürütüyorlardı.¹²²

Selçukluların, Bâtînîler ile mücadelesi kurucuları Tuğrul Bey ile birlikte başladı. Tuğrul Bey'in yerine geçen, Sultan Alparslan, kendisine gelen bilgilerin yanlış olabileceğini düşünerek istihbarat faaliyetlerini kaldırdı. Bu durum Nizârîlerin daha rahat hareket etmesini sağladı. Sultan Melikşah döneminde faaliyetlerini hızlandıran Nizârîler eylemlerine başladılar.¹²³ Melikşah örnek bir yönetici idi. Bilimin gelişmesi için çaba sarf etmiş, halkını din ve ırkına göre yargılamamış, Nizârîler hariç bütün tebaasına din ve mezhep hürriyetlerine saygı göstermiştir. Nizârîlerin niyetinin İslamiyet'i ve Büyük Selçuklu Devleti'ni yıkmak

¹²² Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 362.

¹²³ İmâmüddin el-İsfahânî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çev. Kivameddin Burslan, TTK yay., Ankara 2016, s. 65.

olduğunu düşündüklerinden dolayı onlarla mücadeleye ayrı bir önem vermiştir.¹²⁴ Müslüman ve Hristiyan tarihçiler Sultan Melikşah'tan övgüyle bahsetmektedir.¹²⁵

1.2.2. Hasan Sabbâh Dönemi

1.2.2.1. Yeni Bir Dönemin Başlangıcı: Alamut Kalesi

Ünlü Alamut Kalesi, Deylem hanedanlarından olan Vehsudan b. Merzubanda tarafından 860 yılında inşa edilmiştir.¹²⁶ Kale, Kuzey İran'daki Kazvin'in 45 km. kuzey batısında yer alan Elbruz dağlarında yer almaktadır. Rakım olarak 2 bin metrede, yüksek bir mevkiye inşa edilen kaleye ulaşım oldukça zordur.¹²⁷ Kalenin yüksekliği 180, uzunluğu 135 ve genişliği de 9 ila 37.5 metre arasında değişkenlik göstermektedir.¹²⁸ İsim kökeni olarak *Olah Amût/ Aluh Amut* yani Kartal Yuvası anlamına gelmektedir.¹²⁹ İbnü'l Verdî, *er-Râmevt/ er-Râmût* kelimesinin Deylem dilinde Kartal'ın Talimi (öğrettiği) manasına geldiğini nakletmektedir.¹³⁰ Hasan Sabbâh'ın 1090 yılında ele geçirdiği bu kale 1256 yılına kadar Nizârî kontrolünde kalmış ve 1256 yılında Moğol hakanı Hülâgû tarafından yıkılmıştır.¹³¹

1.2.2.2. Alamut Kalesi'nin Ele Geçirilmesi

Hasan Sabbâh, Alamut Kalesi'ne dâilerini göndermiş, daveti kendisinden önce kaleye ulaşmıştır. Bu yıllarda kaleyi Selçuklu Sultanı Melikşah adına Alevi Mehdi adında biri yönetmekteydi. Hasan davetçileri aracılığıyla Mehdi'den kaleyi teslim almak istese de Mehdi, Hasan'ın yandaşlarının hepsini kaleden çıkartmıştır. Hasan daha sonra kaleye gizlice girerek

¹²⁴ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2009, s. 211.

¹²⁵ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 169.

¹²⁶ Arayancan, *Hasan Sabbâh*, s. 38; Daftary, *İsmâîlîler*, 484, Vladimir Ivanov, "Alamut", *The Geographical Journal*, C. 77, no.1, Londra 1931, s. 36-45.

¹²⁷ Abdülkerim Özaydın, "Alamut", *DİA*, c. 2, TDV yay., İstanbul 1989, s. 336-337; Daftary, a.g.e, s. 484.

¹²⁸ İsmail Kaygusuz, *Nizârî İsmâîlî Devletinin Kurucusu Hasan Sabbâh ve Alamut: Öğretisi, tarihi, felsefesi*, Su yay., İstanbul 2016, s. 20.

¹²⁹ Arayancan, *Haşhaşiler*, s. 22; Halm, *Haşhaşiler*, s. 18; Özaydın, "Alamut" s. 336; Kaygusuz, *Hasan Sabbâh*, s. 19.

¹³⁰ İbnü'l Verdi, *Selçuklular*, s. 57.

¹³¹ W. Ivanov, "Alamut", s. 41; Kaygusuz, *Hasan Sabbâh*, s. 18.

kimliğini sakladı. Mehdi bunu öğrendiğinde kaleyi terk etmek zorunda kaldı ve Hasan Sabbâh resmen Alamut Kalesi'nin sahibi oldu.¹³² Kalenin ele geçirilmesi hakkında çeşitli rivayetler mevcuttur.¹³³

Hasan, o ana kadar gizliden yaptığı çağrısını 1090 yılında sarp dağlık bir bölgede bulunan ve ele geçirilmesi çok zor olan Alamut Kalesi'ni, ele geçirdikten sonra açıktan yapmaya başladı.¹³⁴

1.2.2.3. Alamut'un Alınmasından Sonra Hasan Sabbâh'ın İlk Faaliyetleri

Alamut ele geçirildikten hemen sonra vakit kaybetmeden kale tahkim edildi. Hasan Sabbâh, dâisi Hüseyin b. Kain'i Huzistan'a göndererek davetini yaymakla görevlendirdi. Hüseyin, açıktan yapılan davetle hem yandaş topladı hem de yeni kaleler ele geçirdi. Civar bölgelerden Nizârî davetine uyanlar Kazvin bölgesine geldiler, sayıları giderek arttı ve bölge de ciddi bir güç teşkil etmeye başladılar.¹³⁵ 1091-1092 (484) yıllarında Alamut ve civar bölgelerinde kaleler ele geçirdiler. Toplumun ileri gelenlerine düzenledikleri suikastlar ile yayılma imkânı buldular.¹³⁶

Kaygusuz'un Edward Burman'dan aktardığına göre, Hasan Sabbâh devrimci bir dahidir. O, yeni davet metodu ile bir takım insanları davasına katmayı başarmıştır. Teoloji bilgisi ve zekâsı ile ön plana çıkmıştır. İnsanları ikna edebilme kabiliyeti sayesinde ona aşırı derecede bağlı müritler yetiştirmesi, oluşturduğu yapının faaliyetleriyle ulaştıkları başarı göz

¹³² Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 549.

¹³³ Hasan Sabbâh, görevlendirdiği dâi'ler aracılığıyla kale nüfusunun büyük bir kısmını davasına ikna edilmesini sağlayarak kale yöneticisi Mehdi kaleyi terk etmek zorunda kalmış ve kale kan akıtılmadan ele geçirilmiştir. Diğer bir rivayet Hasan, kale sahibi Mehdi'den Alamut'u 3 bin dinar satın aldığı yönündedir. Başka bir rivayette ise Hasan zekâsını kullanarak, Mehdi'ye kaleden bir sığır derisinin kaplayacağı alanı kendisine istemiş ve Mehdi bu teklifi kabul etmiştir. Hasan sığır derisini ince sırimlar çekerek kaplamış ve kalenin tamamını ele geçirmiştir. Rivayetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Atıcı, *Bâtînî Hareketi*, s. 56-58; Kaygusuz, *Hasan Sabbâh*, s. 20; Halm, *Haşîşîler*, s. 19.

¹³⁴ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 152.

¹³⁵ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 553.

¹³⁶ İbnü'l Verdi, *Selçuklular*, s. 58.

önüne alınacak olursa akıl ve iradesinin ne kadar güçlü olduğu görülecektir.¹³⁷ Hasan Sabbâh, avam tabakasının ilim ile ilgilenmesini, havas ilmi ve eski kitapları tartışmalarını yasakladı.¹³⁸ *Davet-i Cedide* ile eğitim ve öğretim kapılarını kapadı. İnsanların her zaman bir İmam'ın gözetimi altında dini öğrenmeleri gerektiğini savundu.¹³⁹

Hasan Sabbâh bu faaliyetlerini sürdürürken karşısında çok güçlü olan Selçuklu Devleti vardı. Az sayıdaki Nizârî'nin bu güç ile mücadelesi neredeyse imkânsız görülmektedir. Bu nedenle Hasan Sabbâh, bağlılarını şehirlerden uzak, ele geçirilmesi güç kalelere yerleştirerek savunma önlemlerini aldı. Bu büyük güçle doğrudan mücadele etmektense önde gelen ordu komutanlarını öldürerek askerlere gözdağı vermiş; vezir ve sultanlara suikast girişimleri ile de kendilerini muhafaza etmeye çalışmıştır. Bu yöntem ile bir süre sonra dönemin en korkutucu oluşumu halini aldılar ve Asya'dan Orta Doğu'ya, Mısır'dan Avrupa'ya kadar herkesin korktuğu bir güç haline geldiler.

Nizârîlerin korku uyandıran faaliyetlerinin ilki İsfahan'da bulunan Sâveli bir müezzine yaptıkları suikasttır. Önce bu müezzini davalarına çağırdılar. Ancak müezzin bu davete uymadı ve onun kendilerini ihbar edebileceği şüphesi üzerine 1090-1091 yıllarında müezzini öldürdüler.¹⁴⁰

Alamut Kalesi sadece suikastların organize edildiği, fedailerin yetiştirildiği bir yer değildi. Kaleyi gören Cüveynî büyük hacimli su kuyusundan, yiyecek ve içecekleri stoklamak için ambarlar ve mahzenlerden, bal deposundan, Şah-rud ırmağından açılan bir kanalla kalenin içini dolanan su şebekesinden, ayrıca birçok savaş araç gereçlerinin varlığından

¹³⁷ Kaygusuz, a.g.e., s. 32.

¹³⁸ İbnü'l Verdi, *Selçuklular*, s. 81.

¹³⁹ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 549.

¹⁴⁰ Pınar Kaya, *Bâtınîler ile Mücadele*, s. 31; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 153.

bahseder.¹⁴¹ Aynı zamanda Alamut, kütüphanesi ve rasathanesi ile ünlü bir kaleydi. Cüveyni, Lamasar eteklerindeyken Alamut Kütüphanesi'ni görme isteğini Hülâgû'ye iletmış ve bu istek kabul edilmiştir. Cüveyni, Alamut Kütüphanesi'nde Kur'an ve değerli gördüğü kitapları, yıldız gözetleme aletleri ve usturlapları alıp değersiz ve Bâtinî akidesini yansıtan kitapları yaktığını söylemektedir.¹⁴²

1.3. Hasan Sabbâh Döneminde Selçuklular ile Mücadele

1.3.1 Melikşah Dönemi Nizârî Faaliyetleri

Melikşah, Büyük Selçuklu Devleti'ni 1072-1092 yılları arasında yönetmiştir. Hasan Sabbâh'ın faaliyetlerine başlaması, Alamut'u ele geçirmesi bu dönem içerisinde meydana gelmiştir. Melikşah'tan Büyük Selçuklu'nun son sultanı Sencer'e kadar tahta geçen her isim Hasan Sabbâh ile mücadele etmiştir. Hasan Sabbâh, Sencer'in 1118 yılında tahta geçmesinden 4 yıl sonra 1124 yılında öldü ve yerini Kiya Buzurg Ümid'e bıraktı. Onun oğlu Muhammed b. Buzurgümid döneminde Büyük Selçuklu Devleti yıkıldı.

Sultan Melikşah, Kûhistan'da bulunan Nizârîler ile mücadele etmesi için Kızıl Sarıg'ı görevlendirdi. Kızıl Sarıg ve Bahâüddeve, Melikşah'ın ölümüne kadar Nizârîler ile mücadele etmişlerdir.¹⁴³

Nizâmülmülk, Nizârîlerin Büyük Selçuklu Devleti için ne kadar tehlikeli olabileceğini öngörmüş ve buna uygun bir siyaset takip etmiştir. *Siyasetname*'sinde uzunca bir bölümü Bâtinî olarak ele aldığı bu oluşuma ayırmış ve zararlarını anlatmıştır.¹⁴⁴ Hasan Sabbâh'ın faaliyetlerini artması sonucunda Nizâmülmülk, Alamut'u kuşattı. Zor durumda kalan Hasan Sabbâh, Nizamülk'ü öldürmesi için kaleden fedailer gönderdi. Bunlardan birisi

¹⁴¹ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 589.

¹⁴² Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 588.

¹⁴³ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 148.

¹⁴⁴ Nizâmülmülk, *Siyasetname*, çev. Mehmet Kanar, Say yay., İstanbul 2018, s. 313-350.

Nizâmülmülk'e uğradığı haksızlığı şikâyet etme bahanesi ile yanına yaklaşıarak Selçuklu vezirini bıçakladı ve 10 Ramazan 485 (14 Ekim 1092) tarihinde vezir öldü.¹⁴⁵ Vezirin adamları katili yakalayıp derhal öldürdüler. Kazvîni; Nizârî fedailerin Nizâmülmülk suikastı ile İran'da ilk eylemlerini gerçekleştirdiklerini söylese de ilk eylemleri Saveli müezzini öldürmeleridir.¹⁴⁶ Nizâmülmülk suikastı Nizârîlerin ses getiren ilk eylemleri idi.¹⁴⁷

1.3.2. Berkyaruk Dönemi

Melikşah'ın ölümünden sonra Büyük Selçuklu Devleti'nde taht mücadeleleri boy gösterdi. Berkyaruk ile Sencer ve Muhammed Tapar arasında saltanat mücadeleleri devletin güç kaybetmesine sebep oldu. Berkyaruk bu mücadeleler ile uğraşırken, Nizârîler faaliyetlerini arttırdılar ve daha rahat bir ortamda yeni kaleler ele geçirme fırsatı buldular. Bu arada suikastlarına devam ettiler. Berkyaruk'un annesi Zübeyde Hatun'un veziri Abdurrahman Sümeyremi, Nizârîler tarafından öldürüldü.¹⁴⁸ Bu dönemde Nizâmülmülk tarafından yetiştirilen Erkuş en-Nizamî 1095'te Rey'de öldürüldü.¹⁴⁹

Berkyaruk döneminde meydana gelen taht kavgaları ve iç karışıklıkların yol açtığı otorite boşluğundan Nizârîler en iyi şekilde faydalandılar. Bu kargaşada yeni kaleler ele geçirirken davetleri de tüm hızıyla devam ediyordu.¹⁵⁰ Nizârî fedailer, Sultan Berkyaruk'un

¹⁴⁵ Bazı tarihçiler vezirin ölüm tarihini 14 Ekim olarak düşerken; el-Hüseyni, Sadrüddîn Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâsir İbn Ali, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukîyye*, çev. Necati Lügal, TTK yay., Ankara 1999, s. 45; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, çev. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, Selenge yay., İstanbul 2010, s. 134; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 554; Kazvîni ve İbnü'l Esir ise 16 Ekim tarihini kaydetmiştir. Hamdullâh Müstevfî-i Kazvîni, *Târîh-i Güzîde (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukîyân)*, ed. Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015, s.48; İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın, C. X, Bahar yay., İstanbul 1991, s. 176

¹⁴⁶ Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, s. 48.

¹⁴⁷ Sevim, Merçil, a.g.e, s. 166.

¹⁴⁸ Sevim, Merçil, a.g.e, s. 202.

¹⁴⁹ Pınar Kaya, *Bâtınîler ile Mücadele*, s. 49; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 202.

¹⁵⁰ Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih*, s. 156.

Nizârî düşmanı birisini vezir olarak atadığı için ona suikast düzenlediler. Sultanı bıçaklayarak yaraladılar fakat sultan ölmedi.¹⁵¹

Nizârîler, İsfahan şehrinde faaliyet göstermeye başladılar. Rivayete göre 30 bin kişi davete girdi. 1100 yılına gelindiğinde Nizârîlerle ilgisi olmasa da gelen ihbarlar üzerine suçsuz kimseler öldürülmüştür. Emir Çavlı Sakave, Hûzistan civarında Nizârîleri öldürdü.¹⁵²

1.3.3. Muhammed Tapar Devri

Sultan Muhammed Tapar giderek gelişen ve Selçuklu adına tehlikeli bir hal alan Nizârî gruplar üzerine tedbirler aldı.¹⁵³ Tarihçi Ahmed b. Mahmud, Muhammed Tapar'ın, Bâtînî ve Rafizilere karşı sonsuz düşmanlık beslediğini aktarmıştır.¹⁵⁴ Reşideddin Fazlullah, Muhammed Tapar için “*Mülhidlerin başını ezmek için onlarla sayısız cihad yaptı*” kaydını düşmüştür.¹⁵⁵

Nizâmülmülk'ün en büyük oğlu vezir Fahrü'l-mülk, 11 Eylül 1106'da bir dilekçe çılgılığı üzerine huzuruna aldığı kişinin kendisine bir pusula uzatması üzerine pusulayı incelerken Nizârî fedaisi tarafından öldürüldü. Bu suikastı yapan fedai Sencer tarafından sorgulandı ve onun ifadeleri birçok suçsuzun öldürülmesine sebep oldu.¹⁵⁶

Nizârî dâilerinden Ahmed-i Attâş, 1006-1007 yıllarında İsfahân'da bulunan Şâhdiz Kalesi'ni ele geçirdi.¹⁵⁷ İsfahân bölgesinde 30 binden fazla kişi Ahmed-i Attâş'ın davetine uymuştu.¹⁵⁸ Muhammed Tapar, taht mücadelesinde olduğu Berkayaruk'u esir ettikten sonra vakit kaybetmeden Nizârîler üzerine yürüdü. Sultan Muhammed Tapar 2 Nisan 1107'de

¹⁵¹ Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih*, s. 146. Pınar Kaya, a.g.e, s. 39.

¹⁵² Sevim, Merçil, a.g.e, s. 203.

¹⁵³ Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2017, s. 70.

¹⁵⁴ Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014, s. 195.

¹⁵⁵ Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih*, s. 155.

¹⁵⁶ Kazvîni, *Târih-i Güzîde*, s. 66, İbnü'l Verdi, *Selçuklular*, s. 65-66; Sevim, Merçil, a.g.e, s. 240.

¹⁵⁷ İbnü'l Verdi, *Selçuklular*, s. 67.

¹⁵⁸ Kazvîni, *Târih-i Güzîde*, s. 62; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih*, s. 157.

Şâhdiz Kalesi'ni kuşattı. Zor duruma düşen Attâş, Sultan'ın veziri olan Sa'du'l-mülk'e haber göndererek yiyecek göndermesini yoksa kalenin düşeceğini söyledi. Vezir, Attâş ile işbirliği içerisindeydi ve ona biraz sabretmelerini söyleyerek Sultan'ı öldürmek için harekete geçti. Sultan her ay düzenli olarak kan aldırırdı. Hacamatçısını ayartarak zehirli neşterle sultanı öldürecekti. Bu hadise Muhammed Tapar'ın kulağına gitti ve kan aldirmek için hacamatçıyı huzuruna çağırdı. Sultan hacamatçının tedirginliğinden durumun gerçek olduğunu anlaması üzerine neşteri hacamatçıya vurdurttu ve hemen orada öldü. Vezirin düşmanlığı ayyuka çıktı ve derhal öldürüldü. Bu gelişmelerden dolayı beklediği yardımı alamayan ve kuşatmaya daha fazla dayanamayan Attâş ele geçirilerek öldürüldü.¹⁵⁹ Böylelikle 1107 yılında Nizârî kontrolündeki Şâhdiz ve Hân-Lincân Kaleleri ele geçirildi.¹⁶⁰ Selçukluların bu hamlesi, Nizârîlerin faaliyetlerini kesintiye uğratmadı. Onlar İsfahan kadısı Ubeydullah b. Ali'yi 1108 yılında Hamedan'da öldürdüler.¹⁶¹

Sultan Ağustos 1109'da Alamut'u kuşattırdı. Nizârîlerin Selçuklu ordularına karşı dayanacak gücü kalmamışken kış aylarının gelmesi ile Selçuklu kuvvetleri çözülmeye başlamıştı. Sultan'ın veziri Dergüzinî, Nizârî öğretiyeye meyletmiş ve onlara yardımcı olmak için söz vermiştir. Bu sebepten dolayı vezir, Alamut önünde bulunan Selçuklu kuvvetlerini dağıtmaya başladı. Nizârîler, düzensiz bir şekilde dönen askerlere saldırdı ve bir kısmını öldürdü.¹⁶²

Muhammed Tapar, Anuştekin Şîrgîr'i Nizârîler ile savaşması için görevlendirdi. Nizârî kalelerinden olan Kelâm ve Bîre, 1111 yılında ele geçirilerek Nizârîler yavaş yavaş Alamut Kalesi'nde sıkıştırıldılar. Bunun üzerine Sultan'ın emri ile Şîrgîr, Karaca, Gündoğdu,

¹⁵⁹ Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, s. 63-64; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih*, s. 161-162-163; Sevim, Merçil, a.g.e, s. 237.

¹⁶⁰ Merçil, *Müslüman Türk Devletleri*, s. 70; Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme*, s. 193.

¹⁶¹ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 238.

¹⁶² İsfahânî, *Irak ve Horasan Selçukluları*, s. 117; Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, s. 66.

İl-Kavşut, Bozan gibi emirlerin kendisine eşlik etmesiyle Alamut'u kuşattılar.¹⁶³ 4 Haziran 1117'de Lammasar, 13 Temmuz 1117'de Alamut kuşatıldı. Kuşatmada ısrarlı olan orduya yiyecek içecek desteği Sultan tarafından veriliyordu. Kale çok zor duruma düşmüş, yiyecek sıkıntısı had safhaya ulaşmıştı. Fakat daha önce Sultan Melikşah'ın ölümüyle teslim olmaktan kurtulan kale halkı bu seferde Muhammed Tapar'ın ölümüyle kurtulmuştu.¹⁶⁴

1.3.4. Sencer Zamanı

Sultan Sencer döneminde çıkan taht kavgaları Nizârîlerin tekrar güçlenmesine sebep oldu. Sencer tahta geçince Nizârîler üzerine büyük bir ordu gönderdi. Bu durum Hasan Sabbâh'ın yeniden zor duruma düşmesine yol açtı. Üzerindeki baskıyı azaltmak amacıyla Sencer uyurken adamları aracılığıyla yatak odasına bıçak koydurdu. Bu olayla kendileri ile uğraşmaması gerektiği mesajını ilettiler. Gerçektende bundan sonra Sencer onların üzerine gidemedi. Sencer, Kumiş bölgesinde bulunan Nizârîlerden aldığı haracı 3 bin dinar azalttı. Girdkuh'tan geçenlerden Nizârîlerin aldığı bac miktarını belirledi.¹⁶⁵

Hasan Sabbâh 1124 yılı Mayıs ayında hastalandı. Buzurg Ümid'i yanına çağırarak halefi Dihtar Ebu Ali Ardistani'yi propaganda şefi, Hasan-ı Adem-i Kasrani'yi ordu komutanı ilan etti. Nizârî İmamı'nın, yani Nizar'ın soyundan birisinin gelmesi ve ülkenin başına geçmek istemesi halinde kabul etmelerini ve ona destek olmalarını söyledi. 23 Mayıs 1124 yılında öldü.¹⁶⁶

¹⁶³ Sevim, Merçil, a.g.e, s. 239.

¹⁶⁴ Merçil, *Müslüman Türk Devletleri*, s. 71; Sevim, Merçil, a.g.e, s. 240; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, s. 558; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih*, s. 157; Kazvînî, *Târih-i Güzîde*, s. 66.

¹⁶⁵ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, s. 559.

¹⁶⁶ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, s. 560.

1.4. Hasan Sabbâh'ın Halefleri

1.4.1. Kiya Buzurg Ümid (1124-1138)

Deylemli olup Rûdbar'da doğmuştur. Nizârî fırkasına intisap ettikten sonra Hasan Sabbâh tarafından yönetimlerindeki Lammasar Kalesi'nde isyan çıkması üzerine bu isyanın bastırılması için görevlendirilmiştir.¹⁶⁷ Nizârîler bu dönemde Berkyaruk ve Muhammed Tapar arasındaki mücadeleden faydalandılar. Nizârîlerin Damgan reisi Muzaffer, Berkyaruk'tan Girdkuh Kalesi'ni istedi ve nihayetinde kaleyi aldı. Kaleyi tamir ederek 40 yıl kadar Hasan Sabbâh adına yönetti ve burası sayesinde sayıları da ciddi anlamda arttı. Rudbar bölgesinde yer alan Lambasar Kalesini ele geçirmesi için görevlendirdiği Kiya Buzurg Ümid kaleyi ele geçirdi.¹⁶⁸ İsyanı bastırıp kale yönetimi kendisine verilmiş ve yaklaşık 20 yıl burayı Hasan Sabbâh adına yönetmiştir. Yönetimi esnasında Muhammed Tapar'ın ordularına karşı direnir ve kaleyi teslim etmemesiyle ön plana çıkan Ümid, Hasan Sabbâh'ın yerine geçecek isim olmuştur. Hasan Sabbâh hastalanınca ölümünden sonra yerine geçmesi için Kiya Buzurg Ümid'i görevlendirmiştir. Böylece o, İran Nizârîlerinin ikinci lideri oldu. 1124-1138 yılları arasında İran Nizârîlerinin yöneticiliğini yapan Ümid, daha önce kale yöneticisi iken Muhammed Tapar; Nizârî lideri olduktan sonra da Sencer'e karşı mücadele etmiştir. 9 Şubat 1138'de¹⁶⁹ ölmüş ve Hasan Sabbâh'ın türbesinin yanına gömülmüştür.¹⁷⁰

Buzurg Ümid döneminde Nizârîlerin en büyük eylemlerinden birisi 1135 yılında gerçekleştirdi. Irak Selçuklu tahtına 1134 yılında Sultan Mesud geçmişti.¹⁷¹ Sultan Mesud'un veziri Kemâlû'd-dîn-i Sümeýremî Bağdat'ta Nizârîler tarafından öldürüldü.¹⁷² Abbâsî Halifesi Müsterşid, Sultan Mesud adına hutbe okumak istemeyince Mesud ordusu ile Bağdat üzerine

¹⁶⁷ Mustafa Öz, "Kiyâ Büzürgümmîd", *DİA*, c. 6, TDV yay., İstanbul 1992, s. 523.

¹⁶⁸ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, s. 556-557.

¹⁶⁹ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, s. 562.

¹⁷⁰ Öz, "Kiyâ Büzürgümmîd", s. 523.

¹⁷¹ Merçil, a.g.e, s. 78.

¹⁷² Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih*, s. 247.

yürüdü.¹⁷³ Taraflar savaşmak üzere karşı karşıya geldiler. Kısa bir savaştan sonra araya girenler sayesinde taraflar barışmaya ikna edildi. 2 Eylül 1135 tarihinde Halife Müsterşid ile Mesud karşılaşacakken halifenin çadırı etrafında az adamının olmasını fırsat bilen fedailerce çadır basılarak Abbâsî Halifesi Müsterşid, 17 Zilkade 529 (29 Ağustos 1135) tarihinde Nizârîler tarafından öldürüldü.¹⁷⁴ Müsterşid'in veliahtı Raşîd Billâh halife oldu.¹⁷⁵

1.4.2. Muhammed b. Buzurg Ümid (1139-1162)

Hasan Sabbâh'ın liyakati ön planda tuttuğu söylenilmektedir. O, oğullarını suç işledikleri gerekçesiyle öldürdü ve Nizârî tahtına en uygun kişinin Kiya Buzurg Ümid olduğunu düşünerek kendisinden sonra yönetimin ona devredilmesini vasiyet etmişti. Ancak Kiya Buzurg Ümid'in ölümü ile birlikte yerine oğlu Muhammed geçti. Bu dönemde liyakat esas alınmamış ve Nizârî yönetimi 1139 yılı itibari ile saltanat sistemine geçiş yapmıştır.

Muhammed b.Buzurg Ümid döneminde de Selçuklular ile mücadele devam etmiştir.¹⁷⁶ Ancak Sencer ile aralarında ittifakların kurulduğu da görülmektedir. Örneğin Selçuklu Rey valisi Abbas, Nizârîlerin üzerine sıklıkla gitmekte ve onlara ciddi zararlar vermektedir. Muhammed b. Buzurg Ümid, Sultan Sencer'e gönderdiği elçi ile Abbas'ın öldürülmesini istemiştir. Abbas, Bağdat'a giderken Sencer'in isteği üzerine Irak Selçuklu Sultanı Mesud'un adamları tarafından öldürülmüştür.¹⁷⁷

Yine bu dönemde Abbâsî Halifesi Müsterşid'in oğlu Raşîd-Billâh, Irak Selçuklu Sultanı Mesud'a karşı uzun yıllar mücadele verdi. Sonrasında babasının intikamını almak için Nizârîlerin üstüne gitmesi, onun da sonunu getirdi. Kiya Buzurg Ümid döneminde Halife Müsterşid'i öldüren Nizârî fedailer Muhammed döneminde Halife Raşîd'i İsfahan civarında

¹⁷³ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 561.

¹⁷⁴ Kazvînî, *Târih-i Güzîde*, s. 83; Reşîdüddin Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih*, s. 196; İbnü'l Esir, *el-Kamil*, c. XI, s. 35.

¹⁷⁵ Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme*, s. 216.

¹⁷⁶ Daftary, *İsmâilîler*, s.537.

¹⁷⁷ Daftary, a.g.e, s.539.

öldürdüler. Sultan Mesud, Raşid'in yerine Muktefi'yi geçirdi.¹⁷⁸ Muhammed, babası Buzurg Ümid ve kurucuları Hasan Sabbâh'ın yolunu takip ederek sistemlerini geliştirmeye gayret gösterdi. 20 Şubat 1162 yılında öldü ve yerine oğlu Hasan geçti.¹⁷⁹

1.4.3. II. Hasan (1162-1166) ve Kıyamet İlanı

Hasan 1126-1227 yıllarında doğmuş ve çocuk yaşta Hasan Sabbâh'ın öğretisini detaylı olarak öğrenip araştırmalar yapmıştır. O, babası Muhammed b. Buzurg Ümid'in güzel sözlerini geliştirerek, amacına uygun şekilde kullanarak Nizârî öğreti ve davasının gelişimi sağladı. II. Hasan, Nizârî İsmâilîlerinin dini tarihinde yeni bir aşamayı başlatacak olan bir deklarasyona zemin hazırlamak için ihtiyatlı bir şekilde çalıştı. Tahta çıktıktan yaklaşık iki buçuk yıl sonra İran'daki çeşitli Nizârî bölgelerinin temsilcilerini bu önemli açılımı yapmak için 1164 yılında Alamut'ta topladı. Bu dönemin en önemli olayı *Kıyamet İlanı*'dır.¹⁸⁰

17 Ramazan 559 (8 Ağustos 1164) tarihinde civar bölgelerden toplanan halka yüksek sesle Nizârî İmam'ı tarafından kendisine gönderildiğini iddia ettiği bir mesaj okudu. “O, sizi *şeriatın görev ve yükümlülüklerinden kurtardı ve sizi kıyamete getirdi*” dedi. Hasan daha sonra İmam'ın tüm sözlerini temsil ettiğini iddia ederek Arapça bir hutbe verdi. Hutbesini tamamladıktan sonra Hasan minberden indi ve insanları ziyafet masasına davet etti. Hasan o günü “*Kıyamet Bayramı*” (İyd-i Qiyamat) ilan etti.¹⁸¹ İki rekât namaz kıldıktan sonra iftar yaparak şarkıcılar ve çalgıcılar eşliğinde eğlenerek bayramı kutladılar. Cüveynî, o gün şarap içtiklerini ve İslam şeriatından bütün olarak ayrıldıklarını söylemektedir.¹⁸² Yaklaşık iki ay sonra hac yolculuğundan kısa bir süre önce benzer bir tören Kuhistan'daki Müminâbâd Kalesi'nde yapıldı. II. Hasan'ın, gönderdiği mesaj ve hutbe Kuhistan bölgesinde toplanan

¹⁷⁸ Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, s. 84; İbnü'l Esir, *el- Kamil*, c. XI, s. 63.

¹⁷⁹ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, s. 563; Daftary, a.g.e, s.538.

¹⁸⁰ Farhad Daftary, *The Ismailis Their History and Doctrines*, s. 358; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, s. 563.

¹⁸¹ Daftary, *Ismailis*, s. 359.

¹⁸² Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, s. 565.

Nizârî temsilcilerine okundu. Kıyamet bir kez daha Kuhistan Nizârîleri için ilan edildi. Alamut'un efendisi şimdi aynı zamanda Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak ilan edildi. Bir süre sonra Suriye'de de ilan edildi ve Suriye Nizârîleri de aynı şekilde yeni bir dönemin başlangıcını kutladılar.¹⁸³

1164'te Alamut ve Müminâbâd'da yapılan açıklamalar gerçekten dini bir devrimdi. II. Hasan, *Kıyamet*'i ilan ederken insanların ebedi olarak Cennet veya Cehennemde sonsuza dek kalacakları yargılanmanın yapılacağı ve uzun zamandır beklenen kıyamet gününü ilan ediyordu.¹⁸⁴ 1164 yılında Alamut döneminin(İran) Nizârî İsmâîlîleri tarihinin ikinci aşamasına, 1210 yılına kadar kırk altı yıl sürecek olan *Kıyamet* aşamasına girildi.¹⁸⁵

II. Hasan'ın eşinin kardeşi olan Hasan b. Namaver 9 Ocak 1167'de II. Hasan'ın bu görüşlerine daha fazla tahammül edemedi ve II. Hasan'ı öldürdü. Yerine 19 yaşındaki oğlu Muhammed geçti.¹⁸⁶

1.4.4. Nûreddîn II. Muhammed (1166-1210)

II. Hasan'ın ilan ettiği kıyametin bir etkisi olan dış dünyadan soyutlanmaktan Nûreddîn II. Muhammed'in tahta geçmesi ile birlikte vazgeçildi.¹⁸⁷ Bu dönem içerisinde siyasi ve askerî faaliyetler oldukça azdır. Muhammed 46 yıl tahtta kaldı ve onun döneminde yol kesme, eşkıyalık faaliyetleri arttı.¹⁸⁸ Nûreddîn'in son yıllarında en büyük oğlu Hasan ile arası giderek açılmıştır. F. Daftary, Nûreddîn'in rebiülevvel 607/ Eylül 1210 tarihlerinde

¹⁸³ Daftary, a.g.e, s. 359.

¹⁸⁴ Daftary, a.g.e, s. 360.

¹⁸⁵ Daftary, a.g.e, s. 361.

¹⁸⁶ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 571.

¹⁸⁷ Daftary, *İsmâîlîler*, s. 568.

¹⁸⁸ Lewis, *Haşhaşîler*, s. 124.

zehirlenerek öldürüldüğün düşünmektedir.¹⁸⁹ Muhammed 1 Eylül 1210 tarihinde öldü ve yerine oğlu Celaleddin Hasan geçti.¹⁹⁰

1.4.5. Celaleddin III. Hasan (1210-1221)

İran Nizârîleri tarihinde hiç şüphesiz en çarpıcı isim Hasan Sabbâh'tır. Ardından Kıyamet İlanı ile II. Hasan'ı sayılabilir. Celaleddin Hasan ise, kendinden önceki atalarını ve Hasan Sabbâh'ın yolunu sapkınlık olarak görmesi ve bu dönemde Sünnî İslam'a geçiş sağlamasıyla en çok dikkati çeken isimlerden birisi olmuştur.

Celaleddin III. Hasan, halkını zorla Sünnî İslam'a geçirdi. Bağdat Halifesi başta olmak üzere etrafında bulunun yöneticilere elçiler göndererek bu köklü değişikliği duyurdu. Halife onların Müslüman olduğunu ilan etti ve sıkı ilişkiler kurmaya başladılar.¹⁹¹ Alamut Nizârîlerinin lideri III. Hasan'ın orduları Abbâsî Halifesine muhalefet eden Mengli'ye¹⁹² karşı, Abbâsî Halifeliğinin orduları ile birlikte mücadele ettiler ve onları mağlup ettiler.¹⁹³

1.4.6. Alâeddin III. Muhammed (1221-1255)

Celaleddin III. Hasan, 1 Kasım 1221 tarihinde ölünce 9 yaşındaki oğlu Alaaddin III. Muhammed tahta geçti. Cüveynî, bir hekimin III. Muhammed'i tedavi etmek için çok fazla kan aldığını ve bunun sonucunda akli dengesinin kaybolmaya başladığını söylemektedir.¹⁹⁴

III. Muhammed döneminde Nizârîler için oluşan Sünnî algısı bir müddet devam etti. Babası döneminde kurulan Sünnî politikaya devam etse bile, uyguladığı siyasetle halk içinde eski inançlarına geri dönülmesini sağladı. Bu dönemde Moğol istilasından kaçan yabancı ilim adamları Nizârî kalelerine yerleşmiş ve bu sayede kütüphanelerinden yararlanan âlimlerin

¹⁸⁹ Daftary, a.g.e, s. 569.

¹⁹⁰ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 572-573.

¹⁹¹ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 574.

¹⁹² **Mengli:** İldenizliler Atabegliği'nin yöneticisi Nusreteddîn Ebû Bekr b. Cihân Pehlivan'ın gulâmıdır. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri*, s. 186.

¹⁹³ Merçil, a.g.e, s. 186.

¹⁹⁴ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 576.

etkisi ile topluluk adına ilmi gelişmeler kaydedilmiştir.¹⁹⁵ Bu ilim adamlarından en önemlisi Nasîrüddîn Tûsi'dir. Tûsi, Nizârî görüşlerine önemli katkılarda bulunmuş ve bir sürede Alamut'ta ikamet etmiş ve III. Muhammed ile dostluk kurmuştur.¹⁹⁶

III. Muhammed büyük oğlu Rükneddin Hürşah'ı veliaht göstermesiyle Hürşah güçlenmeye başladı. Hürşah'a edilen itaat, babası III. Muhammed'in önüne geçmişti. III. Muhammed bu durumdan hoşnutsuz oldu ve küçük oğlunu veliaht gösterdi. Hürşah taraftarları ilk hükmün kabulü ile onu desteklemeye devam ettiler. Baba ve büyük oğlun arası açıldı. 1 Aralık 1255 yılında III. Muhammed kuşkulu bir şekilde öldürüldü.¹⁹⁷

1.4.7. Rükneddin Hürşah ve İran Nizârîlerinin Siyasi Olarak Sonu

Alaaddin öldürülmesiyle İran Nizârî liderliğine Rükneddin Hürşah geçmiştir. Hürşah, ilk iş olarak çevre devlet yöneticilerine babasının öldüğünü ve yerine kendisinin geçtiğini, kendi döneminde daha dostane ilişkiler kurmak istediğini bildirdi.¹⁹⁸

O, daha önce babasına karşı güç toplamak için yaklaşan Moğol istilalarından etkilenmemek adına Moğollara biat edeceğini ve halkını refah içerisinde yaşatacağını söylemiştir.¹⁹⁹ Hürşah, bundan sonra Hamedan'da bulunan Moğol askerî yöneticilerinden olan Yasavur Noyan'a gönderdiği elçi ile itaatleri altına girmek istediklerini bildirdi. Yasavur, elçisine bu isteğini Hülâgû'ye kendisinin iletmesi gerektiğini söyledi.²⁰⁰ Bundan kısa bir zaman sonra Alamut civarına gelen Moğol ordusu ile Alamut ahalisi arasında küçük bir savaş yaşandı. Moğollar buraları yağmalayıp geri çekildiler. Bu esnada Rükneddin, Hülâgû'ye elçi gönderdi ve Hülâgû, ondan mevcut kaleleri yıkıp huzuruna gelmesini istedi. Rükneddin birkaç

¹⁹⁵ Daftary, *İsmâilîler*, s. 572.

¹⁹⁶ Daftary, a.g.e, 573.

¹⁹⁷ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, s. 579.

¹⁹⁸ Daftary, *İsmâilîler*, s. 594.

¹⁹⁹ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, s.580.

²⁰⁰ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, s. 591.

önemsiz kaleyi yıkarak Alamut, Meymundiz ve Lammasar kalelerinin kapılarını söktürdü. Rükneddin Hürşah'ın, Hülâgû ile görüşmeleri Nizârîlere zaman kazandırma politikası üzerinden ilerledi.²⁰¹

Hülâgû'nün sabrı tükenince kalelerin boşaltılması ve teslim olunmasını istemesiyle Hürşah, Hülâgû'ye büyük Han Möngke'ye gitmek istediğini söyledi. Hülâgû bunu kabul etti ve Hürşah bağlılığını bildirip Möngke Kaan'ın huzuruna çıkmak için Karakurum'a gitti. Möngke, Rükneddin Hürşah'a Girdkuh ve Lammasar Kalelerini yıkmadığı için çok kızdı ve bu kaleleri yıktırması için geri gönderdi. Yolculuk esnasında Moğol elçileri Hürşah'ı öldürdüler. Cengiz Han yasalarına göre beşikteki çocuğa kadar ne kadar İsmâîlî varsa öldürülmesi emredilmiştir.²⁰²

XIII. yüzyılın ortalarına doğru Moğol orduları Kore ve Çin'den Orta Avrupa'ya kadar olan toprakları ele geçirmişlerdi. 1255 yılında Ceyhun'u geçen Hülâgû komutasındaki Moğol orduları, İran ve Azerbaycan'a girdi. Hülâgû, 1256'da Alamut başta olmak üzere İran'daki Nizârî kalelerini ele geçirdi.²⁰³ Böylece Nizârîler Hürşah'ın öldürülmesi ile saltanatlarını, kale ağlarının Moğollar tarafından ele geçirilmesiyle de siyasi varlıklarını kaybederek, bundan sonra küçük bir topluluk olarak gizlice inançlarını yaşamışlardır.

²⁰¹ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 584.

²⁰² Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 591.

²⁰³ Daftary, *Ismailis*, s. 390.

İKİNCİ BÖLÜM

SURİYE NİZARİLERİ

2. Suriye'nin Siyasal ve Dini Durumu

2.1. XI. Yüzyılda Suriye'nin Siyasi Durumu

XII. yüzyıl öncesinde Fâtımîlerin Suriye'deki faaliyetleri sadece askerî alanda değildi. Suriye'deki İsmâîlîlerin tarihi, küçük çöl kasabası Salamiyya'da başlamaktadır. İsmâîlî inanış Suriye'de destekçi kazanmaya devam etti. Suriye'nin Selçuklular tarafından fethinden itibaren Suriye İsmâîlîleri kendilerini oldukça savunmasız bir durumda buldular. Artık Fâtımî valileri tarafından korunmuyorlardı ve kentsel alanlarda küçük dağınık topluluklar halinde yaşıyorlardı.²⁰⁴ İsmâîlî dava bölgede Nizârîler'den önce tanınmaktaydı.

İlk Türkmen grupları Suriye'ye 1055 yılı civarında girmiş ve ülke daha sonra Selçuklu orduları tarafından ele geçirilmişti. 1070 ile 1079 yılları arasında Selçuklular Suriye'yi fethetmiş ancak birçok sorunu da yanlarında taşımışlardı.²⁰⁵ Büyük Selçuklu Sultan'ı Melikşâh, 1077-1078 tarihlerinde kardeşi Tutuş'a Suriye bölgesini iktâ olarak verdi ve böylece Suriye Selçuklularının kuruluş süreci başladı. Tutuş'dan evvel Suriye bölgesinde önemli fetihler yapan ve Melikşah'a bağlı olan emir Atsız, bölgede ciddi bir güç haline gelmişti. Tutuş, Atsız'ı öldürerek ona ait olan Suriye şehirlerini ele geçirdi ve Kudüs'ü de alarak Suriye Selçuklu Devleti'ni kurdu. O, kardeşi Melikşah'ın 1092 yılında ölümü üzerine Büyük Selçuklu tahtı için giriştiği mücadelede hayatını kaybetti. Tutuş'un oğlu Rıdvan ise Halep Selçuklu Melikliği'ni kurdu.²⁰⁶ Zamanla Selçuklular arasındaki hizip kavgaları yaygın

²⁰⁴ Peter Willey, *Eagle's Nest: Ismaili Castles in Iran and Syria*, s. 40; Nasseh Ahmad Mirza, *The Syrian Isma'ilis at the Time of the Crusades*, Doctoral Thesis, Durham University Oriental Studies, Durham 1963, s. 12.

²⁰⁵ Farhad Daftary, Azim Nanji, "The Ismailis and Their Role in the History of Medieval Syria and the Near East", *Medieval Citadels Between East and West*, ed. Stefano Bianca, Aga Khan Trust for Culture, Aralık 2007. s. 37-50.

²⁰⁶ Merçil, *Müslüman Türk Devletleri*, s. 86.

bir karışıklığa neden oldu ve Suriye bir dizi küçük devlete bölündü. Her biri ülkenin bir bölümünde hak iddia eden farklı Selçuklu prensleri ve emirleri arasında rekabet sahnesi haline gelirken çeşitli küçük yerel hanedanlar aynı zamanda bağımsızlıklarını ilan etmeye çalışıyordu.²⁰⁷ Üstelik Haçlılar 1098-1099 yıllarında Suriye ve Filistin topraklarına yerleşmeye başlamışlardı.²⁰⁸ Haçlılar, Antakya'dan başlayarak Suriye kıyılarında hızla ilerledi ve Urfa, Antakya, Trablus ve Kudüs'te dört Latin devleti kurarak ele geçirdikleri bölgelere yerleştiler. Suriye'nin Haçlılar tarafından işgali doğal olarak yerel halkın endişelerine yol açarken Selçukluların kendi içindeki anlaşmazlıkları da karışık hale getirdi. Tutuş'un oğulları, Halep'te Rıdvan 1095-1113 ve Şam'da Dukak 1095-1104 yılları arasında şehirleri yönetmiştir.²⁰⁹ Suriye'nin toprak bütünlüğü Selçuklu meliklerinin anlaşmazlıklarından dolayı sağlanamadı. Buna XI. yy.ın sonunda Haçlıların Suriye kıyılarını işgalide eklenince, Suriye bölgesinin uzun yıllar parçalı bir yapıya sahip olmasına sebep oldu. Suriye'nin yerli nüfusu arasında radikal Şiîler azımsanmayacak çoklukta idi. Emevilerin yıkılmasından ve başkentin Irak'a (Bağdat) taşınmasından bu yana Suriye, doğudaki hükümete (Abbâsî Devleti) karşı güven duymayan hoşnutsuz bir eyaletti.²¹⁰

2.1.2 Suriye'de Dini Durum

Fâtımî Devleti'nin Kuzey Afrika'dan doğuya doğru yayılması Suriye'yi X. ve XI. yüzyılın sonlarında aralıklı olarak İsmâîlî hâkimiyeti görülmektedir. Bu sayede bölgede İsmâîlî propagandasının serbestçe yapılmasına ortam sağlanmıştır. Müslümanlar arasında Sünnîler çeşitli Şia gruplarıyla rekabet halindeydiler. Bu gruplar üç kuşak önce İsmâîlîlerden ayrılan Dürzîler, Halep'in batısındaki dağlarda bulunan Nusayrîler, On İki İmam Şiîleri, hem Nizârî hem de Fâtımî yanlısı İsmâîlîlerdi. Halep'te Şiî nüfus Sünnîlerden daha ağır basıyor

²⁰⁷ Daftary, Nanji, "The Ismailis and Their Role", s. 40.

²⁰⁸ Mirza, *The Syrian Isma'ilis*, s. 13.

²⁰⁹ Marshall G. S. Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 91; Daftary, Nanji, "The Ismailis and Their Role", s. 40.

²¹⁰ Bernard Lewis, "The Isma'ilites and the Assassins", s. 99-132.

gibi görünüyor olsa da Suriye'nin diğer önemli şehri Şam erken Müslüman dönemlerden kalma bir miras olarak Sünnî halkıyla ün kazanmıştı.²¹¹

Suriye nüfusu, bugün olduğu gibi o dönemde de Müslüman ve Hristiyan toplulukların bir mozaiginden oluşuyordu. Sünnî çoğunluğun yanı sıra çok sayıda Şîî, Dürzî, Nusayri gruplar vardı. Bölgedeki İsmâîlîler çoğunlukla İran Nizârîleri'nden ziyade Mısır'daki Mustâlî Fâtımî halifelerine sadıktılar. Suriye'deki Selçuklu yönetiminin parçalanmış doğası ve Haçlıların bölgeye gelişi, siyasi durumu daha da karmaşık hale getirdi. Bu koşullar Alamut'tan gelen Nizârî dâiler için verimli bir zemin sağlayabilirdi. Suriye İsmâîlîleri onları takip etmeye hazırды ancak eski Fâtımî rejimi hâlâ önemli bir etkiye sahipti. Ayrıca Hasan Sabbâh hakkında çok az şey bildiklerinden uzak bir şahsiyet gibi görünüyordu. Ona karşı desteklerini sağlayabilecek cesur ve karizmatik bir yerel lider de yoktu. Bu nedenle İsmâîlîlerin kendilerini İran'da olduğu gibi sağlam tutunma noktaları için ihtiyaç duydukları kaleleri edinmeleri ve güçlendirmeleri zaman alacaktı.²¹²

2.2. Suriye Nizârîleri

2.2.1 Nizârîlerin Suriye'ye Gelmeleri

XII yüzyılda Orta Doğu Müslüman coğrafyası içsel olarak bölünmüştü ve hem içeriden hem de dışarıdan tehlikelerle tehdit ediliyordu. Selçuklular artık birleşik bir güç değildi ve imparatorlukları küçük devletlere bölünerek parçalanmıştı. Selçuklular, Dânişmendliler, Artuklular, Suriye hükümdarı Tutuş ve iki oğlu Halep'teki Rıdvan ve Şam'daki Dukak arasında sürekli bir rekabet vardı. Suriye'nin genel durumu Nizârîlerin faaliyetleri için oldukça elverişliydi. Nitekim Hasan Sabbâh, XII. yüzyılın başında İran Nizârîlerinin faaliyetlerini Suriye'ye kadar genişletmeye başladı. Diğer İsmâîlîlerle ilişkileri

²¹¹Lewis, "The Ismâîlites and the Assassins", s. 110.

²¹² Willey, *Eagle's Nest*, s. 41.

pekiştirme politikasının bir parçası olarak, toplumun organizasyonunda yardımcı olmak için Suriye'ye dâiler gönderdi.²¹³ Böylelikle Nizârî hareketi Alamut'tan Suriye'ye yayıldı.²¹⁴ Şam tarihçisi Kalânîsi'nin 1103 yılı kayıtlarında verilen bilgiye göre el-Hâkim el-Müneccim el-Bâtînî, Suriye'deki ilk Nizârî dâisidir.²¹⁵

2.2.1.1. Suriye'de Nizârî Stratejisi

XII. yüzyılın ilk yıllarında Hasan Sabbâh, Suriye'deki Nizârî İsmâîlîleri örgütlemek için dâiler gönderdi. Suriye'nin siyasi parçalanmışlığı, içlerinde İsmâîlî gruplarının da bulunduğu bölgenin değişik dini topoğrafyası, Nizârî İsmâîlî davanın yayılmasını destekledi. En başından itibaren Alamut'tan Suriye'ye gönderilen İranlı görevliler, İran'da benimsemiş oldukları mücadele taktik ve yöntemlerini burada da kullandılar.²¹⁶ Hasan Sabbâh'ın propagandası genel olarak başarılı oldu. Suriyeli İsmâîlîler esas olarak onun liderliğini takip etti ve Hasan'ın istediği şekilde Nizar'a sadık kalarak Kahire ile bağlarını kopardılar. Ayrıca Alamut'un otoritesini de kabul ettiler. Suriye'de tarikatın önderleri, Hasan tarafından gönderilen çoğunlukla İranlılar gibi görünmektedir. Bununla birlikte Suriye'deki koşullar İran'dakilerden farklı olduğu için faaliyetlerin yürütülmesinde zorluklar vardı.²¹⁷

Suriye'deki Nizârî İsmâîlî faaliyetlerinin başlaması aslında Suriye'nin siyasi parçalanmasını vurgulayan ve yerel çatışmalara eklenen önemli bir olay olan Haçlıların bölgeye gelişiyle aynı zamana rastlamaktadır. Bu nedenle askerî operasyonlarda üs olarak kullanılabilecek ve aynı zamanda aktivist politikalara da başvurabilecekleri stratejik kaleleri ele geçirmeye çalıştılar. Ancak Suriye'deki dâiler görevlerini yerine getirmede daha büyük

²¹³Lewis, "The Ismâîlites and the Assassins", s. 110; Daftary, Nanji, "The Ismailis and Their Role", s. 40, Mirza, *The Syrian Isma'îlis*, s. 13.

²¹⁴Mirza, *The Syrian Isma'îlis*, s. 12.

²¹⁵İbn Kalânîsi, *Şam Tarihine Zeyl: I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, s. 13.

²¹⁶Farhad Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, I.B. Tauris, London 2005, s. 150.

²¹⁷Anthony Campbell, *The Assassins of Alamut*, <https://www.lulu.com/en/en/shop/anthony-campbell/the-assassins-of-alamut/paperback/product-1rkgvwp.html?page=1&pageSize=4>, 2008, erişim tarihi 01.01.2021 19:10, s. 29.

zorluklarla karşılaştılar. Suriye'nin merkezinde kalıcı bir kaleler ağı elde etmeyi başarmak için neredeyse yarım asır mücadele etmek zorunda kaldılar.²¹⁸ Bu kaleleri aldıktan sonra Nizârîler daha rahat bir ortamda yaşam alanı buldular. Bu sayede hareket kolaylığı ile yükselişe geçtikleri görülmektedir. Kale ağları bölgesel devletler için tehlike arz edecek ve böylece faaliyetlerini rahatlıkla gerçekleştirme olanakları elde edeceklerdir. Nizârî dava Suriye ve Lübnan'da ses getirdi ve genç erkekler bu harekete büyük bir coşkuyla bağlandılar. Bu gençler, *fedai* unvanına sahip olacaktı. Onlar, zaman zaman hareketin muhaliflerini öldürmekle suçlandılar. Az sayıda fakat dikkat çeken suikastler gerçekleştirdiler. Kurbanlarının çoğu üst düzey Selçuklu yetkilileriydi. Ancak Sünnîlerin yanı sıra Haçlılarla da karşı karşıya gelmişler ve XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan bazı Avrupalı soyluların ölümlerinden de sorumluydular.²¹⁹

2.3. XII. Yüzyılda Suriye'de Güçler Dengesi

Hasan Sabbâh'ın Alamut'u almasıyla açıktan yaptığı davetinin ışığında Suriye'ye gönderdiği dâiler, burada teşkilatlanma yoluna gittiler. Bu coğrafyada güç dengeleri sürekli olarak değişmekteydi ve uzun yıllar boyunca Suriye'nin toprak bütünlüğü sağlanamadı.

Bölgede ayrı bir öneme sahip olan diğer bir güç ise Haçlı kontluklarıdır. Bölgeye Avrupa'dan I. Haçlı Seferi ile gelerek Kudüs'ü ele geçirmişlerdi. Ardından gelen diğer Haçlı Seferleri ile güç tazelemiş ve uzun bir dönem burada kalmayı başarmışlardır. Kutsal gördükleri Kudüs'e yerleşerek, burada izledikleri politikalarla bölgedeki Sünnî güçler ile sürekli olarak mücadele içinde olmuşlardır. Sünnî ulema Haçlılarla mücadeleyi desteklemiş ve sultanlar meşruiyetlerini kuvvetlendirmek için Haçlılarla mücadeleden yararlanmışlardır.

²¹⁸ Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, s, 151.

²¹⁹ Bruce Lincoln, "An Early Moment in the Discourse of "Terrorism:" Reflections on a Tale from Marco Polo", *Comparative Studies in Society and History*, C. 48, No. 2 (Apr., 2006), s. 242-259.

Bilâd-ı Şam boyunca cihat propagandasının yayılmasının yanı sıra Sünnî anlayışın yayılması için özellikle önemli bir merkezdir.²²⁰

Siyasi olarak bu kadar karışık bir coğrafyada yaşam mücadelesi veren Nizârîler, hayata tutunmak için ilk yıllarında bölgenin güçlü isimleri ile işbirliği içerisine girdiler. İlerleyen yıllarda kurdukları dostluklar sayesinde önemli kalelere sahip oldular. Daha sonra ulaşılması zor dağ kalelerini ele geçirerek ve suikastlar ile İran yapılanmasının politikalarını aynen uyguladılar. Bu sayede düşmanlarına büyük zararlar vererek kendilerinden çekinilmesini sağladılar.

Şîî-Sünnî mücadelesinde Nizârîler, Şîîlerin temsilcisi haline geldi. Sünnî halkın bölgedeki koruyucusu olarak Suriye Selçukluları bölgeye hâkim olmak için Haçlılarla mücadele halindeydi. İlerleyen yıllarda Selçukluların Haçlılar ile mücadelesini Eyyûbî ve Zengîler sürdürdüler. 1090lardan başlayarak Nizârîler, Sünnî düşmanlarına bilhassa büyük askerî, siyasi ve dini güçleri ellerinde bulunduran Selçuklu Türklerine karşı aktif bir mücadele yürüttüler. Nizârî stratejisi dağ kalelerini ele geçirmeyi ve onları daha sonraki operasyonları için kullanmayı içeriyordu. Bunlardan ilk ve en önemlisi kuzey İran'daki Elbruz silsilesindeki Alamut'tu ve bunu İran, Suriye ve Lübnan'dakiler takip etti.²²¹ Suriye Nizârîleri'nin, Fâtımîler, Suriye Selçukluları, Haçlılar, Eyyûbî, Zengî hatta Memlûklüler ile sabit bir ilişkileri olmadı. Söz konusu devletler ile mücadele etmiş olsalar bile yeri geldiğinde hepsi ile ayrı ayrı ittifaklar da kurdular.

²²⁰ Bogdan Smarandache, "The Franks and the Nizārī Ismā'īlīs in the Early Crusade Period", *Al-Masaq: Islam and the Medieval Mediterranean*, C. 24:3, (Dec, 2012), s. 221-239.

²²¹ Lincoln, "An Early Moment in the Discourse of "Terrorism:" Reflections on a Tale from Marco Polo", s. 246.

2.3.1. Haçlı-Nizârî İlişkileri

Mısır'da bulunan Efdal, Haçlıların Suriye Selçuklularını mağlup etmesi üzerine onlara hediyeler göndererek Şîi-Haçlı ittifakının ilk adımını atmıştır.²²² Nizârî, Dürzî ve Nusayri grupların Haçlıların yanında yer alması bölgede Şîi-Sünnî mücadelesini ateşlemiş, bu durumda Şîi gruplar Sünnîler karşısında zor duruma düşmüştür.²²³

Veraset ve toprakla ilgili ihtilaflar Haçlı gruplar arasında bir sorun teşkil etmekteydi. Bu sebeple Haçlılar birleşik bir grup halinde değil de, kendi içlerinde bağımsız hareket etmekteydiler. Bu şartlar altında Nizârî İsmâîlîleri ayrı ayrı Haçlı liderleri ile ittifaklar kurdu. Bu faktörler göz önüne alındığında Haçlılar ve Nizârîler arasındaki siyasi ilişkilerin karmaşık bir hal aldığı gözlemlenmektedir.²²⁴

Haçlı devletleri Edessa (Urfa), Antakya, Trablus ve Kudüs'te yaşıyordu. Kudüs Latin Krallığı doğal olarak diğer Haçlı devletleri arasında üstünlüğe sahipti. Suriye Nizârîleri daha başından beri Haçlılarla temas ve çatışmaya girdiler. Ayrıca Hospitaller²²⁵ ve Tapınakçılar²²⁶

²²² Halm, *Haşhaşîler*, s. 37.

²²³ Arayancan, *Haşhaşîler*, s. 132.

²²⁴ Smarandache, "The Franks and the Nizârî Ismâ'îlîs in the Early Crusade Period", s. 222.

²²⁵ **Hospitalliers:** (St. Jan Şövalyeleri-Malta şövalyeleri) Mezhep 1070 yılında hasta hacılar için Amalfi'den (İtalya) gelen tüccarlar tarafından Kudüs'te kuruldu. I. Haçlı Seferi'nden sonra II. Papa Paschal tarafından 1113'te dini bir tarikat olarak kabul edildi ve bağış yoluyla yardım toplama ve Kudüs Krallığı'nda yaygın bir tahkimat ve kaleler inşa etme imkânı sağladı. Yeni tarikatın amacı, Kutsal Topraklardaki hacılara yardım ve barınma sağlamaktı. Tarikatın üstadı Raymond du Puy tarikatı bir askerî güç olarak yeniden düzenledi ve rahiplerini etkili bir şekilde askerlere dönüştürdü. Daha sonra Tapınakçılar gibi, onlarda Filistin'deki Haçlı orduları için önemli fakat disiplinsiz bir askerî güç oldular. Filistin'deki çabalarını desteklemek için Avrupa'da geniş topraklar işlettir. Haçlılar 1291'de Kutsal Topraklardan tamamen çıkartıldıktan sonra Hospitaller önce merkezlerini Kıbrıs'a, daha sonra da 1309 ve 1522 yılları arasında Rodos'a taşıdılar. Rodos Osmanlı Türkleri tarafından fethedilince Malta Adası'na çekildiler ve 1530 yılında Malta Şövalyeleri oldular. Edward D. English, "Hospitalier", *Encyclopedia of the Medieval World*, Facts on file Inc., New York 2005, s. 351.

²²⁶ **Tapınak Şövalyeleri:** Onlar Hristiyan hacıları, Filistin ve Levant'ta (Doğu Akdeniz) kurulmuş Hristiyan devletleri korumak için kurulmuş askerî ve dini bir tarikattı. Temmuz 1099'da Kudüs'ün ele geçirilmesinden sonra, bazı şövalyeler Kutsal Kabir Kilisesini korumak ve hizmet etmek için orada kalmaya karar verdi. Hugh de Payens yönetimindeki küçük bir grup, Kudüs kralı ve patriğin 1120'de onayladığı dini kurallara göre yaşamaya karar verdi. Bu askerî tarikat, İsa'nın Yoksul Şövalyeler veya barındıkları Süleyman Tapınağı'ndan dolayı Tapınakçılar olarak biliniyordu. 1128'de Troyes Konseyi'nde (Fransa) papa tarafından onaylandılar. Tapınakçıların ana görevi hacıların silahlı olarak korunmasıydı. 1139'da papanın yazdığı bir mektupla onları sadece papalığa karşı sorumlu kıldı. Tapınakçılar, yarısı beyaz, yarısı siyah bir haç, ya da kırmızı bir haç bulunan beyaz bir pelerin giyerlerdi. Tapınakçılar itaat, iffet ve yoksulluk yemini ederlerdi. Özellikle Müslümanlara karşı

gibi askerî tarikatlarla geniş çaplı çarpışmalar yaşadılar. Oldukça özerk davranan bu askerî tarikatların birincil görevi olan Kutsal Topraklara giden hac yollarını korumanın yanı sıra bölgedeki Haçlı devletlerine askerî yardım sağlamaktı. Bunlar daha sonra Nizârî İsmâîlîler tarafından ele geçirilenlerin yakınında Suriye’de çok sayıda kale elde ettiler.²²⁷

2.4. Suriye Nizârîleri’nin İlk Faaliyetleri

2.4.1 Halep Bölgesi

2.4.1.1. Rıdvan Döneminde Nizârî Faaliyetleri

XII. yüzyılın başlarından yaklaşık 1130’a kadar İsmâîlîler şehirlerdeki üslerden (taban/dayanak) faaliyet göstermeye çalıştılar. Bir süre Halep’in Selçuklu yöneticisi Rıdvan’la ittifak ettiler. Halep Selçuklu Devleti’nin kurucusu olan babası Tâcüddevle Tutuş tüm Suriye’yi yönetmişti. Ancak Rıdvan’ın konumu daha az güvenliydi ve çok sayıda rakip Türk emiriyle uğraşmak zorunda kalmıştı.²²⁸ Her durumda ittifak uzun sürmedi. Rıdvan, Nizârîleri geri çevirmek için Muhammed Tapar’ın baskısı altındaydı. Bu baskı sonucunda Nizârîlerin önde gelenlerinden bazılarını idam etti ve bazılarını Halep’ten çıkardı. Bundan sonra bile zaman zaman Nizârîleri seferlerinde kullanmaya devam etti.²²⁹

Rıdvan, çeşitli Suriye şehirlerini elinde tutan şefler arasında kesintili ve nominal bir üstünlük sağlamaya devam etti. 1097’de Haçlıların gelişi ilk olarak Bizanslıların geçici bir baskını gibi karşılanmıştı. Haçlıların bölgeye kalıcı olarak yerleşmeleri, kıyı, kasaba ve şehirlerindeki varlıkları, Türk emirlerinin kıskanç kavgalarını daha da karmaşık hale getirdi.

---

savaşa adanmışlardı ve kısa süre sonra Doğu’daki Latin devletlerinin savunulması için savaflara girdiler ve gerçek bir savunma gücü oluşturdular. Son derece disiplinli ve etkili savaşçılar olup bu devletlerin hayatta kalması için bir zorunluluk haline geldiler. Edward D. English, “Templars”, *Encyclopedia of the Medieval World*, Facts on file Inc., New York 2005, s. 687-688.

²²⁷ Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, s. 151.

²²⁸ Campbell, *The Assassins of Alamut*, s. 29.

²²⁹ Campbell, a.g.e, aynı yer.

1101’de Rıdvan, Antakya ve Urfa’daki Haçlıların, Halep topraklarına saldırılarının tehlikesinin yanı sıra diğer emirlerin düşmanlığıyla da karşı karşıya kaldı. Bu noktada İsmâîlî hareketin bir dereceye kadar faaliyetlerine izin verdi.²³⁰

Nizârîler 1090 yılında İran’da resmi olarak başladıkları davete yaklaşık on yıl sonra yine İran’dan gönderilen dailer aracılığıyla Suriye’de de başladılar. Suriye Nizârîlerinin ilk bölgesel lideri olarak bilinen İranlı dai el-Hekim el-Müneccim (fizikçi-doktor-astrolog)dir. Muhtemelen Alamut’tan bir dizi yardımcı eşliğinde XII. yüzyılın başlarında Halep’te görüldü ve kentin Selçuklu hükümdarı Rıdvan’ın şahsında bir koruyucu bulmayı başardı. 1113’e kadar süren ilk dönemde Suriye Nizârîlerinin faaliyet merkezi Halep oldu. Farhad Daftary, önemli bir Şîî nüfusa sahip olan ve İsmâîlîlerle bağlantısı olan bu şehri Nizârîlerin kabulünden dolayı “*misafirperver bir ortam olduğunu*” dile getirmektedir.²³¹

Selçuklu Devleti emirlerinden olan Savtegin’in çağrısı ile Dukak, Dımaşk(Şam) Selçuklu Melikliğini kurdu. Selçuklu politikalarını aynen takip eden Dukak, Haçlılar ile mücadele etti. Haçlıların ünlü komutanı Raymond, Trablus önlerine geldiğinde Dukak ve Rıdvan’ın veziri Cenahüddevle, Raymond’a saldırdılar ancak yenilerek geri çekildiler.²³² Bu savaştan sonra muhtemelen bir işbirliği anlaşması nedeniyle Münecim, Rıdvan’ın ana düşmanlarından biri olan Humus valisi Cenahüddevle Hüseyin Atabek’i öldürmek için bir grup fedai gönderdi. 1103 yılının Mayıs ayında Humus’un büyük camisinde Cenahüddevle Cuma namazı için saf tuttuğu sırada 3 Bâtınî tarafından hançerlendi. Şehirde karışıklık çıktı.

²³⁰ Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 89.

²³¹ Daftary, Nanji, “The Ismailis and Their Role”, s. 41.

²³² Merçil, *Müslüman Türk Devletleri*, s. 91.

Bu olay Suriye Nizârîlerinin gerçekleştirdiği cüretkâr eylemlerin ilkiydi ve aynı zamanda Haçlı çevrelerinin de çok dikkatini çekmişti.²³³

Dımaşk Melikliği askerî yöneticilerinden olan Adbuddevle Abak, Azaz Kalesi'ndeki adamlarından kaleyi Melik Rıdvan'a teslim etmelerini istedi. Kalenin Rıdvan'a verilmesinden rahatsız olan Efamiyye halkı Azaz üzerine yürüyüp kaleyi Türklerden aldılar. Bu olaydan sonra Efamiyye'den bir grup Mısır'a giderek bölgelerine vali atanmasını talep ettiler. Bunun üzerine Halef b. Mûlaib²³⁴ 1096 yılında Efamiye'ye gelerek yeniden kaleyi yönetmeye başladı.²³⁵ Rıdvan, Nizârî lideri *Ebû Tâhir es-Sâig*'den, Efamiyye Kalesi hakimi *Halef b. Mûlaib*'i öldürmesi üzerine anlaştı. Ebû Tâhir, fedaileri Halep'ten gönderdi. Efamiyye'de *Ebû'l Feth es-Sermîni* ve adamları şehrin surunda gedik açtılar. İçeri sızarak 3 Şubat 1106'da (26 Cemaziyelevvel 499) Mûlaib, Nizârî fedaileri tarafından öldürüldü. Valiyi öldürdükten sonra Rıdvan'a bağlılıklarını haykırdılar ve kalenin komutasını ele geçirerek Melik Rıdvan'ın buraya hâkim olduğunu ilan ettiler. Kale, Şubat 1106 yılında Halep Selçuklu yönetimine geçti.²³⁶ Bu suikastı diğerlerinden ayıran bir özelliği ise Haçlılar ile Nizârîlerin ilk temasının bu olaya dayandığı düşünülmektedir. Buna göre Mûlaib'in oğlu Musbih kaleden kaçtı ve Antakya'da Tankred'e sığındı. Kalede yiyecek içecek sıkıntısı olduğundan dolayı kaleye saldırılarını tavsiye etti ve bunun üzerine Tankred kaleyi kuşatarak 20 Eylül 1106'da şehri teslim aldı. Kale Haçlılar tarafından kuşatılarak ele geçirildi. Kaledeki Nizârîler öldürüldü. Tankred, Nizârîlere haraç koydu ve bir miktarını alarak geri çekildi. Ebu Tahir Tankred'in

²³³ İbn Kalânîsi, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 12; Kamal al-Din İbn al-Adim, *Bugyat at-Talab fi Tarih Halab*, yay. Ali Sevim, TTK, Ankara 2011, s. 45; Farhad Daftary, *The Assassin Legends Myths of the Isma'ilis*, I.B. Tauris, London 1995, s.64; Halm, Haşîşîler, s. 38; Ayşe Atıcı Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizârî İsmâîlîleri ve Nusayrîlik", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 54, Ankara 2010, s. 183-198.

²³⁴ **Seyfûddeve Halef b. Mûlaib**: Humus ve Efâmiye hakimi iken sürekli olarak yol kesip vurgunculuk yapmaktaydı. Suriye valilerinin bu durumu Melikşah'a bildirmesi üzerine Melikşah onu demir kafes içerisine konularak kendisine gönderilmesini istedi. Mûlaib'i demir kafese koyup Melikşah'a gönderdiler, fakat Sultan'ın ölümü ile Selçuklu merkezine ulaşmadan kaçmış ve Mısır'a gitmiştir. Daha sonra hâkimi olduğu bölgeye tekrar atanmıştır. İbn al-Adim, *Bugyat at Talab*, s. 77.

²³⁵ İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 77.

²³⁶ İbn al-Adim, *Bugyat at-Talab*, s. 46; İbn Kalânîsi, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 22;

eline geçti. Antakya’da hapse atılan Ebu Tahir daha sonra fidye karşılığında serbest bırakılmıştır.²³⁷

2.4.1.2. Alparslan b. Rıdvan

10 Aralık 1113 yılında Melik Rıdvan hastalanarak ölmesi üzerine yerine 16 yaşındaki oğlu Alparslan geçti. Nizârîlerin faaliyetlerinden dolayı Halep çevresinde bulunan kaleler Haçlılar tarafından ele geçirilmişti.²³⁸ Babası döneminde Halep’te güçlenen Nizârîler, Melik Alparslan döneminde aynı rahatlıkta olamadılar. Çünkü dönemin Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar, Alparslan’a mektup göndererek babasının kendisine Nizârîler ile mücadelede muhalefet ettiğini belirterek ondan Nizârîlere karşı harekete geçmesini istedi.²³⁹ İran’daki merkezinden Suriye’deki Nizârîlerin faaliyetlerinin önüne geçmeye çalışması Nizârîler ile mücadeledeki ciddiyet ve kararlılığını göstermektedir.

Alparslan b. Rıdvan vakit kaybetmeden Nizârîler ile mücadele ederek açıktan faaliyet gösterenleri şehrin önde gelen Nizârî reisi Ebû Tahir es-Saig’i, İsmail ed-Dâî ile kardeşi Hakîm el-Müneccim ve beraberindeki 200’e yakın Nizârîyi öldürterek bazılarını da hapsedti.²⁴⁰ Birçok İsmâîlî çatışmalar sonucunda öldürüldü ve Halep’te İsmâîlîlerin talihleri tersine döndü. Mülklerine el konuldu. Ancak birçoğu farklı bölgelere kaçmayı başardı hatta bazıları Haçlı topraklarına sığındı. Bu bölgede bir üs elde edememelerine karşın İsmâîlî varlığını genel olarak destekleyen ve sempati duyan yerel nüfusla olumlu ilişkiler kurdular.²⁴¹

²³⁷ İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 23; *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler*, haz. Ali Sevim, TTK, Ankara 2006, s. 119; Halm, *Haşîşiler*, s.39; Joseph de Guignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Batı Tatarlarının Tarih-i Umumisi*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın, C. 2, Ötüken neşriyat, İstanbul 2018, s. 239. Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 477;

²³⁸ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 487.

²³⁹ İbnü’l-Adim, *Zübdetü’l-Haleb*, s. 119-120.

²⁴⁰ İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 72; İbnü’l-Adim, *Zübdetü’l-Haleb*, s. 121; İbn al-Adim, *Bugyat at-Talab*, s. 80.

²⁴¹ Daftary, Nanji, “The Ismailis and Their Role”, s. 41.

1114 senesinde Efamiyye, Sarmîn, Maarretü'n Nûman ve Maarretü'n-Nasrîn'den gelen yüz kişilik bir Bâtînî grup Şeyzer Kalesine saldırdılar. Kale halkının şiddetli savunması sonucunda şehirde bulunan ve saldırıyı yapanlar öldürüldü. Kale sahibi Benî Münkiz saldırılarından önce onlara çok iyilikler yapmıştı.²⁴² 1113-14 yılı Halep reisi Sâid b.Bedî Halep'te bulunan Nizârîlere saldırdı.²⁴³

Kudüs Kralı I. Baudouin, Dimaşk'a bağlı yerlere sürekli olarak saldırılarda bulunuyordu. Emir Mevdûd ve beraberindeki Selçuklu emirleri birleşerek 28 Haziran 1113 yılında Taberiye Savaşı'nda Haçlı kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğrattı. Emir Mevdûd, Tuğtekin'i Dimaşk'ta ağırlamakta iken cuma namazı çıkışında korumalar eşliğinde ilerliyorlardı. Bu esnada Mevdûd, sadaka isteme bahanesiyle yanına gelen bir Nizârî fedaisi tarafından yaralandı ve 10 Ekim 1113 tarihinde öldü.²⁴⁴

1125 yılında Haçlılar, Şam'ı tehdit etmeye başladıklarında Nizârîler, Şam'ın Türk yöneticisi Tuğtekin'e Haçlılarla mücadelesine destek olması için askerî birlikler gönderdiler. Daha sonra Tuğtekin, Kudüs Latin Krallığı sınırında bulunan Banyas Kalesi'ni Behram'a verdi. Behram, kaleyi tahkim etti ve karargâhı haline getirdi. Behram, Şam'da Nizârî doktrinini açıkça vaaz etmeye başladı. Suriye'nin her tarafına dailer göndermeye başladı. Böylece hem kent hem de kırsal bölgelerden çok sayıda taraftar edindi. Ancak Güney Suriye'deki Nizârî başarıları da kısa ömürlü oldu.²⁴⁵

Gerçekten de Şam'daki talihsizliklerinden yirmi yıl sonra Suriye İsmâîlîleri bir dağ kaleleri ağı kurmayı ve yerel yöneticilerin düşmanlığına ve Haçlıların oluşturduğu tehditlere rağmen Antakya ve Trablus Latin devletlerinin yakınında olan konumlarını sağlamlaştırmayı

²⁴² İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 73.

²⁴³ *Azîmî Tarihi*, s. 46.

²⁴⁴ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 246-247.

²⁴⁵ Daftary, *The Assassin Legends Myths of the Isma'ilis*, s.65.

başardılar. Ancak İran’da olduğu gibi belirli bir bölgeyi kontrol eden ve bir süre bağımsız bir statüye sahip olan yerel bir güç olarak kaldılar.²⁴⁶

1125 senesinde Haçlılar Şam’a bağlı Havran’a saldıracağı haberinin üzerine Şam emiri Zahîru’l-Dîn Atabek Haçlılara karşı çevre illerden sağladığı askerlerden oluşan bir ordu kurdu. Bu ordu içerisinde Türkmen, Arap unsurların yanı sıra silahlı Bâtînîler de bulunmaktaydı. Müslüman kuvvetlerin her açıdan üstünlüğünden dolayı Haçlılar geri çekildiler.²⁴⁷

Ebu Tahir döneminde Nizârîlerin Halep’te uğradıkları yıkımdan sonra Suriye Nizârîleri bir diğer İranlı dâî, Behram liderliğinde yeniden örgütlendiler. Bu ikinci süresinde Güney Suriye’deki Şam, hareketlerinin ve faaliyetlerinin merkezi oldu.²⁴⁸ 1126 senesinde Nizârî dâisi Behram’ın namı yayıldı. Halep ve Şam’da sayıları dikkat çekecek kadar çoğaldı. Behram gizlilik içerisinde kılıktan kılığa girerek tanınmadan şehir şehir geziyordu.²⁴⁹

Şam tarihçisi Kalânîsî’nin kayıtlarına göre Mardin Artuklu Beyliği kurucusu olan Necme’l-Dîn İl-Gâzî b. Artuk’un, Şam atabegi olan Emir Zahîru’l-Dîn Atabek ile yaptığı anlaşmada Behram adına tavsiyelerde bulunması üzerine Behram, Dimaşk’ta ortaya çıktı. Bundan sonra Behram gizlenmemiş ve davetini açıktan açığa yapmaya başlamıştır. Vezir Ebû Ali Tâhir el-Mazdakânî Nizârîler ile aynı görüşleri benimsemese bile onlara çok yardımcı oldu. Ondan ve cemaatinden çekindikleri için onları hoşgörü ile karşıladılar.²⁵⁰ 1126 yılının talepleri doğrultusunda Bânyas Kalesi onlara verildi. Fakihler, sünnî âlimleri ve halk bu durumdan rahatsız olsa da onlardan korkularından bir şey yapamadılar. Çünkü onlar

²⁴⁶ Daftary, Nanji, “The Ismailis and Their Role”, s. 43.

²⁴⁷ İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 91-92.

²⁴⁸ Daftary, *The Assassin Legends Myths of the Isma’ilis*, s.65.

²⁴⁹ İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 94.

²⁵⁰ İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 95.

kendilerine karşı çıkan herkesi öldürüyordu. Sultan, vezir, komutan ve emirler onların hakkında konuşmaktan, onlara karşı hareket etmekten çekiniyorlardı.²⁵¹

Behram, 1128 yılında Nusayri ve Dürzî grupların yoğun olarak yaşadığı Taym Vadisine gözünü dikti. Vadîü'l-Taym halkı Behram'a karşı koymak için hazırlık içerisine girdi. Buranın yöneticisi olan Dahhak bin Jandal'ın askerleri, Behram'ın ordugâhını kurdukları yerde hazırlıksız bir şekilde çadırlarında iken baskın düzenleyerek Behram ve adamlarını öldürdüler. Nizârîlerin sayıları bu olayla azaldı.²⁵²

Behram'ın yerine İranlı dâi İsmâ'il geçti ve o da tıpkı Behram gibi Ebû Ali Tâhir el-Mazdakânî'nin yardımını gördü. Fikirlerini çevre halka yayarak adam kazanmaya devam etti.²⁵³ Zahîru'd-Dîn Atabek'in oğlu Tâcü'l-Mulûk tüm şehirleri onlardan temizlemek için harekete geçti. İlk iş olarak vezir Ebû Ali'den kurtulmayı hedeflediler ve onu öldürdüler. Bu olay üzerine Dimaşk'ın gençleri galeyana geldi. Şehirde Nizârîleri, onlara yardımcı dokunanları, onlarla bağlantılı kim varsa hepsini öldürdüler ve şehir Nizârîler'den arındırıldı. Alamut'tan yardım gelebilme ihtimaline karşı önlemler aldılar.²⁵⁴ Ortaya çıkan mücadeleler de binlerce İsmâ'ilî öldürüldü. Banyas'ta bulunan dâi İsmâ'il ve yandaşları korkuya kapılarak şehri Haçlılara teslim ettiler. İsmail 1130 yılında hastalanarak öldü ve bölge onlardan arındı.²⁵⁵ Haçlılar, Banyas'ı alması ile birlikte Suriye İsmâ'ilîleri'nin iç rekabet ve dış tehditler ile beslenen çok bölünmüş bir bölgede kendileri için bir üs bulma girişimlerinde çalkantılı bir dönemi sona erdirdi.²⁵⁶

Banyas'ın kaybedilmesi ve Bâtınîlerin başlarına gelenler Alamut'ta üzüntü ile karşılandı. 1131 senesinde Tâcü'l-Mulûk'un öldürülmesi için Alamut'tan iki fedai yola

²⁵¹ İbn Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl*, aynı yer.

²⁵² İbn Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 102; Kaygusuz, *Hasan Sabbâh*, s. 103.

²⁵³ İbn Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 103.

²⁵⁴ İbn Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 104; Daftary, Nanji, "The Ismailis and Their Role", s. 42.

²⁵⁵ İbn Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 105; Kaygusuz, a.g.e, s. 104.

²⁵⁶ Daftary, Nanji, "The Ismailis and Their Role", s. 42.

gönderildi. Türk kılığında Tâcü'l-Mulûk'un ordusuna asker olarak alındılar. Onu öldürmek için fırsat kolladılar. Bir gün Tâcü'l-Mulûk korumasız bir şekilde hamamdan dönüyordu. Bunun üzerine iki fedai saldırıya geçti. Tâcü'l-Mulûk ölümcül bir yara almadan suikasttan kurtuldu.²⁵⁷ Dımaşk emiri Şemsü'l-Mülûk İsmail, Nizârîlerin Haçlılara teslim ettiği Banyas Kalesi'ni 529/1135 yılında geri aldı ve burayı Musul emiri İmameddin Zengî hâkimiyetine verdi.²⁵⁸

2.5. Suriye'de Mustalî-Nizârî Mücadelesi

Hasan Sabbâh'ın Mısır'da eğitim aldığı senelerde İsmâîlîler, Fâtımî Halifesi Mustansır'ın yerine kimin geçeceği hususunda fikir ayrılığına düştüler ve Nizârî-Mustalî mücadelesi başlamış oldu. Bu mücadeleyi halifelikte Mustalî yanlıları kazandı. Ancak Nizârîler sahada Mustalîlere nazaran daha aktif bir rol oynadılar.

Nizârîler, yaşadıkları coğrafyalarda bölge devletlerine çok sayıda suikast işlediler ve bunların çoğu Selçuklulara karşı gerçekleştirildi. Bundan Nizârîler tarafından tahtı hile ile ele geçirdikleri iddia edilen Mustalî İsmâîlîleri de paylarını aldılar. Mustalî-Nizârî mücadelesinde ilk kan Nizârîlerin Mustalî İsmâîlîleri'nden olan Efamiyye Emiri Halef b. Muallib'in öldürülmesi ile aktı.²⁵⁹

Fâtımî Mustalîleri, Nizar davasının batıl olduğunu ispata çabalamışlardır. Nizar'ın kız kardeşi, amcaoğulları ve sarayın önde gelenleri düzenlenen toplantıda Nizar'ın isyan ettiğini ve imamet hakkı olmadığı yönünde konuşmalar yapmışlardır.²⁶⁰ Nizârî fedailerin suikastları, Orta Doğu'yu kasıp kavurmaktayken Mustalîler kendilerine karşı bir hamle beklemekteydi.

²⁵⁷ İbn Kalânîsi, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 111.

²⁵⁸ İbn al-Adim, *Bugyat at-Talab*, s. 43.

²⁵⁹ Halm, *Haşîşîler*, s. 38.

²⁶⁰ Yunus Emre Aydın, *Mısır Fâtımî Halifesi el-Âmir bi-Ahkâmillah ve Dönemi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul 2017, s. 98.

Her iki tarafta birbirinin katlini vacip görmekteydi ve Mustalî, Amir bi-Ahkamillah ve Efdal Nizârîlerin hedefinde bulunuyordu. Bunu bilen halifelik, şehir giriş çıkışlarında kontrolü sıkı tutmaya özen gösterse de Efdal ve Amir bi-Ahkamillah'da Nizârî fedailer tarafından öldürülmüştür.²⁶¹ 1121'de Efdal'ın öldürülmesinde Halep'ten gelen üç Nizârî fedaisi sorumlu tutuldu.²⁶² 2 Zilkade 524(7 Ekim 1130) yılında Fâtımî Halifesi Âmir-biAhkâmillâh Nizârîler tarafından öldürüldü.²⁶³ Mustalî-Nizârî mücadelesinin başlangıcında Mustalîler kazanmış gibi görülse bile Nizârîler, bu hamleleri ile Mustalîlere çok ağır bir darbe vurarak onların siyasi sonlarının hazırlanmasının da temelini oluşturdular. 1171 yılında Selâhaddîn Eyyûbî tarafından Mısır'dan çıkarılan Mustalîler buradan Yemen'e geçseler de Yemen'de ciddi bir varlık gösteremediler.²⁶⁴

2.6. Nizârîlerin 1230-1260 Arasında Toparlanma Evresi

Nizârîlerin Suriye'deki ilk 30 yılı bölgesel yöneticiler ile olumlu ilişkiler kurarak faaliyet gösterme yönünde olmuştu. Ancak Nizârîler gelecekte yöneticilerin iyi niyetine bağlı olmamaları gerektiğine karar verdiler ve Suriye'de daha önce İran'da yaptıkları gibi şehirlerden dağlardaki kalelere çekildiler. Bu taşınma, Rıdvan'ın 1113'teki ölümüne kadar tamamlanamadı. Ancak 1130'dan itibaren ana merkezleri Suriye'nin ortasındaki Cebel Bahra (Cebel Ensariyye) dağlarında birkaç kale elde ettiler. Bu sırada da Alamut'tan gönderilen *Ebu Muhammed* adında yeni bir lider, Reşideddin Sinan'ın yerine geçmesine kadar görevde kaldı.²⁶⁵

Ebu Muhammed'in liderliğinin ilk yılları Nizârîler için bir dizi kale ele geçirmeleriyle geçti. Bu amaçla Suriye'nin Cebel Bahra bölgesinde dağlık, ulaşımı zor ama önemli kaleler

²⁶¹ Aydın, a.g.e, s. 100-104.

²⁶² Daftary, *İsmâillîler*, s. 529, Kalânisi ise bu ölümün esas sebebinin Fâtımî Halifesi bi-Ahkâmillah ile Efdal arasında çıkan anlaşmazlığa bağlamaktadır. İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 84.

²⁶³ Abdülkerim Özaydın, "Âmir-biAhkâmillâh", *DîA*, C. 3, TDV yay., İstanbul 1991, s. 68.

²⁶⁴ Kaygusuz, *Hasan Sabbâh*, s. 272.

²⁶⁵ Campbell, *The Assassins of Alamut*, s. 29.

Nizârîler'in yönetimine girdi. Ancak kalelerin sarp bölgelerde olması bir dizi sorunu da beraberinde getirdi. Ebu Muhammed'in son zamanlarında Suriye İsmâîlî topluluğunda zayıflık, düzensizlik ve anlaşmazlıklar kendini göstermekteydi. Haçlılara verilen bazı kalelerden ve maddi sıkıntılardan dolayı birçok İsmâîlî komşu şehirler Hama, Humus ve Halep'e göç etti. Bu sadece davayı güçlendirmek için değil ama aynı zamanda geçimlerini sağlamak içindi. Çünkü İsmâîlî toprakları verimli değildi ve çoğunlukla hayvancılık yapıyorlardı.²⁶⁶

Nizârîlerin içinde bulunduğu bu durumu 1152 yılında Trablus kontu II. Raymond'ın, Trablus girişinde öldürülmesi daha da kötüleştirdi.²⁶⁷ Bunun sonucunda Tapınakçılar, İsmâîlî topraklarına baskınlar düzenledi ve halkı haraç ödemeye zorladı. Nizârî İsmâîlîli davayı zayıflatan bir diğer faktör Nizârîler arasındaki kişisel anlaşmazlıklardı.²⁶⁸

Halep ve Şam'da yaşanan başarısızlık ve durumun kötüleşmesinden sonra Suriye Nizârîleri dikkatlerini Hama ile deniz arasında sessizce konumlarını pekiştirmeye çalıştıkları Cebel Bahra'ya yönelttiler. 1129'da Şam'da yaşadıkları katliamdan yirmi yıl sonra doğuda Masyaf ve batıda Kahf arasındaki geniş topraklar üzerinde kontrol sağlayan bir dizi kaleyi güvence altına aldılar.²⁶⁹

1127'de Benî Münkız Hanedanlığı²⁷⁰, Masyaf Kalesi'ni satın aldı. Nizârîler ise 1133 yılında Kadmus ve Kahf kalelerini Nusayrilerin elinden aldılar. Nizârîler 1141 yılında Beni Münkız adına kaleyi yöneten Sunkur'u hazırlıksız yakalayarak öldürdüler ve Masyaf'ı ele geçirdiler.²⁷¹ Aynı yıl Ulleyke ve Havâbî kalelerine de sahip oldular.²⁷² Kadmus ve Masyaf'ın

²⁶⁶ Mirza, *The Syrian Isma'ilis*, s. 48.

²⁶⁷ Aydın Usta, "Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Haşîşiler", *Tarih Dergisi*, 0/44 (Mayıs 2012), s. 1-23.

²⁶⁸ Mirza, *The Syrian Isma'ilis*, s. 49.

²⁶⁹ Mirza, *The Syrian Isma'ilis*, s. 27.

²⁷⁰ Benî Münkız: 1081-1157 yılları arasında Suriye'nin Şeyzer şehri merkez olmak üzere bölgede hüküm süren Arap Hanedanlığı. Abdülkerim Özeydin, "Münkız(Benî Münkız)" *DİA*, c. 32, TDV yay., İstanbul 2006, s. 15-16.

²⁷¹ E. Honigmann, "Masyaf", *İA*, C. 7, MEB yay., İstanbul 1955, s. 359-361; İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 151.

alınması Suriye İsmâîlîleri'ne yakında kurdukları ve bir asırdan fazla sürecek olan ve en büyük başdâî, Dağın Yaşlı Adamı (Şeyh al-Jabal) olarak bilinen Reşideddin Sinan'ın önderliğinde zirveye ulaşan emirlik için bölgesel bir nüve sağladı.²⁷³

İsmail Kaygusuz, Suriye'deki Nizârî hareketin kale ağlarını oluşturmak üzere attıkları adımı üç safhaya ayırmıştır. Buna göre ilki 1113, Ebu Tahir önderliğinde Halep'ten ayrılarak Sumak Cebel'inde toplanma, ikincisi 1130 Banyas merkezli Taym Vadisi'ni ele geçirme hareketleridir. İlk iki hareket başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Üçüncüsü ise 1130-1151 arasında meydana gelen Cebel-i Bahra ve çevresindeki kalelerin ele geçirilmesidir. Kahf ve Masyaf gibi önemli kaleler ele geçirilmiş olup uzun yıllar bu alan Nizârî kontrolünde olmuştur.²⁷⁴ Reşideddin Sinan bu ortamda başa geldi ve konumun ve kendi şahsi özellikleri oluşumun Suriye'de en çok ses getiren dönemini yönetmiştir.

2.7. Reşideddin Sinan ve Nizârîlerin Suriye'de Güçlerinin Zirvesine Ulaşmaları

2.7.1. Reşideddin Sinan'ın Hayatı

Ebû'l-Hasen Reşideddin Sinân b. Selmân (Süleyman) b. Muhammed el-İsmâîlî el-Basrî 1126'lı yıllarda Basra civarı Akrüssûdân köyünde doğdu.²⁷⁵ Babası simya ile uğraşmıştır.²⁷⁶ Ailesi İmâmiyye Şiasına bağlıydı. İlk eğitimi Basra'da aldı ve Nizârî davasına gönül verdikten sonra merkezleri olan Alamut'a geldi. Burada İsmâîlî ve Nizârî doktrinlerini iyice öğrendi. Alamut'taki İsmâîlî liderlerine hizmet etti ve kendini filozofların bilimleri

²⁷² Mustafa Öz, "Haşîşîyye", *DİA*, C. 16, MEB yay., İstanbul 1997, s. 418-419.

²⁷³ Mirza, *The Syrian Isma'ilis*, s. 27.

²⁷⁴ Kaygusuz, *Hasan Sabbâh*, s. 104.

²⁷⁵ Hayatta kalan az sayıdaki Suriye Nizârî eserleri arasında, topluluğun en ünlü dini olan Rashid al-Din Sinan'ın (d. 589/1193) biyografik hesabını içeren *Fasl min al-lafz al-sharif* tarafından özel bir yer işgal edilmiştir. Ona atfedilen sözlere ek olarak. Suriye Nizârîleri'nin sözlü geleneğine dayanan çeşitli fıkraları içeren bu çalışma, daha sonra dâ'î Ebu Firâs Shihâb al-Dîn al-Maynaqî veya muhtemelen iki yüzyıl önce yaşayan başka bir Suriyeli Abû Firâs tarafından derlenmiş olabilir. Farhad Daftary, *Ismaili Literature*, s. 50.

²⁷⁶ Ramazan Şeşen, *Kudûs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, Yeditepe yay., İstanbul 2018, s. 60.

konusunda eğitti. Tartışma kitaplarının çoğunu, bu arada İhvan-ı Safa'nın *er- Resâ'il*'ini²⁷⁷ ve benzerlerini okudu. Eğitimi esnasında daha sonra İran Nizârîleri'nin lideri olacak olan II. Hasan ile sıkı bir dostluk kurdu. Sinan Batı kaynaklarında *Şeyhü'l Cebel* (Dağ Şeyhi), *le vieux de la montagne*, *The old man of the mountain* olarak kaydedilmiştir. Sinan, 26 Ocak 1193 tarihinde Kahf Kalesi'nde öldü.²⁷⁸

2.7.2. Sinan'ın Suriye'ye Gelmesi

Alamut'ta aldığı dini eğitimine ek olarak Sinan, ilk elden İran'daki İsmâilî devletinin askerî taktiklerini ve organizasyonunu da öğrendi. II. Hasan, 1162 yılında Alamut'un liderliğine geçtikten kısa bir süre sonra Sinan'ı Suriye'ye gönderdi. Sinan önce Halep'e sonra da Kahf'a gitti, burada birkaç yıl kaldı ve yerel İsmâilîler arasında son derece popüler oldu.²⁷⁹ Başlangıçta Sinan, Nizârî davanın başı Şeyh Ebu Muhammed'in ölümüne kadar Cebel al-Bahra'daki en büyük Nizârî kalelerinden biri olan Kahf'ta kaldı. Buradaki tutum ve faaliyetleri kendisini yerel Nizârîler arasında öne çıkardı. 1163 yılında Sinan, II. Hasan'ın talimatları üzerine Suriye'deki davanın liderliğini üstlendi.²⁸⁰

2.7.3. Kıyamet İlanı'nın Suriye'deki Yansıması

Sinan Suriye'de, Alamut'taki II. Hasan ile aynı dönemde iktidara geldi. Onlar, Alamut'ta yakın arkadaşlıklar. II. Hasan 1164'te Alamut'ta Kıyamet'i ilan etti ve bunu diğer bölgelerin Nizârîlerine taşıyan elçiler gönderdiğinde Suriye'de bu görev Sinan'a düştü. 1164'ten bir süre sonra Sinan, Suriye'de Kıyamet'i (dirilişi) ilan etti ve kıyamet doktrini orada

²⁷⁷ **İhvan-ı safâ risaleleri:** 10. Yy'da kaleme alınan, felsefi görüşlere dayanarak bütün ilimleri kapsayan ansiklopedik bir eserdir. Yazarları kimliklerini gizli tuttıkları için risalelerin kime ait olduğu gizli kalmıştır. İsmâilîler bu eserleri benimsediğinden dolayı tartışmalı olsa da İsmâilîlere ait olduğu düşünülmektedir. Enver Uysal, "İhvân-ı Safâ", *DİA*, C. 22, TDV yay., İstanbul 2000, s. 1-6; Ayrıntılı bilgi için bkz; Cemil Meriç, Işık Doğudan Gelir, haz. Mahmut Ali Meriç, İletişim yay., İstanbul 2015, s. 52.

²⁷⁸ Farhad Daftary, "Râşidüddin Sinân el-İsmâilî", *DİA*, C. 34, TDV yay., İstanbul 2007, s. 467-468, Vladimir Ivanov, "Râşid-üd-Din Sinan", *İA*, C. 9, MEB yay., İstanbul 1964, s. 635-636; Bernard Lewis, "Kamal Al-Din's Biography of Rasid Al-Din Sinan", *Arabica XIII*, Leiden 1966, s.225-267.

²⁷⁹ Willey, *Eagle's Nest*, s. 44; Öz, "Haşîşîyye", s. 418.

²⁸⁰ Daftary, Nanji, "The Ismailis and Their Role", s. 44.

tanıtıldı. Ancak bunun Suriye Nizârî toplumu üzerindeki çok sınırlı bir etkisi olduğu görülmektedir.²⁸¹ Alamut'taki II. Hasan, muhtemelen Suriye'de Sinan'ı onun kıyamet politikasının temsilcisi olarak iktidara getirdi. Alamut'ta yapıldığı gibi bir ara Ramazan orucunu bozma töreni düzenledi ama muhtemelen bu Alamut'takiler ile aynı anda olmadı. Alamut'tan bağımsız hareket eden Sinan zamanında, kıyamet Suriye Nizârîlerinin merkezi doktrini haline gelmediği görülmektedir.²⁸² Yani Sinan'ın, II. Hasan'ın kıyamet ilanına itibar etmediği görülmektedir.²⁸³

2.7.4. Sinan'ın Suriye'de Politikaları

Sinan liderliğe geçtikten sonra kendini birçok ciddi sorunlarla karşı karşıya buldu. Dışarıdan gelebilecek tehlikeleri karşılamak için Sinan bağlılarını yeniden organize etmeye ve en uygun olanlarını seçmeye başladı. Bunlar onun fedailerinin çekirdeğini oluşturacaktı. Güçlü kişiliği ve keskin zekâsı sayesinde XII. yüzyılın ikinci yarısının başlarında İsmâîlî birliğini tehlikeye sokan iç anlaşmazlıkları giderdi. Hemen hemen tüm bu hedeflerde ve kendi konumunu güvence altına alma konusunda Sinan başarılı oldu. Fedailerini çeşitli dilleri öğrenmeleri, hükümdarlar ve prenslerin saraylarından gizli bilgi toplamaları konusunda eğitti. Sinan, fedailerini organize etmenin ve eğitmenin yanı sıra doğal felaketler veya düşmanlarının saldırıları nedeniyle harabeye dönen iki İsmâîlî kalesini de yeniden inşa etti. Bunlar Masyaf'ın dört mil güneyinde olan Raşafah ve el-Kahf'ın güneyinde olan el-Havabi idi. Sinan ayrıca kuzeyde ünlü Haçlı kalesi Markab'ın sekiz mil kuzeydoğusundaki Ulleyke'yi ele geçirdi. Masyaf, Kahf, Kadmus ve Ulleyke Sinan'a mükemmel bir stratejik pozisyon sağlayan kilit kaleler idi. Cebel Bahra'nın doğu cephesinde yer alan Masyaf, Hama ve Humus'taki

²⁸¹Daftary, *The Ismailis*, s. 370.

²⁸² Hodgson, *The Order of Assassin*, s. 197; Daftary, a.g.e, s. 371.

²⁸³ Daftary, "Râşidüddin Sinân el-İsmâîlî", s. 467-468.

Müslüman beyliklerine bir pencere görevi görmüştü.²⁸⁴ İbn Battûta, yol güzergâhı üzerinde bulunan Kadmus, Meyneka, Uleykâ, Masyaf ve Kehf kalelerine uğradığını, buraların Fedâiye olarak bilinen İsmâîlîler'e ait olduğunu nakletmekte ve onların yanına kendilerinden olmayan kimselerin giremediğini de eklemektedir.²⁸⁵

Suriye İsmâîlîleri Halep ve Şam arasında Cebel Bahra'da çeşitli büyüklüklerde 60 civarında kaleyi ellerinde tutuyorlardı. İran'da olduğu gibi Suriye'deki tüm büyük İsmâîlî kaleleri, neredeyse aynı yıkılmaz bir ölçekte inşa edildi. Buralar su sarnıçlarının yanı sıra yeraltında bol miktarda erzak ve silah depolanan odalardan oluşmaktaydı.²⁸⁶ Suriye İsmâîlîleri, Cebel Bahra'daki kaleleri alarak tarikatın doğuda Farsça konuşulan merkezlerinden uzakta kendi alanlarını oluşturmuşlardı. Kişisel nitelikleriyle ön plana çıkan Sinan, Nizârî tarihinin en önemli isimlerinden biri oldu.²⁸⁷

Topluluğunu korumayı hedefleyen Sinan, komşu güçler ve yöneticiler, özellikle Haçlılar, Zengîler ve Eyyûbîler ile karmaşık ve değişen ittifaklara girdi. Suriye Nizârîleri, Tapınakçılar ve Hospitaller, Latin Doğu'da sıklıkla bağımsız hareket eden Haçlı askerî emirleriyle aralıklı çatışmalar yaşadı. Suriye'de Alamut'tan bağımsız olarak hareket eden Sinan, Suriye Nizârîlerini neredeyse otuz yıl boyunca 589/1193'teki ölümüne kadar güçlerinin ve şöhretinin zirvesinde tutmayı başardı.²⁸⁸

2.7.5. Sünnî Güçler Zengîler ve Eyyûbîlere Karşı Mücadele

Toplumunu çok sayıda düşmandan korumayı amaçlayan Sinan, dikkatini Suriye üzerindeki egemenliklerini genişleten Sünnî hükümdarlara yoğunlaştırdı. Onun zamanında

²⁸⁴ Mirza, *The Syrian Isma'ilis*, s. 51; Willey, *Eagle's Nest*, s. 45.

²⁸⁵ İbn Battuta et-Tancî, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev. Mümin Çevik, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2019, s. 68.

²⁸⁶ Willey, *Eagle's Nest*, s. 58.

²⁸⁷ Hodgson, *The Order of Assassin*, s. 185.

²⁸⁸ Daftary, *Ismaili Literature*, s. 56.

güçlerinin zirvesinde olan ve Haçlılara karşı Müslüman seferlerini yöneten Nûreddîn Zengî ve Selâhaddîn Eyyûbî, Nizârîler için potansiyel olarak Haçlılardan daha büyük düşmanlardı. Hasan Sabbâh gibi kurnaz bir stratejist olan Sinan, bu gerçekleri kabul etti ve dış dünyayla olan ilişkilerinde buna uygun politikalar benimsedi.²⁸⁹

İran’da Sünnî güçler umutsuzca parçalara ayrılırken Haçlıların meydan okuduğu Suriye güçlü bir Sünnî bilinci geliştiriyordu. Sinan’ın zamanı, büyük Suriye gazisi, Halepli Nûreddîn Zengî ve Selâhaddîn Eyyûbî’nin gücünün doruğunda olduğu bir zamana denk geldi. Her ikisi de İslâmi bir dirilişin başı olarak Haçlılara karşı savaştı. Nûreddîn Zengî sadece Suriye’yi tek ve güçlü bir devlette birleştirdiği için değil aynı zamanda doğuda ilk kez kullanılan medrese okulları (Nizamiye Medreseleri) aracılığıyla Sünnî inancını güçlendirmenin yeni yöntemlerini geliştirdiği için hatırlanır. Selâhaddîn Eyyûbî, birleşik ve saf (katışksız) bir İslâm vizyonuna daha da bağlı olup en saf Müslüman prensipleri üzerinde kendi ülkesini yönetmeye çalışırken Nûreddîn Zengî’den daha da ileri gitti. Haçlılar, yeni heyecan ve şevkin yöneldiği baş düşmanları iken İsmâîlîler de bariz bir hedefti.²⁹⁰

Selâhaddîn Eyyûbî yönetimindeki Eyyûbîler şu anda Haçlılardan daha güçlü bir tehdit oluşturuyordu. Mevcut gerçekleri kabul eden Sinan, dış dünyayla olan ilişkilerinde uygun politikalar benimsedi: topluluğunun güvenliğini ve bağımsızlığını güvence altına almak için gerektiğinde politikalarını gözden geçirdi.²⁹¹ Buna karşın bölgedeki Müslüman yöneticilerin en güçlüsü olan Selâhaddîn Eyyûbî, Mısır, Suriye ve Irak’ı Eyyûbî İmparatorluğu bünyesine dâhil etmeye çalıştı. Sonuç olarak Halep ve Musul yöneticilerinin yanı sıra Suriye Nizârîlerini de hedef aldı.²⁹²

²⁸⁹ Daftary, *Ismailis*, s. 369.

²⁹⁰ Hodgson, *The Order of Assassin*, s. 186.

²⁹¹ Daftary, Nanji, “The Ismailis and Their Role”, s. 45.

²⁹² Daftary, Nanji, “The Ismailis And Their Role”, s. 46.

Nûreddîn Zengî ölünce yerine el-Melikü's-Sâlih geçti. Salih on bir yaşında olduğu için ona nâib veya atabeylik yapacak kişi aynı zamanda devleti de yönetecekti. Yönetimi ele geçirme yarışına giren devlet adamlarından Sadeddin Gümüştegin, Musul'dan Halep'e gelerek Salih'in atabeyi oldu. Diğer yöneticiler bu gelişmenin üzerine Selâhaddîn Eyyûbî'ye davet gönderdiler. Selâhaddîn Eyyûbî, 12 Ekim 1174'te Kahire'den Şam'a hareket etti. Şam'a geldiğinde sevinç ile karşılandı ve Baalbek, Hama, Humus şehirlerinin de hâkimiyetini eline aldı.²⁹³ Bundan sonra Selâhaddîn Eyyûbî Halep'i kuşattı. Kuşatmanın şiddetlenmesi üzerine el-Melikü's-Sâlih'in naibi olarak Halep'i yöneten Sadeddin Gümüştegin, İsmâîlîlerin reisi Reşideddin Sinan'a elçi göndererek Selâhaddîn'i öldürmesi karşılığında ona arazi ve mülkler ile para vereceğini söyledi. Sinân bu teklifi kabul ederek Selâhaddîn Eyyûbî'yi öldürmek için fedâîlerini gönderdi. Suikastçılar Selâhaddîn Eyyûbî'nin kampına gizlice girmeyi başardılar ancak tanındılar. Çarpışma sırasında birçok asker öldürüldü fakat Selâhaddîn Eyyûbî zarar görmedi.²⁹⁴

Böylece Selâhaddîn Eyyûbî'yi öldürmeye yönelik ilk Nizârî girişimi Halep'te Aralık 1174-Ocak 1175'te yapılmış oldu. Selâhaddîn Eyyûbî'ye yönelik ikinci bir Nizârî suikastı 22 Mayıs 1176'da onun Azez kuşatması sırasında oldu. Suikastçılar, asker kıyafetiyle onun kampına girdi ve ordusuna katıldılar. Bahsedilen tarihte ona saldırdılar ancak zırhı sayesinde sadece hafif yaralanmalar yaşadı. Sert bir mücadeleden sonra suikastçılar öldürüldü. Bundan sonra Selâhaddîn Eyyûbî hayatını korumak için ayrıntılı önlemler aldı. Selâhaddîn Eyyûbî bu iki suikast girişimi üzerine Nizârî topraklarını istila etti. 30 Temmuz 1176'da Masyaf'ı kuşattı. Ancak dayısı Hama valisi ve Nizârî komşusu olan Şahabeddin Mahmud'un

²⁹³ Gülay Ögün Bezer, "Zengîler", *DİA*, C. 44, TDV yay., İstanbul 2013, s. 268-272.

²⁹⁴ Bernard Lewis, "Saladin and the Assassins", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 1953, s. 239-245.

aracılığıyla Sinan ile anlaşma yaptı ve güçlerini geri çekti.²⁹⁵ Nizârî yönetimindeki her kale tarıma bağlıydı. Selahattin bu nedenle Masyaf civarındaki Nizârî topraklarına saldırı düzenlediğinde Nizârî İsmâîlîlerinin bağımlı olduğu tarımsal ürünleri imha etmiş olmalıdır.²⁹⁶ Nizârîler'in Sultan'a karşı hareket etmeyecekleri sözü üzerine kuşatma kaldırıldı. Bu olayın ardından sultanla iyi geçindiler ve bir daha Selâhaddin'le Sinan arasında bir sorun yaşanmadı. Haçlılar ile mücadele etmek Nizârîler ile iyi ilişkiler kurmak adına kuşatma kaldırıldı.²⁹⁷

Üçüncü Haçlı Seferi 1189-1192 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu sefer ile bölgeye gelen tarihçi ve yazarlar olayların birinci dereceden tanıklığını yapmışlardır. Bu kayıtlarda Selâhaddin Eyyûbî'ye genişçe yer verirler. Avrupa'dan deniz yoluyla gelen Haçlı kuvvetleri bölgedeki Haçlı kontlukları ile birleşmelerine rağmen savaş Selâhaddin Eyyûbî'nin yani Müslümanların lehine sonuçlanmıştır. Yafa'da meydana gelen son mücadelenin sonucunda taraflar arasında 1 Eylül 1092'den başlamak üzere 3 yıl 8 ay sürecek olan sulh imzalanmıştır. Bu anlaşmaya Müslümanlar ve Haçlıların yanı sıra Nizârîler de dâhil edilmiştir.²⁹⁸

2.7.6. Reşideddin Sinan'ın Ölümü ve Sonrası

Sinan'ın ölüm tarihi ve ölüm yeri hakkında çeşitli çalışmalarda 1192²⁹⁹ yılı Masyaf'ta ve 1193³⁰⁰ yılında Kehf'te öldüğüne dair ihtilaf vardır. Büyük İsmâîlî lideri Reşideddin Sinan 1193 yılında öldü. Günümüzün Suriyeli İsmâîlîleri arasında Sinan'ın başarıları hâlâ yankılanmakta ve özellikle Masyaf ile el-Kadmus'ta yaşayanlar Sinan'ı İmam olarak görmektedirler.³⁰¹ Ölüm yeri ve tarihi ne olursa olsun Sinan, Suriye Nizârîlerini güçlü bir pozisyonda bıraktı. Bunu takip eden yıllarda bir miktar zayıflamış olsa da Moğol fetihlerine

²⁹⁵ Lewis, "Saladin and the Assassins", s. 240.

²⁹⁶ Lincoln, "An Early Moment in the Discourse of "Terrorism:" Reflections on a Tale from Marco Polo", s. 226.

²⁹⁷ Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî*, s. 61; Öz, "Haşîşîyye", s. 418.

²⁹⁸ Şeşen, a.g.e, s. 198; Aydın Usta, "Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Haşîşiler", s. 18.

²⁹⁹ Honigmann, "Masyaf", s. 360; Campbell, *The Assassins of Alamut*, s. 44,

³⁰⁰ Daftary, Nanji, "The Ismailis and Their Role", s. 46; Daftary, *Ismailis*, s. 373; Daftary, "Râşidüddin Sinân el-İsmâîlî", s. 467-468; Öz, "Haşîşiler", s. 419.

³⁰¹ Mirza, *The Syrian Isma'lis*, s. 77.

kadar bağımsızlıklarını korudular.³⁰² Ancak Sinan'ın ölümünden sonra Suriye'deki Nizârî faaliyetleri daha önceki renkliliklerinden, canlılıklarından yoksundu ve Alamut tarafından daha sıkı şekilde kontrol edildi.³⁰³ Tüm Suriye Nizârî şeflerinin en yeteneklisi olup Alamut'tan bağımsız hareket eden tek kişi oydu.³⁰⁴

Sinan'ın ölümünden sonra yerine Abu Mansur b. Muhammed adında bir İranlı dâi geçti.³⁰⁵ Abu Mansur ile Alamut'un Suriye Nizârî cemaati üzerindeki etkisini yeniden sağlandı ve 1256'da Alamut'un yıkılmasına kadar sarsılmadan kaldı.³⁰⁶

Bu arada Suriye Nizârîleri, Reşideddin Sinan'dan sonra daha çok İran'dan gelen dâiler tarafından yönetildiler. Alamut'ta Celaleddin III. Hasan'ın Sünnî İslamla yakınlaşmasından bu yana Suriye Nizârîleri ile Müslüman komşuları arasındaki ilişkiler önemli ölçüde iyileşirken Haçlılarla mücadeleler devam etti. Nizârîler ve Suriye kıyı şeridini elinde tutan Haçlılar arasındaki son önemli münasebet ise, 650/1250'lerin başında meydana gelen Fransız Kralı IX. Louis'e Nizârî elçilik heyetidir.³⁰⁷

2.8. İran ve Suriye Nizârîleri'nin Siyasi olarak Sonu

1255 yılında Ceyhun'u geçen Hülâgû komutasındaki Moğol orduları İran ve Azerbaycan'a girdi. Moğollar Batı Asya'daki fetihlerini tamamlamaya başladıklarında başlıca hedefleri Alamut merkezli Nizârîlerin ve Abbâsî Halifeliğinin yok edilmesiydi.³⁰⁸ Müslümanlar, Moğollara karşı Hristiyanların desteğini kazanmak için giriştikleri çabalarda başarısız olmuşlardı. Nitekim İngiliz tarihçisi Matthew Paris, daha 1238'de Alamut'taki İsmâilî imamı Alaeddin Muhammed ve Abbâsî Halifesi el-Mustansır Moğollara karşı Fransa

³⁰² Daftary, Nanji, "The Ismailis and Their Role", s. 46.

³⁰³ Campbell, a.g.e, aynı yer.

³⁰⁴ Daftary, *Ismailis*, s. 373. Öz, "Haşîşîyye", s. 419.

³⁰⁵ Willey, *Eagle's Nest* 48; Kaygusuz, *Hasan Sabbâh*, s. 125.

³⁰⁶ Daftary, *Ismailis*, s. 389.

³⁰⁷ Daftary, *Ismaili Literature*, s. 58.

³⁰⁸ Daftary, *Ismailis*, s. 390.

Kralı IX. Louis ve İngiltere Kralı III. Henry'nin yardım arayan ortak bir elçilik heyeti gönderdiğini kaydetmektedir.³⁰⁹ 13. yüzyılın başlarında fetihlere başlamış olan Moğollar, hesaba katılması gereken önemli bir güç olarak Haçlıların dikkatini çekmişti. Moğolların hızlı zaferlerinden etkilenen Avrupalılar hâlâ askerî güç yoluyla Müslümanları ezmek umuduyla, Moğollarla ittifak kurmak için diplomatik çabalar gösterdiler ve Müslümanlara karşı Moğollarla ilişkilerini geliştirmeyi amaçlayan Fransa Kralı IX. Louis, Kutsal Topraklarda iken 1253'te Rubruck'lu William'ı Büyük Han Möngke (Mengü) ile görüşmesi için Moğolistan'a gönderdi. Ancak bu diplomatik çabaların herhangi bir faydası olmadı.³¹⁰

Hülâgû, 1256'da Alamut başta olmak üzere İran'daki Nizârî kalelerini ele geçirdi. Buradan Abbâsî Halifeliğinin merkezine yönelen Moğollar, 1258 yılında Bağdat'a girerek Halife Müstasım'ı öldürdüler. Hülâgû'nün bundan sonraki hedefi Suriye'deki Eyyûbî devletleriydi. Nitekim kısa sürede Halep ve Şam'da hâkimiyet sağladı. Bu arada Suriye'deki Nizârî kaleleri de Moğollara teslim oldu. Moğol Kağanı Möngke'nin ölüm haberini alan Hülâgû, Suriye'deki kuvvetlerin başına Ketboğa'yı getirerek Karakurum'a döndü. Mısır'a doğru ilerleyişini sürdüren Moğollar 1260 yılında Filistin'de Ayn-ı Calut'ta ağır bir yenilgi aldılar. Ketboğa'nın içlerinde olduğu çok sayıda Moğol öldürüldü. Suriye, Moğollardan kurtarıldı. Nizârîler de kalelerini geri aldılar. Memlük Sultanı Baybars'a elçiler göndererek iyi ilişkiler kurdular. Bundan sonra Suriye Nizârîleri Memlüklerin himayesinde, onlara vergi vererek varlıklarını sürdürdüler.³¹¹

Nizârîler Suriye'deki Moğolları yenmek için Memlükler ve diğer Müslüman yöneticilerle işbirliği yaptı. Memlük Sultanı Baybars, şimdi Suriye'de Nizârî kalelerinin teslim edilmesini sağlamak için çeşitli önlemlere başvurdu. Kahf, 671/1273'te düşen son

³⁰⁹ Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, s. 159.

³¹⁰ Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, s. 159.

³¹¹ Daftary, *Ismailis*, s. 390.

Nizârî kalesiydi. Bununla birlikte Suriye Nizârîleri önce Memlûklerin daha sonra Osmanlıların egemenliğinde varlıklarını devam ettirdiler. Siyasi önemlerini yitiren Nizârîler Suriye, İran, Afganistan, Orta Asya ve Hindistan alt kıtasına dağılmış, dini azınlıklar olarak hayatta kalmışlardır.³¹²

---

³¹² Daftary, *Ismaili Literature*, s. 59; Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, s. 160; Aydın Usta, *“Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Haşîşiler”*, s. 22.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORYANTALİST (BATILI) YAZARLARIN KAYNAKLARINA GÖRE NİZARİLER VE HAÇLILAR İLE İLİŞKİLERİ

3. Oryantalizm

Din, dil, bilim, düşünce, sanat, tarih, edebiyat gibi alanlarda Doğu Dünyası'nı inceleyen, Batı kaynaklı faaliyetler bütününe *oryantalizm* denilir. Doğu araştırmalarında uzmanlaşmış kişi de *oryantalist* olarak adlandırılır. Oryantalizme, Şarkiyatçılık da denilmiştir.³¹³ Oryantalizmin birçok tanımı bulunsa da genel çerçevede Batı'nın Doğu'yu incelemesi olarak kabul edebiliriz. İslam literatüründe de şarkiyatçılık şeklinde geçmektedir.

Bir bilim dalı olarak oryantalizm XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Doğu'yu tanımak maksadıyla ortaya çıkmıştır.³¹⁴ Oryantalizm, XIX. yüzyılda kurumsallaşmış olsa bile Batı'nın Doğu'ya olan ilgisi Doğu-Batı kadar eskidir ve bu sınırın nerede başlayıp nerede bittiği cevapsız kalmaktadır.³¹⁵ Doğu-Batı ayrımı coğrafi açıdan ziyade Doğu ile Batı'nın farklılıklarından ortaya çıkmıştır. Bu sebeple belirli bir sınırı yoktur ve Batı'nın uzantısı olmayan her şey Doğu kavramının içinde yer alır. Bu kavrama göre fantastik öğeler, genellemeler, hikâye ve efsaneler Batı zihninde yer edinmiş dolayısıyla Doğu'ya karşı bakış açılarını da şekillendirmiştir.³¹⁶

Doğu-Batı incelemeleri Herodot'un M.Ö. 499-449 arasında yaşanan Yunan-Pers savaşını anlattığı *Tarih*'i kadar eskiye gitmektedir.³¹⁷ Haçlı Seferleri ile birlikte Doğu-Batı arasındaki tanışıklık arttı ve Batı zihninde İslamiyet ve Müslümanlar hakkında temel görüşler

³¹³ Yücel Bulut, "Oryantalizm", *DİA*, C. 33, TDV yay., İstanbul 2007, s. 428-437.

³¹⁴ Edward Said, *Oryantalizm*, çev. Nezir Uzel, İrfan yay., İstanbul 1998, s. 20.

³¹⁵ Bulut, "Oryantalizm", s. 428

³¹⁶ Meryem Köse, Meryem Küçük, "Oryantalizm ve "Öteki" Algısı", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 1, s.107-127(122)

³¹⁷ Edward Said, a.g.e, s. 89.

şekillenmeye başladı. İslam Peygamberini sihirbaz olarak gören, Müslümanların putperest olduğunu söyleyen Batılı yazarlar olduğu gibi, olumlu kayıtlar nakledenler de yok değildir.³¹⁸ Erken tarihlerden itibaren Avrupa’da olumsuz bir İslam algısı vardı. F. Daftary, bunu Batılıların bilgisizlik ve askerî açıdan korkularına bağlamaktadır.³¹⁹ Hristiyanlar Müslümanları ilk kez sınırlarını genişleten askerî bir güç olarak tanımaya başladılar. İslam’ı tarihsel ve entelektüel açıdan anlayamadılar. Avrupalılar, Müslümanların askerî güçlerinden korkuyordu ve bu sebeple Hristiyan dünyası, Müslümanların entelektüel birikimlerini değil, askerî faaliyetlerine karşı hareket ettiler. İslam’ın gelişinden yüzyıllar sonra bile, Batılı kronikciler ve askerî maceracılar İslam’ı, kendi önyargılarına göre algıladılar ve yorumladılar. Bu yaklaşımın amacı İslam hakkında birkaç efsane yaratmaktı ve Nizârî mitleri bunlar arasında öne çıkmaktaydı.³²⁰

3.1. Oryantalizm ve Nizârîlik

Dünya üzerinde yaygın olarak anılan Doğu ve Batı terimleri farklı şekillerde yorumlansa da biz, konumuz ile alakasına bağlı olarak Haçlıların bünyesinde bölgeye gelen Batılıların, Nizârîleri incelemesi olarak değerlendireceğiz. Batılıların Ortadoğu’ya intikali sonucunda, Avrupa’da alıştıklarının dışında çeşitli topluluklar görmeleri, onları tanımadan kendilerine nispetle yargılamaları bir dizi problemi de beraberinde getirmiştir. Bu fikir tek taraflı düşünülmemelidir. Çünkü Müslüman yazarlar da aynı şekilde Batılı çevreler hakkında önyargılı, doğruluğunun sorgulanması gereken bilgiler kaydederken kendi örf, adet ve

³¹⁸ Bulut, “Oryantalizm”, s. 429.

³¹⁹ Daftary, *İsmâîlîler*, s. 29.

³²⁰ Aziz Ali Dad, “Crusaders and the Construction of Assassins Myth”, <https://criterion-quarterly.com/crusaders-construction-assassins-myth/>, erişim tarihi: 11.03.2021, 18:41.

geleneklerine uymadığı gerekçesiyle, onların kendilerine göre kötü gelen yönlerini de kaydettiler.³²¹

Batılı kaynaklarda Nizârîler XII. yüzyılının ikinci yarısında görülmeye başladı. Bu yazarların Müslümanlar ve İsmâîlîlerin inançları hakkındaki bilgisizliklerinin ışığında onları anlayamadan anlatmaya çalışmaları, dolayısıyla bir dizi hikâyenin de oluşumunun zemini oluşturdu. Daftary'e göre Avrupa'daki Nizârî algısının temelini, Nizârî hareketlerinin Batı'dan gelen yazarlara sıra dışı gelmesi ve akıllarına yatmaması, onlara bir açıklama getirebilmek adına bazı uydurmalarla başvurular oluşturmuştur.³²² Bu yanlış anlaşılmalarda sonucunda eğitim, cennet, haşhaş, ölüm atlayışı gibi efsaneler ortaya çıkmış ve bunların bütünü Marco Polo'nun sentezi ile popüler hale gelmiştir.³²³

Batı kaynakları karşısında, Doğu kaynaklarının bu kadar renkli olmamasının altında yatan sebebinin Oryantalizm fantezisinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Zira oryantalizm bakış açısının o yıllardaki fikriyatı, Haçlı Seferlerine de tesir eden bu tema genel olarak Doğu'nun çeşitli Zenginlikleri, musluklarından bal, süt, şarap akması ve cinsel temaların da bulunduğu o meşhur görüşün etkisinde olduğu bilinen bir gerçektir. Bu en saf haliyle Marco Polo'nun Nizârîler hakkında anlattıklarında açık ve net bir biçimde görülmektedir.

3.2. Nizârî Tarih Yazımı ve Araştırmaları

3.2.1. Nizârîlerin Kendi Tarih Yazımları

F. Daftary, Nizârîlerin Alamut'ta bir tarih yazım gelenekleri olduğunu söylemektedir. Ancak bu eserler Moğolların Alamut kütüphanesini yaktıklarından dolayı günümüze

³²¹ Müslüman bir Arap yaşadıklarını anlatırken, Frenkleri kadınları adına gurur, namus ve kıskançlık duygularından yoksun ve pis olduklarını düşünmüş, bunu genellemiştir. Harold Lamb, *Haçlı Seferleri Demir Adamlar ve Azizler*, çev. Gaye Yavuzcan, İlgî Kültür Sanat yay., İstanbul 2010, s. 348-349.

³²² Daftary, *İsmâîlîler*, s. 30.

³²³ Daftary, a.g.e, s. 31.

ulaşmamıştır. Cüveynî, Reşîdüddin Fazlullâh ve Ebu'l Kasım Kaşanî tarafından Nizârî vekayinameleri kullanılmıştır. İran hakkında bilgiler bu kaynaklardan edinilse de Suriye'de durum biraz daha farklıdır. Suriye'de bulunan Nizârîler vekâyi'nâme yazmadılar. Fakat onlar hakkında İbnü'l Kalânîsî, İbnü'l Adim, Taberî, İbnü'l Esîr gibi önemli Arap tarihçileri İsmâîlîler ve Nizârîler ile ilgili mühim bilgiler kaydetmişlerdir.³²⁴

Alamut döneminin Nizârîleri, Hasan Sabbâh'ın *Fusûl-i Arba'a* (Dört Fasil) ile başlayarak eski Şîî ta'lim doktrini ya da dinde otoriter öğretinin yeniden düzenlenmesini içeren, erken Nizârîlerin merkezi doktrini haline gelen birkaç öğretiye ait eser ürettiler. Ayrıca 1242'de tamamlanan ve geç Alamut Dönemi'nin Nizârî İsmâîlî öğretilerinin en ayrıntılı açıklamalarını temsil eden *Ravza-yı Teslîm* de dâhil olmak üzere Nasîriddin el-Tûsi'nin İsmâîlî yazılarının eşsiz külliyyatı vardı. Belirtildiği gibi erken İran Nizârîleri, İsmâîlîler arasında türünün nadir bir örneği olarak Hasan Sabbâh'ın dönemi ve hayatını kapsayan *Sergüzeşt-i Seydina* ile başlayan, Alamut'un ardışık yöneticilerinin hükümdarlığı yönünden İran Nizârîlerinin ayrıntılı tarihini kaydeden kronikler üretti. Çeşitli İran Nizârî yazarlar tarafından derlenen bu resmi tarihler, Alamut ve Rudbar'daki diğer Nizârî kalelerinin yanı sıra Kuhistan'da özellikle Sartakt ve Müminâbâd'ta korunmuştur. Burada Nizârîlerin Suriye şubesinin, Alamut döneminde benzer bir tarihçilik geleneği geliştirmediğini belirtmek gerekir. Suriye Nizârî yazarlarının İran'da olduğu gibi kronik derlemediği görülmektedir. İran kronikleri ise nadiren de olsa Suriye Nizârîlerinden bahsetmişlerdir. Diğer taraftan Suriye Nizârîlerinden az da olsa haberdar olan çağdaş İsmâîlî olmayan Arap tarihçiler, İran Nizârî topluluğunun ilmi çalışmalarından pek bahsetmemektedirler. İran'da Nizârî yapılanmasının

---

³²⁴ Daftary, *İsmâîlîler*, s. 23.

çökmesinden sonra İlhanlılar döneminde bazı Sünnî tarihçiler, Alamut döneminin İran Nizârîleri ve devletleri periyodu ile ilgili ciddi olarak ilgi gösterdiler.³²⁵

Aslında Nizârî cemaati Fâtımî döneminin ve daha sonra Yemen'deki Mustalî-Tayyib'i toplumunun bilgin dâi yazarlarıyla karşılaştırılabilecek seçkin ilahiyatçılar yetiştiremedi. Buna karşılık İran Nizârî toplumunu tehdit eden uzun süren askerî harekâtlara karşı yetenekli askerî personel ve büyük kale komutanları olarak görev yapacak kişiler yetiştirdi. Hasan Sabbâh sonrası Alamut döneminin İran Nizârîleri, zamanın entelektüel yaşamında aktif rol oynadılar. Nizârî kütüphanelerinden yararlanan birçok bilim adamı ve ilahiyatçıya ev sahipliği yapmışlardır. Kuhistan ve Rudbar'ın Nizârî kalelerinde uzun süre yaşayan ve çalışan bu tür Müslüman bilginler arasında özellikle erken Moğol işgali sonrasında Nasîrüddîn Tûsi, zamanının önde gelen bir Müslüman filozofu ve bilim adamıydı. 1227 yılı civarında Nasîrüddîn Tûsi, Kuhistanlı Nizârîlerin yerel başkanı olan Nasîrüddîn Abdurrahmân b. Ebû Mansûr'un hizmetine girdi. İkili yakın bir dostluk kurdular ve etik (ahlak) üzerine büyük eseri *Ahlâk-ı Nâsırî*'yi ona adadı. Başlangıçta Kuhistan'ın farklı yerlerinde ve sonra Alamut'ta 30 yıl boyunca Nizârîler arasında kalan Nasîrüddîn Tûsi, geçici olarak İsmâîlîliği benimsedi ve bazıları İsmâîlîlik ile ilgili olmak üzere çok sayıda eser yazdı.³²⁶

3.2.2 Nizârîler Hakkında Kayıt Tutan Batılı Yazarlar

Nizârîler hakkında türetilen efsanelerin hem Doğu'da hem Batı'da derin tarihsel kökleri vardır. Haçlılar ilk başta karşı karşıya geldikleri dünyaya çok az ilgi gösterdiler. Ancak Dağın Yaşlı Adamı olarak nitelendirdikleri Hasan Sabbâh kesinlikle onların dikkatlerini çekti ve hikâyeler onların sayesinde Batı'ya süzüldü. Nizârîler ile ilişkiler karmaşıktı ve onların dikkatini hak ediyordu. Zira Nizârîlerin ana motifi suikastlar olmuştur

³²⁵ Farhad Daftary, "Persian Historiography of the Early Nizārī Ismā'īlīs", *British Institute of Persian Studies*, c. 30 (1992), s. 91-97.

³²⁶ Farhad Daftary, "Persian Historiography of the Early Nizārī Ismā'īlīs", s. 93-94.

ve düzenlemiş oldukları Conrad ve iki kez olmak üzere Selahattin suikast girişimleri şaşırtıcı gelmemiştir. Haçlı Seferleri kroniklerinde yaratılan Dağın Yaşlı Adamı'nın hikâyesi, XIII. yy sonlarında Marco Polo'nun anıları aracılığı ile Avrupa bilincine girmiş gibi görünmektedir. Polo'nun açıklamaları Nizârîlerin bağlıları için cennet bahçesi ve haşhaş da dâhil olmak üzere efsanenin en cazip kısımlarını oluşturmaktaydı.³²⁷

Haçlıların Nizârîler hakkındaki erken dönem kayıtları ilk olarak 1160'lı yıllarda anonim bir eser olan *Tractatus de locis et statu sancte terre ierosolimitane* ve *Tudelalı Benjamin Seyahatnamesi* ile başlamıştır. Bunu Tyreli William, Lübekli Arnold, Strassburglu Burchard takip etmiştir. 1200'lü yılların başlarına kadar Nizârîler hakkındaki kayıtları bu eserler oluşturmuştur. Daha sonra Estoire Eracles, Ernoul Kroniği, Newburglu William, Vitryli James(Jacques), Wendoverli Roger, Ricard de Templo, Jean de Joinville, Walter Map, Matthew Paris, Marco Polo, Pordenoneli Odoric, Rubrucklu William, Brocardus gibi isimler eserlerinde Dağın Yaşlı Adamı, fedâileri ve meydana getirdiği korku yapılanması hakkında ilginç detaylar aktarmışlardır.

İsmâîlîlerin tüm şubeleri arasında Batı dünyasında şüphesiz en iyi bilineni Suriye Nizârîleri'dir. Haçlılar, İsmâîlîleri ilk önce etrafa korku salan tarikatları aracılığıyla tanıdılar ve bu isme (Assassin) onu taşıyanların siyasi taktiklerinden türetilen yeni bir anlam vererek Avrupa'nın birçok dillerine aktardılar. W. Tyre'den bu yana Haçlı Seferlerinin kronikçilerinin çoğunun Nizariler hakkında söyleyecekleri bir şeyler vardı. Yakın Doğu'daki Moğol fetihlerinden sonra Pordenoneli Odoric ve Marco Polo gibi Avrupalı gezginler, İran'daki

---

³²⁷ Jeffrey Kaplan, "Nothing Is True, Everything Is Permitted: Premodern Religious Terrorism", *Terrorism and Political Violence*, c. 29, (2017), s. 1-26.

İsmailî kalelerinden, onların hikâyelerinden söz ettiler ve Haçlıların daha erken anlatımlarıyla karıştırılınca Batı Avrupa edebiyatında pek çok yankı buldu.³²⁸

3.2.3. Batılı Kaynaklar Üzerindeki Sünnî Etkisi

Nizârîler, Şia'nın İsmailî koluna bağlı bir harekettir. Hasan Sabbâh, Mısır'dan İran'a geldiğinde teşkilatlanmaya başlamıştır. Selçuklu topraklarında bulunan faaliyetleri, Alamut Kalesi'ni almaları ve civar kalelerde varlık göstermeleri ile hızlanmıştır. Ele geçirdikleri kalelerden hayatta kalmak için suikast eylemlerinde bulunmaları, Nizârî davası adına her ne kadar gereklilik ise, Selçukluların hem siyasi olarak topraklarında kendilerine bağlı olmayan organize bir hareketi istememeleri, hem de dinî olarak Sünnîliği benimsediklerinden dolayı Şîî olan bu radikal topluluk ile mücadele etmeleri de o kadar gereklidir. Nizârîler İran'da Selçuklu devlet adamlarını ve askerî komutanlarını öldürürken, aynı zamanda Sünnî din adamlarına da suikast tertip etmişlerdir. Bu iki kuvvet arasındaki mücadele, Nizârîlerin eylemlerinden dolayı onların niyetlerinin Selçuklu İmparatorluğu'nu yıkmak ve Sünnî İslam'a darbe vurmak olarak algılanmasına neden oldu. Buna Nizârîlerin Sünnî Müslüman halkların dini yöneticisi olan Abbâsî halifelerine karşı olan tavırları, suikast girişimleri de eklenince bu yaygın görüş kuvvetlenmektedir.

Dönemin Selçuklu veziri olan Nizâmülmülk, Hasan Sabbâh'ın Alamut'u ele geçirmeden önce yakalanması için emir vermişti. Onlarla askerî olarak mücadelesinin yanı sıra fikri mücadele içinde çalıştığı görülmektedir. Kendisine ait olan *Siyasetname* adlı eserinde Nizârîlerinde içinde bulunduğu aşırı Şîî fırkaların geneline Bâtınî demektedir. Vezir

³²⁸ Bernard Lewis, "The Sources for the History of the Syrian Assassins", *Medieval Academy of America Speculum*, C. 27, No. 4 (Ekim 1952), s. 475-489.

eserinde, ortaya çıkışlarından başlamak üzere tarihsel seyrini de izah ettiği Bâtınîlere geniş bir yer ayırmıştır.³²⁹

Dönemin en önemli din adamlarından birisi olan ve yazdığı eserlerin Sünnî İslam adına günümüzde hâlâ önemini koruduğu İmam Gazzâlî'nin Nizârîlere tavrı da gayet nettir. Onlar için *Kitâb-ı Kavâsimu'l Bâtınîyye* adında bir kitapçık yazmıştır. Bu eser onları genişçe eleştirmektedir.³³⁰ Bunun yanı sıra İran İsmâîlîleri ve doktrinleri ta'lime karşı, en erken bilimsel inceleme çağdaş ünlü Sünnî bilgin Gazzâlî tarafından yazılmıştır. Aslında o, Abbâsî Halifesi el-Müstazhir-Billâh tarafından Bâtınîlerin düşüncelerini çürütülmesi adına bilimsel bir eser yazması için görevlendirildi. O da Bâtınîleri zahirî veya İslam hukukunun emir ve yasaklarını çiğnemekle suçladı. Halbûki İsmâîlîler bâtına ulaşmayı bulduklarını ya da İsmâîlî İmam tarafından yorumlandığı şekliyle İslam mesajının iç anlamına eriştiklerini iddia ediyorlardı.³³¹

İsmâîlîlerin ortaya çıkışlarından itibaren Sünnîler ile fikir ayrılıkları, Sünnî yazarların onlara karşı inanç noktasında bazı ithamlarda bulunmalarına sebep olduğu düşünülmektedir. Bu ithamları doğru bulmayan batılı modern araştırmacılar bunlara “*Kara Efsane*” adını vermişlerdir.³³² F. Daftary, bazı Sünnî yazarların İsmâîlîliği İslam'ın en sapkın düşüncesi olarak gördüklerini, hatta İsmâîlîliğin düşüncelerini geliştirenlerden birisi olan Abdullah Kaddah'ın,³³³ İslamı içeriden yok etmeyi amaçlayan ve Müslüman kılığında gezen bir

³²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz; Nizâmülmülk, *Siyasetname*, s. 313-341.

³³⁰ Avni İlhan, “Fedâihu'l-Bâtınîyye” *DİA*, C. 12, TDV yay., İstanbul 1995, s. 291-292.

³³¹ Daftary, “The “Order of the Assassins:”” s. 73.

³³² Halm, *Haşîşîler*, s. 105.

³³³ **Abdullah b. Meymûn el-Kaddâh**: Meymuniyye tarikatının kurucusu olan Meymûn'un oğlu olan Kaddah Cafer es-Sadık'ın da dostu olduğu söylenilmektedir. Gerçektende İslamiyet'i yıkma niyetinde olduğu düşünülmüştür. Ruhi Ethem Fiğlalı, “Abdullah b. Meymûn el-Kaddâh”, *DİA*, C. 1, TDV yay., İstanbul 1988, s. 117-118.

sahtekâr, Yahudi bir sihirbaz olarak tasvir edildiğini söylemektedir.³³⁴ Sünnî tepki Nizârîlerden çok önce radikal Bâtînî fırkalara karşı verilmişti.

Hasan Sabbâh, topluluğunun bağımsızlığını ve güvenliğini son derece düşmanca bir ortam içerisinde korumak için kaçınılmaz bir görevle de karşı karşıya kaldı. Nitekim korku, düşmanlık, cehalet ve fanteziden köken alan İsmâilî efsaneleri, sayısız kuşağın hayal gücünü ateşledi. F. Daftary, İsmâilîlerin Sünnî düşmanlarının görüşlerinin, Haçlı ve Batılı yazarlarda oluşan Nizârî algısına doğrudan etki ettiğini ve bunun Batılıların hayali imgesel cehaletleri ile birleşmesi sonucunda “*Assasin*” efsanelerinin oluştuğunu savunmaktadır.³³⁵ Esasen, F. Daftary’nin kastettiği erken dönem Sünnî ve İsmâilî tartışmaları çoğunlukla dinî konularda, din adamları tarafından yazılı bir şekilde yapılmaktaydı. Ortaçağ Batılı yazarları Nizârîlerin dinî inançlarını gerçekten de yanlış anladılar. Batılı yazarlardan Tudelalı Benjamin Nizârîleri, dinsiz olarak değerlendirmektedir. Sünnî etkisi bu hususta Daftary’i haklı çıkartabilir. Ancak Batılı yazarlar Nizârîleri, Yahudi, büyük çoğunluğu Hristiyanlığa yakın ve benzer hatta mustakil bir din olarak da görmektedirler. Bu yönü ile “*Kara Efsane*” olarak adlandırdıkları Sünnî değerlendirmelerinin Orta Çağ Batılı yazarların ürettiği efsanelerde etkisi görülmemektedir.

3.2.3.1. Batılı Kaynakların Nizârîlere Bakış Açıları ve Efsaneleşme Süreci

Haçlılar, Mısır’daki Fâtımîler ve Suriye’deki Nizârî İsmâilîler ile yoğun askerî ve diplomatik ilişkiler yaşadılar. Bu durumun Avrupa’daki Nizârî imajının oluşumu açısından kalıcı sonuçları oldu. Suriyeli Nizârîler 1193’te ölümüne kadar yaklaşık 30 yıl boyunca baş yerel dâî ve liderleri Reşidüddin Sinan dönemine güç ve şöhretlerinin zirvesine ulaştılar. Sinan zamanında Batılı Haçlı yazarları, tarihçileri, bir dizi Avrupalı gezgin ve diplomatik elçi

³³⁴ Daftary, a.g.m, aynı yer.

³³⁵ Daftary, a.g.m, s. 78.

Nizârî İsmâîlîleri hakkında kayıt tutmaya başladılar. Onları, “*Assasins*” olarak tanımladılar. Arapça *hashishi* kelimesinin değişik biçimlerine dayanan Assasin terimi, diğer Müslümanlar tarafından aşağılayıcı bir anlamda Nizârî İsmâîlîleri için kullanıldı. Bu terim Haçlılar ve onların Avrupalı izleyicileri tarafından Levant’ta edinildi. Nizârîlerin *hashishi* olarak adlandırıldığı tüm Müslüman kaynaklarda bu terimin sadece “*düşük sınıf-ayak takımı*” ve “*dinsiz-toplum dışına itilmiş kimse*” anlamında mecazi olarak kullanıldı. Esrar kullanıcısı olarak Nizârîler için bu terimin yorumlanması, Orta Çağ Avrupalılarının fantezileriyle, onların İslam ve İsmâîlîler ile ilgili hayali cehaletlerinde yatmaktadır. Gerçektende Haçlı çevreler ve onların Batılı kronikçileri Müslümanlara yakın olmalarına (fiziksel-coğrafi anlamda) rağmen İslam dini ve onun iç bölünmeleri hakkında doğru bilgi toplamaya ilgi göstermemişlerdir. Müslümanlar ve İsmâîlîler hakkında tamamen cahil kalmışlardı. Bu koşullar altında Frank çevrelerinin kendileri hem Latin Doğu’da hem de Avrupa’da Nizârî İsmâîlîlerinin gizli uygulamaları hakkında bir dizi masal uydurmaya ve yaymaya başladılar. Bu masalların hiçbir varyantının, İsmâîlîlere karşı düşmanca önyargılarına rağmen XII.-XIII. yüzyılda üretilen çağdaş Müslüman kaynaklarda bulunmadığını belirtmek önemlidir. Haçlılar özellikle Nizârî suikastçılarının hayli abartılı raporlar ve söylentilerden etkilendiler. XII. yüzyılda merkezi İslam topraklarında işlenen herhangi bir önemli suikastın Nizârî fidâilerinin hançerlerine atfedildiği de eklenmelidir. Bu durum, hayali masalların neden genç fedâilerin yetiştirilmesi ve eğitilmesi etrafında döndüğünü açıklamaktadır. Çünkü Orta Çağ Avrupa zihninde akıldışı ve garip görünen bu davranışlar için tatmin edici açıklamalar sunmaları gerekiyordu. Sözde Assasin Efsaneleri, bir dizi ayrı ama birbirine bağlı masallardan oluşuyordu: *Cennet efsanesi*, *Haşhaş efsanesi*, *Ölüm Sıçraması* efsanesi bunların öne çıkanlarıdır.³³⁶

³³⁶ Daftary, “The “Order of the Assassins:”” s. 74.

Farklı Assassin efsaneleri veya belirli masalların bileşenlerini oluşturan Lübeckli Arnold ve Vitryli James gibi farklı yazarlar tarafından bağımsız olarak ve bazen eşzamanlı olarak hayal edildi ve zamanla süslendi. 570/1175'te Suriye'yi Almanya İmparatoru'nun elçisi olarak ziyaret eden Burchard'tan başlayarak Nizârîler hakkında söyleyecek bir şeyleri olan Avrupalı gezginler, kronikçiler ve Latin Doğu'ya gelen elçiler, efsaneleri üretme, iletme ve meşrulaştırma sürecini de başlatmış oldu. XIV. yüzyılda, efsaneler geniş bir yaygınlık kazanmışlar ve Sünnîlerin daha önceki önyargıları, gizli Nizârî İsmâîlî uygulamalarının güvenilir açıklamaları olarak kabul edilmişlerdi. Bundan sonra Nizârî İsmâîlîleri, Orta Çağ Avrupa kaynaklarında ayırım gözetmeyen cinayet ve terörizme yatkın uyuşturucu katilleri olarak tasvir edildi.³³⁷

Nizârîler, Orta Çağ gezginleri tarafından Doğu'dan getirilen fantezi ve parlak söylentilerden ve XIX. yüzyılın modern oryantalistleri tarafından çıkarılan saptırılmış ve düşmanca görüntüden oldukça farklıdır. Onlar, Sünnî Müslüman ilahiyatçı ve tarihçilerini anlamak ve açıklamak için değil, yalanlamak ve kınamak için yazdıkları eserlerden çıkarımda bulunmuşlardır. Suikastçılar bu sayede sahtekârlar tarafından yönetilen uyuşturucu çetesi, nihilist teröristlerin komplosu veya profesyonel katiller birliği olarak anılmıştır.³³⁸ Son zamanlara kadar, Batı zihninde hâkim olan Doğu imgesi, korku ve gizemin garip bir karışımı gibi görünmektedir. Haçlılar zamanından beri Suikastçıların hikâyeleri birçok abartılı halk efsanesi tarafından güçlendirildi. Yaygın ve tarihsel olarak hayatta kalan bu efsaneler arasında en ünlüsü, Alamut cenneti, haşhaş kullanıcıları ve Hasan Sabbâh'ın kişiliği hakkında bazı varsayımlardır.³³⁹

³³⁷ Daftary, *Ismaili Literature*, s. 91.

³³⁸ Kaplan, "Premodern Religious Terrorism", s. 8.

³³⁹ Tannous Bassil, *Alamut Between the Paradise of Freedom and the Bastion of Terror*, a Thesis Presented to the Faculty of California State University, Dominguez Hills In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Master of Arts in Humanities, 2007, s. 51.

Buna bağılı olarak XIX. yüzyıl itibariyle modern araştırmacıların Doğu-Batı kaynaklarını karşılaştırması ve Nizârîleri daha yakından tanıma fırsatı bulmalarıyla birlikte, bilgi kirliliğı azalmış ve hakiki manada Nizârîleri tanımaya başlamışlardır.

Nizârîler hem Doğulu hem Batılılar tarafından anlaşılamamıştır. Bunda en büyük pay yine Nizârîlerin kendilerine aittir. Çünkü takiye ile gizlilik ilkesi benimseyen Nizârîler, eylemleriyle de uzun zaman çekinilen bir topluluk oldular. Onlar yaşam mücadelesine öncelik vermelerinden dolayı edebi ya da tarihi eserler ortaya koyamadılar. Yazdıklarının büyük bir bölümü de günümüze kadar ulaşamadı. Bundan dolayı bir dizi olaylar zincirinin aydınlatılmasında zorluk çekilmektedir. Nizârîlerin kapalı bir toplum olarak yaşamaları ve agresif tavırları dolayısıyla ötekileştirmeye maruz kaldıkları görülmektedir. Ağırlığı Sünnî olan Doğulu kaynaklarda mezhepsel mücadeleden ziyade, onların zararlı olarak gördükleri faaliyetlerinden çekinmeleri, doğal olarak haklarında karşıt bir bakış açısı doğurmuştur. Aynı şekilde Hristiyanların, henüz Müslümanları tanımazken, Şîî-İsmâîlî olan Nizârîleri anlamamaları hoş görülse bile sorun inançsal olarak tanışıklığın olmaması değil, yine Nizârîlerin işledikleri cinayetler silsilesidir. Bütün bunlar onlar hakkında efsaneleşmeye gidilmesine ve bunun sonucunda işlerin iyice karmaşık bir hal almasına neden olmuştur.

Erken dönem Nizârî kayıtlarında yabancı unsurların, yani Sünnî Arap ve Batılı kaynaklarında bir dizi ön yargılar bulundurmaktadır. Bunda Nizârî olmayanların onları hakkıyla tanıyamaması, Nizârîlerin davranışlarının tutarsızlığının payı büyüktür. Nizârîler, Haçlıların bölgede siyasi bir güç elde etmesiyle birlikte bu sayede bölgeye gelme imkanı bulan Batılı tarihçiler, din adamları ve seyyahlarının dikkatini çektiler. Onların diğer Müslümanlara ve Haçlılara nazaran oldukça ilginç olan yapılanmaları gerçekten de dikkatten kaçacak gibi değildi.

Orta Çağ'da Müslümanların, İslam'ın ilk yıllarından itibaren genişleyen fetihleri ile Avrupalılar için bir tehlike arz etmesi, olumsuz bir İslam algısı oluşmasına sebep olmuştur. İslam dini hakkında bilgi sahibi olmadıkları ve tanımak için çaba sarf etmediklerinden dolayı bu algı, değerlendirmelerinin yanlışlığı yol açmıştır. Haçlılar Orta Doğu'ya gelmeleriyle Müslümanları yakından tanıma fırsatına kavuşsa da, dinleri hakkında bilgisizlikleri aşikârdır.

XII. yüzyılların ilk yıllarında Hristiyanlar, Suriye ve Filistin bölgelerinde yayılırken Nizârîler ile tanıştılar. Onların tarihçilerinin çoğunun bu tarikat hakkında söyleyecekleri bir şey vardı. Ancak bunlar yanlış bilgilerin karışımından ibaretti. Hristiyan yazarların genellikle gözden kaçırdığı bir nokta, Yaşlı Adam'ın takipçileri üzerindeki otoritesinin sırrıydı. Onlar, Nizârî liderinin mutlak otoritesini biliyorlardı ve onun halkı üzerindeki kontrolünü göstermek için genellikle abartılı anlatımlarla onu yüceltiyorlardı.³⁴⁰

Hristiyan yazarlar baştan sona burada, Nizârîlerin dini bir fanatizm ile uğraştıklarını anlamadılar. Bazıları gerçeği sezmişti ama genellikle bu olağanüstü bağlılık ve itaat için başka açıklamalarda bulundular. Onlar Yaşlı Adam'ın çeşitli sihirlerine, verdiği uyuşturuculara ve karasal bir cennete kabul etmekle verdiği sözleri öne çıkardılar. Birkaçı onun genç adamların beynini yıkamasını açıklarken gerçeğe yaklaştı. Fakat bu beyin yıkamanın niteliği hakkında net fikirleri yoktu. Tıpkı hor gördükleri İslam'ın ince noktalarını öğrenmek için çaba göstermedikleri gibi, Suikastçıların uygulamalarının ardında yatanları bulmak için de zahmet etmediler. Eğer umursamamış olsalardı en azından kısmen öğrenirlerdi. İsmâîlîlerin genel inanışları tüm Yakın Doğu'da biliniyordu ve en ilgisiz bir Müslüman bile onların görüşlerinin genel taslağını anlatabilirdi.³⁴¹

³⁴⁰ Nowell, "The Old Man Of The Mountain", s. 503.

³⁴¹ Nowell, "The Old Man Of The Mountain", s. 504.

Batılılar İslam ve Müslümanlar hakkında çok az şey öğrendiler ve İsmâîlîler hakkında daha da az olan bilgileri, Haçlı tarihlerine ve diğer Batılı kaynaklara dağılmış birkaç yüzeysel gözlem ve hatalı algılarda ifade buldu.³⁴² Bu kronikler ve kayıtları inceledikçe Batılıların İslam’a olan ilgisizliğinden dolayı doğru olmayan değerlendirmeler içerdiklerini görmekteyiz. Erken dönem Batılı yazarları kendilerinden sonraki nesillere tarihsel hakikatten uzak bilgiler aktarmalarına sebep olurken, kaynakların birbirlerinin etkisinde kalmaları, ilk eserlerdeki önyargının devam etmesini ve sonraki dönemlerde bunun büyüyerek hikâye ve efsaneleşmesini de beraberinde getirmiştir.

3.3. Nizârî Araştırmaları ve Gelişim Süreci

Nizârîleri bilimsel olarak incelemeye yönelik ilk Batılı girişim 1603 yılında Lyon’da Denis Lebay de Batilly tarafından yayımlanmıştır. Batılı kaynaklar ışığında ele alınan eser onları tanıtmaya adanmış olsa da ilk olma açısından gayet önemlidir.³⁴³ Hristiyan kaynaklara dayanan ikinci ve daha kısa bir girişim Henricus Bangertus’un Arnold Lübeck’in *Slav Günlüklerinin* yorumuyla basımını yayınladığı 1659’da ortaya çıktı. Bu metin Assasinler üzerinde iki önemli pasajı içermekte ve onları tartışırken diğer Latin kaynaklarını kısaca gözden geçirmektedir. O, selefinin çalışmalarını biliyormuş gibi görünmemektir. 1697’de d’Herbelot, o zamanlar Araplar, İranlılar ve Türklerin tarih, edebiyat ve din üzerine Batılı oryantalist bilginlerin çalışmalarının pek çoğunu içeren öncü eser olan *Bibliothèque Orientale*’i yayınladı. Kısıtlı da olsa Doğu kaynaklarını kullanmış ve Nizârîlerin İsmâîlîlere mensup olduğunu ortaya koymuştur.³⁴⁴

XVIII. yüzyılda Fransız Bilgin Falconet, Assasinler ile ilgili ayrıntılı bir çalışma yaptı. Fakat onların isimleri ile ilgili açıklamaları hatalıydı. Gibbon, İngilizce “*Assasins*”

³⁴² Daftary, *The Assassin Legends Myths of the Isma’ilis*, s. 84.

³⁴³ Lewis, *Haşhaşiler*, s. 29.

³⁴⁴ Lewis, “The Sources for the History of the Syrian Assassins”, s. 475; Lewis, *Haşhaşiler*, s. 29-30.

kelimesinden, onların suikast sorumluluklarının olduğunu anladı. Fakat ismin arkasında yatan gerçekleri bilmiyordu XIX. yüzyılın ilk bölümünde Silvestre Sacy'nin ayrıntılı çalışmasına kadar bu durum devam etti.³⁴⁵ Silvestre Sacy, Paris'teki *Bibliothèque Nationale* Arapça el yazmalarından yararlanarak 19 Mayıs 1809'da Haşîşî isminin etimolojik olarak incelemesini yapmıştır.³⁴⁶ 1818 yılında Joseph von Hammer, *L'Histoire des Assassins (Haşîşiler Tarihi)* adlı eserini Almanca olarak yayımlanmıştır. Batı'da oldukça ses getiren bu çalışma XX. yüzyılın ilk yarısına kadar Avrupa'da Nizârî algısına olan etkisi açısından önemli bir yer teşkil etmiştir.³⁴⁷ Doğu kaynaklarına göre Nizârîleri incelediği bu eserinde, dönemi için Avrupa'ya Nizârîler ile ilgili Doğu kaynaklarını tanıtmaları açısından ayrı bir öneme sahiptir. Ancak F. Daftary, Hammer'i Sünnî kaynakların yanlış anlatımlarını bile aşan, Nizârî İsmâîlîlerinin doğru olmayan tanıtımını üretmekle suçlamaktadır.³⁴⁸

Fransa'nın Halep Konsolosu Joseph Rousseau 1810'da İsmâîlîlerin peşine ilk olarak Suriye'de düştü. 1811'de Rousseau, İran seyahatinde onlar hakkında bilgiler topladı ve daha sonra Afganistan, Hindistan ve Yemen gibi diğer bölgelerde varlıklarını tespit ederek, Batılıların yeni bilgiler edinmesine katkıda bulunmuştur. Rusya'nın Orta Asya'ya yayılması ile birlikte Rus araştırmacılar Pamir ve Bedahşan³⁴⁹ bölgesinde yaşayan İsmâîlîlerin peşinden gitmiş ve onlara ait dini kitapların bulunmasıyla İsmâîlî araştırmalarında yeni bir döneme girilmiştir.³⁵⁰

Erken dönem Avrupalı araştırmacılar ilk etapta yalnız Batı kaynaklarına erişebildikleri için tek taraflı incelemeler yapabilmişlerdir. İlerleyen zamanlarda Doğu kaynaklarının ellerine

³⁴⁵ Nowell, "The Old Man Of The Mountain", s. 499-500.

³⁴⁶ Lewis, *Haşhaşiler*, s. 31.

³⁴⁷ Lewis, *Haşhaşiler*, s. 33.

³⁴⁸ Daftary, "The "Order of the Assassins:"" s. 78.

³⁴⁹ Bedahşan İsmâîlîleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Zahide Ay, *Nasır-ı Hüsrev ve Sonrasında Bedahşan İsmâîlîleri(10-15. Yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2014.

³⁵⁰ Lewis, *Haşhaşiler*, s. 35.

geçmesi ile araştırmalar derinleşmiş, Batı kaynaklarında yer alan bilgilere Doğu kaynaklarında rastlamadıklarında dolayı şüpheleri artmıştır. Doğru sonuçlara ulaşabilmek ve hakikatin gün yüzüne çıkması için Nizârî kaynaklarına olan ihtiyaç kaçınılmaz hale gelmiştir. İsmâîlîlere ait eserlerin ortaya çıkması ile birlikte çok büyük bir eksiklik giderilmiş, konu artık Doğu-Batı ve İsmâîlî kaynaklarına göre incelenerek farklı yorumlamaların önünü açmış bulundu. Fakat yine Nizârîlikin erken dönemlerine ait kaynakların Alamut Kütüphanesi'nin yakılması neticesinde yok olması, dönem içerisinde hâlâ büyük bir boşluğun doldurulmasının önüne geçmektedir. XX. yüzyıla geldiğimizde Vladimir İvanov, Bernard Lewis, Marshall Hodgson ve Farhad Daftary gibi isimler konuyu daha detaylı araştırma imkânı bulmuşlardır.

Çağdaş Nizârî bilim insanları, Bernard Lewis'in *The Assassins: A Radical Sect in Islam* ve Marshall Hodgson'un *The Order of Assassin* adlı çalışmalarında Nizârî yerine "Assassin" terimini kullanmalarından şikâyet etmişlerdir.³⁵¹ İsmâîlî Araştırma Enstitüsü'nün kurulması ve Nizârî-İsmâîlî kaynaklarının ortaya çıkmasıyla birlikte bugün araştırmacıların işi eski dönemlere nazaran daha kolay hale gelmiştir. Bu kadar çok çalışılan bir konu hâlâ farklı bakış açıları ile ele alınmakta ve popülerliğinden taviz vermemektedir.

3.4. Batılı Kaynaklara Göre Nizarilerin Nitelikleri

3.4.1. Tudelalı Benjamin Seyahatnamesi

Tudelalı Benjamin Nizârîler hakkında kayıt oluşturan ilk Batılı yazarlardan birisidir. Seyahatnamesi'nde gittiği yerlerde yaşayan Yahudi mezhepleri hakkında genişçe bilgi verirken Müslüman, Dürzî ve Nizârîler hakkında gerek gözlem gerekse sözlü rivayete dayalı önemli bilgiler vermektedir. Nizârîler hakkında naklettikleri ise şu şekildedir:

“Lazkiye’den Lübnan eteklerindeki Gebal’e doğru (Gebale/Baal-Gad) iki günlük mesafe vardır. Gebal’in civarında Haşîşiye adı verilen bir topluluk

³⁵¹ Kaplan, “Premodern Religious Terrorism”, s. 8.

yaşar. Bunlar Müslüman değildir. Aralarında peygamber olarak kabul ettikleri birine tâbidirler. Bu kimsenin kendilerine emrettiği her şeyi itirazsız yerine getirirler. Uluları olan bu kimseye onlar, Şeyhü'l-Haşişiye adını vermektedir. Huzuruna ancak izinle girilip çıkılabilir. Ana merkezleri Sihon topraklarındaki Kadmus'tur (Kedemot). Birbirine oldukça sadık olan bu insanlar civar komşularının korkulu rüyasıdır. Öyle ki, bunlardan biri hayatı pahasına bile olsa düşmanlarının krallarını öldürmekten çekinmez. Toprakları sekiz günlük mesafe genişliğindedir. Bunlar Frank diye isimlendirilen Edemoğulları (Hristiyanlar) ve Trablus-Sam (Tripolis) idarecisi ile devamlı savaş halindedir.”³⁵²

Benjamin, Nizârî yerleşkeleri, isimleri, dini inanışları üzerine kayıtlarını tutmuştur. Kaydı oluşturduğu tarihler yaklaşık olarak 1160'lardır. Bu tarihte Nizârîler, Benjamin'in dediği gibi Frank yani Haçlılar ile mücadele içerisindeyler. Naklettiği bilgiler yüzeysel olsa da Batılı anlamda ilk kayıtlardan birisi olmasından dolayı çok önemlidir. Ayrıca isimlendirme konusundaki kaydı dikkate değerdir. Çünkü Sünnî Arap kaynakları “*Hashashi*” ismini kullanmazlar. Bölgesel olarak Fâtımîlere olan yakınlıkları ve bu söylemin ilk defa onlar tarafından kullanıldığı göz önüne alınırsa ismi onlardan duymuş olabilir ya da seyyah olarak geldiği topraklarda bu ismin Haçlılar arasında kullanımı bilinmese bile, onlardan duymuş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Günümüze ulaşan İslami kaynaklardan hiçbiri Nizârîleri uyuşturucu kullanımı ile suçlamadığı için Sünnîler, Nizârî karşıtı hakaretlerinde daha az kısıtlayıcı bir anlam kullanmış görünmektedir. Onlar, Nizârî topluluğunu genel olarak, “*melahide*” olarak adlandırdılar. Bu terim ve Nizârîlerin İslam'ın dışında olduğu anlayışı Batılı yazarların Nizârîlerin Sünnî rakipleri tarafından verilen bilgileri edinmeleri ile devralındı. Bunlardan en erkeni (ilki) 1167'de kutsal toprakları ziyaret eden Yahudi seyyah Tudelalı Benjamin'dır. Bir bölge

³⁵² Arslantaş, *Tudela'lı Benjamin*, s. 45.

(toprak) adı için aşağılayıcı bir terim olarak “*melahide*” terimiyle o, Lübnan’da karşılaştı. Orada İslam dinine inanmayan bir halk buldu ve onlar yüksek dağlara yerleşmişlerdi. Benjamin’in açıklaması Assassinler’in Batı’daki en eski tanımıdır. Ancak aşağılayıcı “*melahid*” ve “*haşhişi*” terimlerini kullanması, Tıpkı Nizârîlerin aslında Müslüman olmadığı yargısı gibi, Sünnî görüşlerin etkisi altında olduğunu ortaya koymaktadır.³⁵³

3.4.2. Anonim Tractatus de Locis et Statu Sancte Terre İerosolimitane

Yazarı bilinmeyen ve Tractatus ismi verilen bu kaynak muhtemelen 1168’den sonra 1187’den önce Avrupa’dan gelen bir ziyaretçi (misafir) tarafından yazılmıştır. Eser, Vitryli James ve Burchard tarafından da kullanılmıştır.³⁵⁴ Erken bir dönemde Nizârîlerden bahsetmesi ve ardıllarına kaynaklık etmesi açısından önemlidir. Bu eser ise Benjamin’den daha detaylı bir kayıt oluşturmuştur:

“Suikastçıların... Yaygın olarak Assasin diye anılan başkaları da var. Onlar Yahudilerden geliyorlar ama her şeyde Yahudilerin ayinlerini(yöntem-usul) izlemezler. Batıl inançlarında (göre) dindar insanlar, tıpkı Tapınakçılar gibi. Liderlerine bir Tanrı gibi ibadet ederler ve ona ölümüne itaat ederler. Her zaman bilge gibi Yaşlı Adam olarak adlandırılan prensleri, herhangi bir prensi öldürmek istediğinde, onların hançerlerine onun ismini yerletşirir(koyar). Sonra yarışıyorlar, hançerlerine koşuyorlar ve onlardan biri hançere ulaşıyor ve prensine(Yaşlı Adam) teşekkür ediyor ve hemen adlandırılan kişiyi öldürmek için yola çıkıyor. İtaat içinde ölen her kişiye melek(gibi) olarak ibadet edilir(taparcasına severler). Onların hayatları ortaktı, mal- mülkleri yoktur. Otuzdan (yaş ya da adet)az bir hüküm veremez. Doğunun derinliklerinde tarikatlarının ve dinlerinin başı olan bir liderleri var. Ona boyun eğiyorlar ve itaat ediyorlar. Saracenler (Haçlı Seferleri sırasında Araplar veya Müslümanlar) bu adamı hançerlerin efendisi olarak adlandırıyorlar. Bireysel liderlere karşı suikast hazırlarlar ve bu sebepsiz

³⁵³ Lincoln, “An Early Moment in the Discourse of “Terrorism:” Reflections on a Tale from Marco Polo”, s. 247.

³⁵⁴ Benjamin Kedar, “Tractatus de locis et statu sancte terre ierosolimitane”, s 1187.

*değildir. Sıradan insanları öldürmek onlar için en büyük onursuzluktur. Keldani ve İbranice harflerden oluşan bir alfabeleri vardır.”*³⁵⁵

Görüldüğü gibi Tractatus, Tapınakçılar ile Nizârîler arasında ilginç bir şekilde benzerlik kurmaktadır. Tapınakçıların teşkilatlanmalarında Nizârîleri taklit ettiği görüşü oldukça yaygındır. Buna uygun olarak iki tarikat arasındaki benzerlikler, Tractatus’un gözünden kaçmamıştır. Bu kayıta geçen bilgi çok kısa olsa da, Tapınakçıların Nizârîlerden etkilendiğine dair görüşün ilk savunucusu olarak görülmektedir.

Erken kayıtlar içerisinde “*Doğu’nun derinliklerinde*” asıl liderlerinin bulunduğunu aktarması gerçekten oldukça önemlidir. Çünkü Haçlılar, İran Nizârîlerine nispetle Suriye Nizârîleri ile daha fazla tanışıktır. Suriye şubesinin İran’a bağlı olduğu bilgisini kaydetmesi, edinmiş olduğu doğru olmayan bazı bilgiler nakletmesine karşın, esere ayrıca bir değer katmaktadır. Aynı zamanda Nizârîlerin hançerle özdeşleşmesi yazarın dikkatini çekmiş olacak ki buna da genişçe yer verdiğini görüyoruz. Yaşlı Adam teriminin yanı sıra *Hançerlerin Efendisi* terimini kullanması ilginç olan diğer bir husustur. Fakat İran bölgesinde normal halktan kimselerin öldürüldüğüne dair kayıtlar da mevcuttur.

3.4.3. William of Tyre, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*

Bir diğer erken kayıt Tyreli William’a aittir. William eserinde Nizârîlere geniş bir yer ayırmıştır. İncelediğimiz ilk iki kaynağa nazaran siyasi bilgilere de yer vermiştir. Erken dönem kayıtları arasında en tutarlı bilgiler William’a aittir. Nitelik açısından inceleyecek olursak William, Nizârîlerle ilgili olarak şunları kaydetmiştir.

“Fenike denilen Sur vilâyetinde, Tortosa Piskoposluğu’nda 10 adet müstahkem yer ve bunlara ait köylerde duyduğumuza göre, yaklaşık 60 bin veya daha fazla insandan oluşan bir nüfus yaşamaktadır. Reislerini miras usulüne göre değil, liyakat önceliğine göre seçerler ve ona pîrden başka unvan vermezler. Ona o kadar itaatkârdırlar kine kadar tehlikeli ve zahmetli

³⁵⁵ Benjamin Z. Kedar, “The Tractatus de locis et statu sancte terre ierosolimitane”, s. 111- 133.

olsa da efendileri onlara emir verir vermez, büyük şevk ve gayretle bunu yerine getirirler. Eğer diğer halkların arasında bir prens onların insanlarına karşı bir kötülük ederse, bir veya birkaç kişiye birer hançer verilir ve derhal görevlendirilirler. Bunlar sonlarının ne olabileceğini düşünmeden, efendilerinin emir ve iradesini yerine getirene kadar hareket ederler. İnsanlarımız, Müslümanlar gibi bunlara Haşhaşi (Assasin) diyorlar, fakat bu ismin nereden türediğini bilmiyoruz.”³⁵⁶

William’ın Suriye’de doğması, Arapça bilmesi ve bölgede kaldığı süre göz önüne alınırsa, onun vermiş olduğu bilgiler diğer yazarlardan öne çıkmasına sebep olmaktadır. Metindeki bilgiler hem kendi gözlemlerine hem de duyumlarına dayanmaktadır. O, metninde Assasin kelimesinin kökenini öğrenemediğini dile getirmektedir. Nizârî nüfusunu abartılı bir şekilde verse de tarikat hakkında, bağlılarının liderlerine olan koşulsuz itaati, kullandıkları cinayet silahının hançer olması, Batılı metinler arasında alışıla gelen bir bilgidir. Fakat Nizârî liderlerinin liyakate dayanarak göreve getirilmesi ayrıntısı önemlidir. Son olarak William, tarikat içerisinde liderlerine Yaşlı Adam denildiğini aktarmaktadır. Bu yüzden Nizârîlerin her lideri “Yaşlı Adam” olarak kayda geçtiğinden metinler içerisinde lider olarak kast edilenin kim olduğunun belirlenmesi araştırmacıların işini zorlaştırmaktadır.

Tyrelî William’ın hayli saygın Yaşlı Adam tasviri, Suriye'deki Nizârî İsmâîlîlerinin ilk lideri olan Hasan Sabbâh tarafından açıklanan İsmâîlî talim doktrininin yansıması olabilir. Bu doktrin İsmâîlî imamın yanılmazlığını vurgulamaktaydı. Ayrıca İmam ve vekiline mutlak itaat etmeyi emretmekteydi. Sinan, özellikle devlet adamı ve stratejist olarak yetenekliydi ve kesinlikle takipçilerine saygıyı emretmiştir. Tyrelî William gibi Batılı bir tarihçi şüphesiz ki Nizârîlerin liderlerine olan bağlılık ve sadakatleri konusundaki şöhretlerinin duymuştu.

³⁵⁶ Haçlılar Türkler Karşısında: Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği III, s. 220.

William, ayrıca Nizârî liderlerinin kalıtsal olmayan bir şekilde iktidara geldiklerinde de belirtmektedir.³⁵⁷

3.4.4. Strazburglu Burchard'ın Frederick Barbarossa'ya Raporu

Burchard'ın 1170'li yıllarda bölgeye intikal ettiğini daha önce belirtmiştik. Onun raporunda Nizârîlere geniş bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Bulunduğu diplomatik görevler ışığında olaylara yakınlığı, eserine ayrı bir katkı sağlamaktadır.

*“Şam, Antakya ve Halep bölgesi ile sınırlı dağlarda, belirli bir Saracen ırkı (ki, kendi dillerinde Heyssessini olarak adlandırılırlar) vardır. Onlar dağlarda yaşarlar hemen hemen ele geçirilemezler. Çünkü iyi korunan, güçlendirilmiş kalelere çekilirler. Ülkeleri pek verimli değil, bu yüzden sığırlarıyla yaşarlar.”*³⁵⁸

Bernard Lewis, Assassin'in farklı şekilde yazılışlarından biri olan *Heyssessini*'den bahsetmektedir.³⁵⁹ Bu ibarenin bulunduğu metinlerden birisi Burchard'a aittir. Burchard kendisinden önceki metinleri kaynak olarak kullanmıştır ve Nizârîler hakkındaki bilgileri, daha önce gördüğümüz metinlerdeki bilgileri içermektedir. Özellikle Chronicon ve Tractatus'taki açıklamalar, yazarların Nizârîler hakkında Burchard'dan daha iyi bilgilere sahip olduklarını göstermektedir. Ayrıca hem William hem Tractatus yazarının Burchard raporunu yazmadan önce Nizârîleri betimlemelerini yapması muhtemeldir.³⁶⁰

3.4.5. James of Vitry: Historia Orientalis

Haçlı Seferlerinin önemli tarihçilerinden birisi olan yazarın Nizârîler ile ilgili tuttuğu kayıtlar daha önce incelediğimiz eserlerden alıntılar içermektedir. Metin incelendiğinde bu kolaylıkla görülmektedir. James'in konumuz ile ilgili naklettikleri ise şu şekildedir:

³⁵⁷ Smarandache, “The Franks and the Nizârî Ismâ’îlîs in the Early Crusade Period”, s. 236.

³⁵⁸ Burchard of Strassburg, *Report to Frederick Barbarossa in Chronica Slavorum*, s. 274.

³⁵⁹ Lewis, *Haşhaşîler*, s. 32.

³⁶⁰ Smarandache, “The Franks and the Nizârî Ismâ’îlîs in the Early Crusade Period”, s. 238.

“Fenike eyaletinde, bugün yaygın olarak Tortosa olarak adlandırılan Enteradens şehrinin çevresinde, her tarafı kaya ve dağlarla çevrili, yolların darlığı ve aşılamayan kayaların nedeniyle yenilmez kaleleri olan meyve ve bitkilerle dolu bir vadide bir halk yaşar. Assasin olarak adlandırılan bu adamların sayısının 40 bini geçtiği söylenir. Şeflerini kalıtsal bir verasetle değil, sadece layık olma ayrıcalığı ile tayin ederler. Onlar onu İhtiyar ya da Yaşlı Adam diye adlandırıyorlar. Uğursuz batıl inançlarının ilk ve en yüksek başrahibi Suriye’ye başladıkları ve geldikleri yer Doğu’da oldukça uzak, İran Eyaletinin bir parçası olan Baldacens şehrine yakındı. Onlar kutsal olanı, küfürden ayırt etmezler. Efendilerine gösterdikleri itaatin gereği olarak, ebedi hayatı hak ettiklerini düşünürler. Yaşlı Adam dedikleri efendilerine böyle bir boyun eğme ve itaat bağıyla bağlanırlar ki onun emriyle sevinçli bir ruh ve ateşli arzuyla kucaklamaktan ve başarmaktan korktukları hiçbir şey yoktur.”³⁶¹

Vitryli James, Benjamin ve Anonim Tractatus metninde, onların naklettiği doğruluğu olmayan bilgileri eserine almamıştır. Onlara bakarak Nizârîler hakkında daha doğru şeyler söylemiştir. Bir din adamı olan James, dini açıdan daha doğru kayıtlar tutmuştur.

Tractatus metninde olduğu gibi, Vitryli James’in de Nizârî yapılanmanın ana üssü olan İran’dan haberdar olduğu görülmektedir. Yani Batılı yazarların erken dönem kayıtlarından da anlaşılacağı üzere Suriyeli Nizârîlerin merkezinin İran yapılanması olduğunu biliyorlardı.

Bazı Batılı yazarlar Nizârîlerin yaşadıkları bölgeleri tasvir ederken, ulaşılması zor olan dağ kalelerinde yaşamayı tercih ettiklerini belirtmektedirler. Bu bilgi Nizârîlerin yaşamayı tercih ettikleri yerlere uygundur. Bazı yazarların aktardığı meyve bahçeleri ile tarımsal alanların varlığı bilgisine karşı Burchard, topraklarının verimsiz olduğunu kaydetmektedir. Dağlık engebeli ulaşılamaz arazilerin tarıma elverişli olması biraz şüphelidir. Belki de bu Oryantalist fantezinin bir ürünü olabilir. Nizârîlerde liderliğin liyakata dayalı olduğunu Tyreli

³⁶¹ Thomas Keightley, *Secret Societies of the Middle Ages*, s. 117-118.

William’da da görmüştük. Ayrıca Tyreli William’ın 60 bin olarak değerlendirdiği topluluğu Vitryli James, 40 bin olarak kayda geçmiştir. Yaşlı Adam unvanı artık Nizârî liderleriyle özdeşleşmiştir. İncelediğimiz kaynakların hemen hemen hepsinde buna rastlamaktayız.

3.5. Nizârîler ve Haçlılar Arasında Geçen Siyasi Olayların Kaynaklara Yansıması

3.5.1. Trablus Kontu II. Raymond Suikastı

Nizârîler, XII. yüzyılın başlarında bir dizi olayda Haçlılarla çatıştı. Dağ kalelerinden bazılarını Franklardan ele geçirdiler. Bu erken aşamada Haçlılar, Nizârîleri basitçe başka bir Saracens (Müslüman) grubu olarak görüyordu. 1152’de Kont II. Raymond’u öldürmelerine kadar Hristiyanlar arasında yaygın bir şöhretleri yoktu.³⁶²

Trablus kontu II. Raymond ile Hodierna’nın evliliklerinde sorunlar vardı. Aralarındaki anlaşmazlığın büyümesinden dolayı Kraliçe Melisende ve kral olan oğlu Baudouin çifti barıştırmak adına Trablus’a geldiler. Kraliçe, II. Raymond ve Hodierna arasındaki sorunu hallettikten sonra güneye doğru yola çıktı. II. Raymond, kraliçenin bu yolculuğunda ona bir süre eşlik ettikten sonra kaleye geri dönerken Trablus önlerinde bir grup suikastçı saklandıkları yerden çıkarak II. Raymond’ın üzerine atıldılar. Bıçaklanan Trablus Kontu II. Raymond, bu olayla hayatını kaybetti. Onu korumaya çalışan iki şövalye de öldürüldü. Trablus Kontu bu suikastla 1152 yılında Nizârî fedaileri tarafından öldürülmüş oldu.³⁶³ Runciman, bu suikastı anlatırken “*Bu hadise çok ani ve süratli oldu*” ifadesini kullanmaktadır ve bu bize Urfalı Mateos’un *kara şimşek gibi* tabirini teyit etmektedir. Suikastçılar

³⁶²Campbell, *The Assassins of Alamut*, s. 42.

³⁶³ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, c. II, TTK, Ankara 2019, s. 278; Thomas Asbridge, *Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru, Say yay., İstanbul 2010, s. 257; Campbell, a.g.e, aynı yer.

yakalanamadı ve izlerini kaybettirdiler. Bu yüzden cinayetle ilişkisi olabileceği düşünülen birçok Müslüman da öldürüldü.³⁶⁴

II. Raymond suikastının nedeni hiçbir zaman aydınlatılamadı. Her halükârda Haçlılar intikam almak için birçok Müslüman'ı katletti. Aynı zamanda, Tapınak şövalyeleri Cebel-i Bahra'daki İsmâîlî kalelerine baskınlar düzenledi ve İsmâîlîleri, kendilerine yıllık 2 bin altın haraç ödemeye zorladılar.³⁶⁵

II. Raymond öldürülünce, oğlu III. Raymond on iki yaşındayken tahta geçti. Ancak yaşının küçük olmasından dolayı yönetim annesi Hodierna tarafından yürütüldü. Bu gelişme sonucunda Kudüs Melisende, Antakya Constance ve Trablus ise Hodierna tarafından olmak üzere üç Haçlı devletini kadınlar yönetiliyordu.³⁶⁶

Haçlılar Suriye bölgesine geldikten kısa bir süre sonra, Nizârîler, 3 Şubat 1106'da (26 Cemaziyelevvel 499) Efamiyye reisi Halef b. Mûlaib'i öldürerek kaleyi ele geçirdiler. Mûlaib'in oğlu bu olaydan sonra Haçlılara sığındı ve Haçlılar kaleyi Nizârîlerin elinden geri aldılar. Bunun Nizârî-Haçlı mücadelesinin ilk somut delili olduğunu daha önce söylemiştik. Nizârîlerin Haçlılara karşı ilk suikastı ise 1152 yılında Trablus Kontu II. Raymond'a karşı gerçekleşmişti. Nizârîler hakkında kayıt tutan, bilinen Batılı kaynaklarda bu suikaste şahit olan yoktur. Batı kaynaklarından Nizârîler hakkındaki kayıtlar 1160'lı yıllarla Tractatus ile başlamaktadır. Ancak Anonim bir eser olan Tractatus metnine 1205 yapılan zeyl de bu konuya değinildiği görülmektedir:

“Kısa süre önce, yukarıda bahsi geçen Tartus şehri yakınında Kutsal Meryem Ana Manastırı yakınlarında, Yaşlı Adam, Antakya Prensi'nin oğlunu öldürdü. Bu nedenle Tapınak Şövalyeleri, Prens'in kendisi, öldürülen

³⁶⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri*, c. II, s. 279.

³⁶⁵ Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, s. 154.

³⁶⁶ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya yay., İstanbul 1997, s. 118

çocuğun babası ve Ermeni Kralı harekete geçerek, sefer ilan ettiler ve düşmanlarının topraklarını tahrip ederek dört kamp hariç, tüm düşmanları yok ettiler.”³⁶⁷

Bu suikastın önemi ise, Nizârîlerin Haçlı liderlerinden önemli bir ismi katletmesi ve Haçlılar içinde ciddi bir tehlike arz ettiğinin farkına varılmış olmasıdır. Nizârîlerin bu eylemleri ciddiyetlerini göstermekle birlikte bölgeye gelecek olan Batılı yazarların sıkça bahsedeceği korku algısına da sebep olmasından dolayı önemlidir. Ayrıca bu suikasttan dolayı Nizârîler haraca bağlandı ve bundan kurtulmak için Amalric ile müzakereler yapıldı. Yani Raymond cinayeti Nizârî-Haçlı ilişkilerinde yaşanan bir dizi olayın başlangıç sebebidir. Bu olayla bağlantılı olarak bu haraçtan kurtulmak için Nizârîler, Haçlılar ile iyi geçinmiş, hatta daha sonra detaylı olarak değineceğimiz üzere Hristiyan olmaya bile meyletmişlerdir. Bu olaylar kaynaklarda sıklıkla ve ilgi çekici bir şekilde işlenmesi bakımından oldukça önemlidir.

3.5.2. I. Amalric ile Müzakereler ve Nizârî Elçisinin Öldürülmesi

İsmâîlîlerin Cebel Bahra’da ele geçirdiği ya da satın aldığı kalelerin çoğu daha önce Haçlıların elindeydi ve en önemli Haçlı kalelerinin çoğu İsmâîlî kalelerinin çok yakınında yer almaktaydı. Haçlılar, İsmâîlî topraklarına 1152’de Trablus Kontu’nun öldürülmesine misilleme için baskınlar yapmış ve bu baskınlar İsmâîlîlerin Tapınak Şövalyelerine yıllık haraç ödemeyi kabul etmesiyle sona ermişti.³⁶⁸

Reşideddin Sinan’ın zamanında, Fâtımîlere son vererek Müslümanların Haçlılara karşı savaşlarına öncülük eden, Zengî ve Eyyûbîler, Suriyeli İsmâîlîlere, Haçlılardan daha çok tehdit oluşturuyordu. Sonuç olarak Sinan, ilk olarak Suriyeli İsmâîlîlerle onlarca yıl çeşitli kalelere sahip olmak için aralıklı olarak savaşan Haçlılar ile barışçıl ilişkiler kurmaya çalıştı. İsmâîlîler ile Haçlılar arasındaki karmaşık ilişkiler, Kudüs Kralı I. Amalric’in (1163-1174)

³⁶⁷ Kedar, “The Tractatus”, s. 132.

³⁶⁸ Mirza, *The Syrian Isma’lis*, s. 72.

Tapınakçılara ve Hospitalilere, İsmâîlîlerin ellerinde tuttukları kalelerin yakınında, çok sayıda kaleler verdiği 1160'ların sonlarından itibaren yoğunlaştı.³⁶⁹

Sinan, yaklaşık 1173'te Tapınakçılara ödediği haraçtan kurtulma umuduyla Kudüs Krallığı ile resmi bir uzlaşma için Kral I. Amalric'e bir elçi heyeti gönderdi.³⁷⁰ Tyreli William, Suriye Nizârî lideri Reşideddin Sinan'ın Kral I. Amaury'e gönderdiği elçi ile niyetinin şu olduğunu nakleder: "...Ülkelerine yakın yerlerde müstahkem kalelerine sahip olan Tapınak Şövalyeleri, her yıl Haşhaşîler'den haraç olarak aldıkları iki bin altını bağışlar ve onlara kardeşçe sevgiyle davranırlarsa, Hristiyan inancına dönmeye ve vaftiz olmaya hazırdılar."³⁷¹ William, kralın bundan sevinç duyduğunu, söz konusu altınların tarafınca Tapınakçılara ödeneceğini söyler ve kralın, elçiyi topraklarına sağ salim ulaşabilmesi için bir kılavuzla gönderdiğini, ancak şövalyelerin dönüş yolunda elçiye saldırarak onu öldürdüklerini ve bu yüzden anlaşmanın olmadığını söylemektedir.³⁷²

Kral Amalric, Tapınağın Büyük Üstadı tarafından emredilen bu eylemden dolayı derinden utandı ve kızdı. Sonunda Amalric Sidon'a gitti. Suçluyu tutukladı ve onu Tyre'deki bir hapis haneye gönderdi. Amalric özürlerini Sinan'a ilettiler. Ancak Amalric kısa süre sonra Temmuz 1174'te öldüğü için Sinan ile Frank kralı arasındaki müzakereler kalıcı sonuç veremedi. O zamanlar Amalric'in hizmetinde olan Başpiskopos Tyreli William, bu elçilik sırasında Sinan'ın krala kendisi ve topluluğunun birlik olarak Hristiyanlığa geçmeyi amaçladıklarını bildirmiş olduğunu aktarır.³⁷³ Başpiskoposun, Sinan'ın Kudüs krallığı ile ilişkilerini geliştirme konusundaki gerçek arzusunu yanlış anladığına şüphe yoktur. 1172 tarihinde Haçlılar ve Nizârîler arasında başlayan müzakereler her iki taraf adına da önemli

³⁶⁹ Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, s. 154.

³⁷⁰ Daftary, *The Ismailis Their History and Doctrines*, s. 369.

³⁷¹ Haçlılar Türkler Karşısında: Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III, s. 221

³⁷² Haçlılar Türkler Karşısında: Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III, s. 221, Kaygusuz, *Hasan Sabbâh*, s. 124-Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî*, s. 61.

³⁷³ Haçlılar Türkler Karşısında: Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III, s. 222.

gelişmelere sahne olacaktı. Tapınak şövalyeleri ekonomik yönden zayıflamalarına sebep olacağından dolayı anlaşmaya karşı çıktılar. Runciman, bundan dolayı “*arzuya şayan bu anlaşmayı, sadece kendi malî çıkarları yüzünden akamete uğrattıkları ve kralî mahkemelerin nüfuz ve itibarını bile ayaklar altına aldıkları*” için Tapınakçıları suçlamaktadır.³⁷⁴

Suikastçılar adaletin yerine getirildiğini düşünerek kralın özürünü kabul ettiler. Böylece yapılacak bir ittifak için umutlar hâlâ korunuyordu fakat ertesi yıl Amalric öldü. Eğer yaşasaydı, krallığın kaderi farklı olabilirdi; Suikastçılar ile ittifak kendisi için çok önemli olacaktı. Aslında I. Amalric’in bu fikri göz önünde bulundurması onun ileri görüşlülüğünü gösterirken, Tapınakçıların eylemi bunun tam aksine, ne kadar dar görüşlü olduklarını ortaya koymaktadır. Ve bu dar görüşlülük yakında krallığın kaybına kesin katkıda bulunacaktır.³⁷⁵ S. Runciman’a göre, Nizârilere adaletin yerine getirileceği sözü verildi ve aralarındaki ilişkiler bu sayede bozulmadı.³⁷⁶ Bölgede zor durumda olan her iki kuvvetin, bu olayla oluşturmaya çalıştıkları ittifakı kaybetmeleri düşünülemezdi. Bir tarafta Zengîler, diğer tarafta Eyyûbîler ile mücadele ederken, birbirlerini karşılarına almak, onlar adına kötü sonuçlar doğurabilirdi. Nizârî lideri Sinan da bu hadiseyi sineye çekmek zorunda kaldı. Çünkü aynı şekilde iki Sünnî güç ile mücadelenin yanında Haçlılar ile aralarının bozulması işine gelmeyecekti. Sünnî düşmanlarına karşı Haçlılar, Sinan adına vazgeçilmez bir müttefik idi.

3.5.3. Kudüs Kralı Monferrat’lı Conrad’a Düzenlenen Nizârî Suikastı

3.5.3.1. Monferrat’lı Conrad’ın Kudüs Kralı Olması

Mısır ve Suriye’de yönetimini kuran Selâhaddîn Eyyûbî, Müslümanları Haçlılara karşı hücumu yönlendirdi ve nihayetinde 1187’de Kudüs’ü ele geçirdi. 1174’te I. Amalric’in ölümünden beri Kudüs Latin Krallığı’nın konumu sürekli kötüleşti. Kudüs’ün Müslümanların

³⁷⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri*, C. II, s. 262.

³⁷⁵ Campbell, *The Assassins of Alamut*, s. 43.

³⁷⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri*, C. II, s. 332.

eline düştüğü sırada I. Amalric'in kızı Sibylla ile olan evliliğinden dolayı Kudüs, Guy of Lusignan (1186-1192) tarafından yönetilmekteydi. Guy of Lusignan, Tapınakçıların ve Hospitallerin Büyük Üstatları ile birlikte, Selâhaddîn Eyyûbî tarafından serbest bırakılmadan önce bir yıl esaret altında kaldı. 1189'a gelindiğinde Montferrat'lı Conrad'ın savunma çabalarıyla kurtarılan Tyre'nin yanı sıra Antakya ve Trablus, Haçlıların elinde bulunuyordu. Kutsal Topraklara Üçüncü Haçlı Seferi, İngiltere Kralı Aslan Yürekli I. Richard (1189–1199) ve Fransa Kralı II. Philip (1180-1223) tarafından yapıldı. Yeni Haçlı şövalyeleri, 1191'de Kudüs Latin Krallığı'nın yeni merkezi olarak hizmet verecek olan Acre'yi (Akka) ele geçirmeyi başardılar.³⁷⁷

İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard, bölgede ciddi bir güç teşkil etmekteydi. Kendisine gelen haber doğrultusunda kardeşinin tahtı ele geçirme niyetinde olduğunu duyunca İngiltere'ye dönmeye karar verdi. Bu gelişmeler neticesinde 16 Nisan 1192 tarihinde Haçlı baronlarını toplantıya çağırarak durumunu aktardı ve Kudüs kralı sorununun bir an önce giderilmesini istedi.³⁷⁸

Üçüncü Haçlı Seferi'nde önemli bir rol oynayan Marquis Conrad of Montferrat, Kral I. Amalric'in kızı Sibylla'nın kız kardeşi İzabella ile 1190 yılında evlenerek Kudüs Latin Krallığı tahtı ile ilgili hak iddialarını güçlendirmiş oldu.³⁷⁹ İngiliz kralı I. Richard'ın adayı Guy idi. Seçimde ağır basan taraf Conrad olunca pek memnun kalmasa da ihtiyatlı davrandı ve kral olarak Conrad'ı resmen tanıdı.³⁸⁰

³⁷⁷ Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, s. 156.

³⁷⁸ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, s. 496.

³⁷⁹ Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, s. 156.

³⁸⁰ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 160.

3.5.3.2. Kudüs Kralı Conrad'ın Nizârîler Tarafından Öldürülmesi

Nizârîler, tarihlerinde sayısız suikasta imzalarını atmışlardır. Onlar hedef tahtasına koyulanları hançerleri ile öldürmekte ve genellikle bunu bir iki kişiyle başarmaktaydılar. Nadiren de olsa halktan kişiler öldürülürken, bu olaylarda hedeflerinin çoğunu askerî komutanlar ve dini bilginler oluşturmaktadır. Faaliyetlerinden rahatsız olduğu bu kişileri ortadan kaldırarak, kendilerine yöneltilen askerî ve dini tehditlerin önüne geçmeyi hedeflemiş ve gayelerine ulaşmışlardır. Mücadele içerisinde oldukları askerî komutanlar onların kalelerini kuşattıklarında, kendileri için sorun haline geldiklerinde ya da onlarla anlaşmaya varmak istemediklerinde Nizârî fedaileri için kolaylıkla hedef olabilmekteydiler. Komutanların öldürülmesi hem ordu içinde panik hali oluşturmakta hem de ölen komutanın yerine gelecek kişiye gözdağı vererek bir nebze kendilerine gelebilecek saldırıların önüne geçilebilmesini sağlamaktaydı. Üstelik bu başarılı yöneticilerin sağladığı askerî düzen bozulmuş oluyordu. Bu şekilde düşmanlarının askerî yapısındaki denge ile oynayarak sahip oldukları güçleri de zayıflatmaktaydılar. Dini bilginler için de durum aynıdır. Aleyhlerinde propaganda yapılıyorsa, yapan kişi uyarılır. Ölümle tehdit edildikten sonra bundan vazgeçmesi sağlanır ya da aksi durumda öldürülürdü. Davalarına çağırdıkları âlimler, bunu kabul etmezlerse kimlikleri açığa çıktığından dolayı öldürülebilirlerdi. Suikastleri için halkın da bulunduğu kalabalık yerler seçilirken, Müslüman ibadethaneleri olan camiler bunun bir parçası olurdu. Böylelikle din adamları, onların aleyhlerinde konuşmaya çekinmiş ve herkesin gözü önünde işledikleri suikastler vasıtasıyla halkın da gözü korkutulmuştur. Bütün bunların etkisi ile Nizârîler, onlardan olmayanlar için bir korku kaynağı olmayı başardılar.

Fedailerin kendilerinden emin adımlarla işledikleri cinayetler sadece komutanlar ve din bilginleriyle sınırlı değildi. Dönemin önemli isimlerini öldürmeleri Nizârîlerin şöhretini arttırmıştır. Zira onlar temsil noktasında bulunan Abbâsî Halifesi Müstersîd ve ondan sonra

halife olan oğlu Raşîd-Billâh, Fâtımî Halifesi Amir bi-Ahkamillah, Selçuklu veziri Nizâmülmülk gibi önemli isimlere karşı düzenlenen çarpıcı suikastların sahibiydiler. Bu eylemleri İslam dünyasında ses getirirken, hiç şüphesiz komşuları Haçlıların da ilgisini çekmiştir.

Onların Haçlılardan önemli isimleri öldürmeyi başarmaları, Haçlılar ile mücadele içinde bulunan İslam dünyasında da konuşulmuştur. Tanımadıkları bir coğrafyada savaş halinde bulunduklarından Haçlı yöneticilerinin ölmesi, Batılılarca normal karşılanacaktır. Fakat burada beklenmedik bir gelişme meydana geldi. Haçlı kontlukları içerisinde en önemli olanı, kutsiyetinden dolayı Kudüs Haçlı Krallığıydı. Burayı yöneten genel olarak diğer kontluklardan daha fazla söz hakkına sahip olmaktaydı ve onların hakkında kararlar verebilmekteydi. Conrad, taç giyme töreni için hazırlıklar yaparken, 28 Nisan 1192'de Tyre'de kendilerini Hristiyan keşiş olarak gizleyen iki suikastçı tarafından öldürüldü.³⁸¹ Suikastın Nizârîler tarafından işlendiği bilinse bile, Conrad'ın niçin öldürüldüğü ve emri kimin verdiği gizli kaldı. Bu ölüm sonrasında Henri de Champagne, prenses Isabella ile evlenip tahtın yeni sahibi oldu.³⁸²

Haçlı çevrelerini şok eden bu olay, Üçüncü Haçlı Seferi'nin Batılı kronikçileri ve birçok Müslüman tarihçi tarafından anlatılmaktadır.³⁸³ 1192 yılında Kudüs Kralı Conrad suikastı Haçlılar arasında, İslam dünyasında ve Avrupa'da büyük yankı yaptı.³⁸⁴ Nizârîlerin Kudüs'ün kralını öldürmeleri onların en sansasyonel eylemlerinden birisi olmuştur. Çünkü Hristiyan dünyası adına çok mühim bir konumda bulunan Kudüs kralının öldürülmesi beklenmedik bir durumdu. Bu haberin Avrupa'da çok geniş yankı bulması gayet tabiidir. Kudüs kralını suikast ile öldürmeye cüret edenlerin kim olduğu merak konusu olacaktır. Bu

³⁸¹ Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, s. 156.

³⁸² Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya yay., İstanbul 1997, s. 160; Şeşen, a.g.e., s. 181.

³⁸³ Daftary, *Ismailis*, s. 372.

³⁸⁴ Öz, "Haşîşiyye", s. 419.

eylem Nizârîlerin şöhretleri için bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Çünkü korkusuzca işlenen bu cinayet ile kötü şöhretleri, bulundukları coğrafya ile sınırlı kalmayarak Avrupa'ya da yayılmış oldu.

3.5.3.3. Conrad Suikastı'nın Kaynaklara Yansıması

Suikasttan sonra Batılı kayıtlarda Nizârîlerin daha fazla yer bulduğu aşîkârdır. Bu hadiseye dönemin kaynakları önemine binaen geniş bir biçimde yer vermiştir. Satır aralarında Nizârîlere duyulan öfkeyle birlikte, onlar hakkında ilginç bilgilendirmelere de yer ayrıldığını görmekteyiz. Suikast uzun yıllar konuşulup tartışılmıştır. Bunun sebebi ise cinayetin karanlık taraflarının aydınlatılamamasıdır. Cinayetin Nizârî fedailerinden işlendiğinde herkes hemfikirdi. Oysaki suikastın kim tarafından ve niçin işlendiği gün yüzüne çıkartılamadığından tartışmalar, suçlamaları da beraberinde getirmiştir. Fedailer para karşılığında suikast işleyebiliyordu. Bu göz önüne alındığında birçok isim zanlı olabilirdi. Şüpheler, Kral I. Richard, Tapınakçılar ve Selâhaddîn Eyyûbî üzerine yoğunlaşmıştır. Selâhaddîn Eyyûbî'ye nazaran Richard'ın suçlu olduğu söylentisi daha çok konuşulmuş ve bu büyük sorun Richard'ı töhmet altında bırakmıştır. Avrupa'da çok tartışılan bu şüphe üzerine Yaşlı Adam tarafından gönderildiği öne sürülen mektuplar bile ortaya çıkmıştır.

Lübeckli Arnold, Estoire Eracles, Ernoul Kroniği, Ambroise, Ricard de Templo, Newburglu William gibi yazarlar eserlerinde Kudüs kralının öldürülmesini günümüze nakletmişlerdir.

Lübeckli Arnold'ın, *Chronica Slavorum* adlı eserinde Marki Conrad'ın iki Nizârî fedaisi tarafından öldürüldüğünü şu biçimde kaydetmiştir:

“Her halükarda, üstünlüğü (yüceliği) nedeniyle Yaşlı Adam olarak adlandırılan Dağın Prensi, bir bedel karşılığında, iki takipçisini,

onu(Conrad'ı) öldürmesi için gönderdi. ... O bu mezhepten (tarikattan) iki kişiyi, Markiz'i öldürmesi için gönderdi. ...”³⁸⁵

Ambroise, L’Etoire De La Guerre Sainte Histoire adlı eserinde suikastı şöyle anlatır:

“Gerçektende Tyre’de olan buydu. Markiz, Beauvais piskopusu ile büyük bir zevk ve neşeyle yemek yemişti ve ayrılmak için ondan izin alma zamanı gelmişti. Borsa’nın önündeydi. Neşenin nasıl çabucak üzüntüye dönüştüğünü duyacaksınız. Yoluna devam ederken, pelerinsiz, iki bıçak taşıyan iki genç adam ona doğru koşarak geldiler ve vücuduna çarptılar; böylece o düştü. Ona ihanet edenler, suikastçıların adamlarından biri hemen öldürüldü, diğeri bir kiliseye sığındı. Ama bu ona bir fayda sağlamadı. Çünkü o ele geçirildi ve ölünceye kadar sürüklendi. Ölmeden önce oradakiler ona bunu neden yaptıklarını, Markiz’in onlara ne zarar verdiğini ve onları kimin gönderdiğini sordular. O haine göre –sonra kesin şekilde bilindiği gibi- onlar bunu yapmak için uzun bir süre Markiz’e yakın kalmışlardı ve onu başarılı bir şekilde öldürmek için uzun zamandır beklemişlerdi. Ve bu işi yapmaları için Dağın Yaşlı Adamı tarafından gönderilmişlerdi.”³⁸⁶

Ricard de Templo’nun, Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi adlı eserinde;

"Bir gün ona Beauvais piskoposu ile akşam yemeği için dostça bir davet verildi ve bayramdan huzurla dönüyordu. Kesinlikle neşeli ve güler yüzlü. O kulübeye ulaştığı zaman pelerinli iki genç Assassin ona doğru koşular ve ellerinde tuttukları iki bıçakla midesinden bıçaklayarak ölümcül şekilde yaraladılar! Katillerden birinin derhal başı kesildi. Diğeri bir kiliseye sığındı, ancak oradan çıkarıldı ve ölene kadar şehrin ortasından sürüklenerek kınandı ve böyle büyük ihanetin suçlusu olarak ruhunu verdi.”³⁸⁷

Ernoul Kroniği ise cinayetin işleniş şeklini detaylı olarak aktarmaktadır.

³⁸⁵ Arnoldi, *Chronica Slavorum*, s.145-146.

³⁸⁶ Ambroise, *L’Etoire de la Guerre Sainte*, s. 235.

³⁸⁷ *Itinerairum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s. 193.

“Günlerden bir gün Marki Conrad’ın hanımı Isabelle hamamdayken, Marki hanımı hamamdan dönene dek yemek yemek istedi. Markiz oldukça gecikti ve Marki ise çok acıkmıştı. İki şövalyesiyle beraber ata bindi ve yemek için Beauvais piskoposunun evine gitti. Oraya vardığında piskopos yemeğini bitirmişti. Piskoposa “Muhterem piskopos, buraya sizinle yemek yemeye gelmiştim, ama mademki siz yemeğinizi yediniz, geri döneyim” dedi. Piskopos onu içeri buyur etti ve yemek hazırlatacağını söyleyip kalması için ricacı oldu. Marki kalmayacağını söyledi ve geri döndü. Marki pazar yakınlarında Sur’un dar sokaklarından birine girer girmez sokağın bir ucunda bir adam, öteki ucunda bir başkası belirdi. Bu iki adama yaklaşınca önünü kestiler. İçlerinden biri ona bir mektup uzattı. Marki mektubu almak için elini uzatınca adam bir hançer çekti ve vücuduna sapladı. Öteki taraftaki adamda bir hançer çekti ve hançerini sapladı. Marki’yi böylece öldürdüler.”³⁸⁸

Newburg’lu William, *Historia Rerum Anglicarum* adlı kroniğinde Conrad suikastına şu şekilde yer vermiştir:

“Ayrıca Marki, krallığının kontrolünü sağladıktan sonra katiller tarafından kötü bir şekilde öldürüldü. İki katil bilinmeyen bir düşman tarafından gönderilmişti; asker görünümüyle (kılık) bir süre onun takipçileri arasında olmuştu. Kendileri için risk altında olsa bile eylemi başarmak için sürekli fırsat gözlüyorlardı. Ve bu fırsatı bulduklarında, bu en mükemmel adamı katlettiler. Şehrinin ortasında alışılmışın dışında daha az maiyetiyle birlikteyken, sanki onun tarafından tanınıyormuş gibi ayağa kalkarak ve aniden onunla yüz yüze gelerek gizli bıçaklarını çekerek bu mükemmel adamı katlettiler. Tyre prensini öldürenlerin, ölmekten korkmadan geldiklerine inanılıyor.”³⁸⁹

³⁸⁸ Ernoul Kroniği, s. 218-220

³⁸⁹ William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum*, s. 73-74.

3.5.3.4. Marki Conrad'ın Son Anları

Kudüs Kralının ölüm anı ile ilgili detaylar ise Ambroise ve Ricard de Templo tarafından kaydedilmiştir. Ambroise bunu şu şekilde anlatır:

“Efendilerim gördüğünüz iki adam, Marki’yi bu şekilde öldürenlerdi. Adamları, onu nazikçe kollarına alarak yaralandığı yerden kaldırdı ve evine götürdü. Orada, tüm insanları telaşlı ve büyük bir yas görürdünüz. Kısa bir süre yaşadı, sonra öldü. Ama önce itirafta bulundu (günah çıkardı) ve gizlice eşine, Tyre’ı korumak için zihnini açık tutması gerektiğini ve şehri İngiltere kralının kendisine ya da arazinin gerçek (yasal) sahibine teslim etmesi gerektiğini söyledi. Sonra öldü ve gömüldü. Hem din adamları hem de sıradan insanlar onun yasını tuttular. Çok fazla yas vardı; hiç bu kadar büyük bir yas olmamıştı. Ama bu Tanrı’nın isteğiydi. Böylece bu kadar kısa bir süre devam eden büyük sevinç, onu çok yakında terk eden toprak boyunca dağıldı. Şimdi arazi perişan haldeydi ve kimsenin anlatamayacağı kadar üzüntü ve kederle doluydu.”³⁹⁰

Ricard de Templo ise aynı anlatıma yakın bir kaydı şu şekilde tutmuştur:

“Markiyi öldürenler kesinlikle bu mezhebe aitti. Marki zaten son nefesini alıyordu. Maiyeti, onu yavaşça kollarına aldı ve saraya taşıdı. Üzüntü ve ağlama teselli edilemeyecek derecedeydi. Kısa bir süre önce kendilerine verilen sevinç kısa sürede sona ermişti. Sadık inançlıların kutsal ayinlerini kabul etti, karısı Isabel’e Tyre şehrini tetikte(uyanık) bir şekilde korumaya odaklanmasını, Kral Richard ya da krallığın kalıtsal hakkına ait bir kişi dışında hiçbir kişiye teslim etmemesini sıkı bir şekilde emretti. Sonra bir anda öldü ve Kudüs St. John Hastanesi’nde büyük bir yas ile gömüldü. Ve böylece onların taşan sevinçleri kısa sürdü. Uzun zamandır arzuladığı ve henüz tatmadığı yüce güç ortadan kayboldu. Önceki sevinçlerin yerini yeni sıkıntılar(dertler) aldı.”³⁹¹

³⁹⁰ Ambroise, *L’Etoile De La Guerre Sainte*, s. 237.

³⁹¹ *Itinerairum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s. 151-152.

Birbirine çok yakın olan bu iki kaynağa göre, Conrad'ın başına gelenlerin şehirde bir kasvet oluşturduğu, orada bulunanların ne kadar derin bir hüzne kapıldığı anlatılmaktadır. Tahta geçişinin kutlamaları organize edilirken, hevesleri kursaklarında kalmıştır. Olayın bütün olumsuzluklarına rağmen Conrad'ın son sözleri ise Kudüs Krallığı'nın ve Hristiyan halkın geleceğini düşünmesi de ilgi çekicidir.

3.5.3.5. Conrad'ın Ölüm Nedeni

Bu konu hakkında Estoire Eracles, Ernoul Kroniği, Wendoverlı Roger ve Newburglu William'ın eserlerinde ilginç bilgiler yer almaktadır. İsmi saydığımız kayıtlarda, diğer kaynaklarda rastlayamadığımız Marki'nin öldürülmesinin farklı sebepleri ayrıntıları ile birlikte izah edilmiştir. Buna göre Estoire Eracles'te Marki'nin ölüm nedeni;

“...Ve size Suriye topraklarından bahsedeceğiz. Marki Conrad, Kraliçe Isabella'yı yanına alarak Tyre'ye (Sur) gitmişti. Tyre'ye vardığında, Tyre'nin yöneticisi olan ve adı Tapınak'ın Bernard'ı olarak anılan bir şövalye buldu. Bu adam, Assasinlerin Yaşlı Adamın topraklarından gelen ve büyük bir servete sahip olan bir tüccar gemisine el koymuştu. Marki malları korumak istedi. Bu yüzden Marki, Bernard'a: “Seni onlardan kurtaracağım, öyle ki kimse onu duymayacak.” Sonra bir gece onları denizde boğdu. Bu mesele(konu) Yaşlı Adam'dan gizlenemedi ve O (Yaşlı Adam) Marki'ye adamlarını ve mallarını isteyen bir mesaj gönderdi. Marki, Yaşlı Adam'ın ne adamlarına ne de mallarına sahip olmadığı cevabını verdi. Elçi, efendisinin utancın ve kaybının intikamını almayı bilen bir adam olduğunu söyledi ve veda etmeden ayrıldı. Soylulara yakın olan ve uzaktan istihbarat alabilecek Assasinlere sahip olan Yaşlı Adam, onlardan ikisini Marki'ye gönderdi. Onlar putperest topraklarından kılık değiştirerek, köle taklidi yaparak, vaftiz olmak için gelmişlerdi. Marki onları vaftiz etti ve birine Conrad adını verdi ve vaftiz babası(isim babası) oldu. Diğerinin vaftiz babası Ibelinli Balian'dı. Tüccarların bu durumu ortaya çıkınca -yukarıda da belirtildiği gibi-, onların efendileri olan Yaşlı Adam, Markiyi öldürmelerini söyledi. Marki Beauvais

Piskoposunun evinde yemek yemekten dönene kadar zamanlarını geçirdiler. O(Marki) borsaya geldiğinde, burada oturan ve kendisini bekleyen bu iki mühtedî (din değiştiren), onunla görüşmek için ayağa kalktılar. Sonra kendilerini ona doğru fırlatarak, bıçaklarıyla vurarak onu öldürdüler.”³⁹²

Tapınakçılardan Bernard isminde birisinin tüccar gemisine el koyduğu, Nizârî tüccarlarında suda boğdurulduğu kaydedilmektedir. Fakat böyle bir kaydın varlığı olaya kesin olarak ışık tutmasa bile kralın öldürülme nedeni hakkında tartışma konusunu da ortaya çıkarmaktadır. Estoire’de anlatılan olayın farklı bir şekli Ernoul Kroniği’nde karşımıza çıkmaktadır. Kronikteki kayıt ise şu şekildedir:

“Kıbrıs adasını anlatmaya sonraki bir zamana dek ara verip Kutsal Topraklardan bahsedelim. Günlerden bir gün Haşhaşi senyörünün topraklarından tacirlere ait bir gemi Sur’a yanaştı. Marki Conrad’ın o günlerde paraya ihtiyacı vardı. Adamlarını gemiye yolladı ve dilediği kadar mala el koydu. Tacirler karaya çıktılar ve Marki’ye denizde soyulduklarından yakındılar. Ve Tanrı aşkına mallarının geri verilmesini talep ettiler. Marki mallarını geri alamayacaklarını, kalanlara iyi bakmalarını söyledi. Tacirler mademki mallarını geri vermek istemediğini, bu durumda senyörlerine(efendilerine) gideceklerini ve ona şikâyet edeceklerini söylediler. Marki ise nereye isterlerse gitmelerini söyledi.

Tacirler Markinin huzurundan ayrıldılar ve ülkelerine giderek senyörlerine şikâyetle bulundular. Haşhaşi senyörü adamlarının soyulduğunu öğrenince Marki’ye adamlarının mallarının geri verilmesi için haber yolladı. Marki haberci gönderip hiçbir şeyi geri vermeyeceğini ilettiler. Haşhaşi senyörü ona yeniden elçi gönderip malların iadesini bir defa daha talep etti ve eğer malları iade etmezse öleceğini bilmesini istedi. Marki yine geri vermeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Haşhaşilerin efendisi iki fedaisine Sur’a gitmelerini ve Marki’yi öldürmelerini emretti. Haşhaşiler Sur’a geldiler ve göstermelik

³⁹² Meriem Pages, *The Image of the Assassins in Medieval European Text*, Doctor of Philosophy, Massachusetts University Department of Languages, Literatures, and Cultures Program of Comparative Literature, New York 2007, s. 129-130.

olarak Hristiyan oldular. Bir tanesi Marki'nin peşine düştü, öteki Kraliçe Maria Komnenos ile evli olan ve Sur'a yerleşen Balian d'Ibelin'in.”³⁹³

Ernoul ve Eracles'te metinlerinde geçen Tyre'de (Sur)tüccar gemisine el koyma hadisesi farklı şekilde ele alınmaktadır. Ernoul Kroniği'nde gemiye Tapınakçıların değil, bizzat Marki'nin el koyduğu tüccarların öldürülmeden topraklarına döndükleri kaydedilmiştir. Wendoverli Roger'ın naklettiği kayıt ise şu şekildedir:

“Marki'nin ölüm nedeni şudur: Kardeşlerimizden biri Salteleia'dan³⁹⁴ bir gemi ile bizim bölgemize gidiyordu ve tesadüfen bir fırtına onu Tyre getirdi. Marki orada onu yakalayıp öldürttü ve onun parasının büyük bölümüne el koydu. Elçilerimizi Marki'ye gönderdik, kardeşimizin parasını bize geri vermesini ve kardeşimizin ölümüyle ilgili olarak bizimle bir anlaşmaya varmasını istedik. Ama bunu yapmaya isteksizdi ve elçilerimizi hor görüyordu ve kardeşimizin ölümünün suçunu Sidon lortu Reginald'a atıyordu. Dostlarımız aracılığıyla gönderdiğimiz İdris adında elçiye boğdurmak istediğini öğrendik. Ama dostlarımız onu Tyre'den hızla uzaklaştırdı. O bize geri döndü ve durumu anlattı. O andan itibaren Marki'yi öldürmeyi istedik ve Tyre'ye iki kardeş gönderdik ki onu Tyre halkının neredeyse hepsinin huzurunda ve herkesin gözü önünde öldürsünler. Bu gerçekten Marki'nin ölüm sebebiydi.”³⁹⁵

Newburglu William ise olayı şöyle nakleder:

“Gerçekten takipçimizin ellerinde bizim istek ve emrimize göre adil şekilde öldü: Çünkü o bize yanlış yapmıştı ve bizim uyarılarımızı dikkate almayarak ihmal etmişti. Çünkü bize veya arkadaşlarımıza herhangi bir yanlış şekilde göze çarpanlara karşı adaletimiz, önce onları uyarmak ki onlar bize memnuniyet(hoşnutluk) vermeliler.”³⁹⁶

Bazı kimseler Conrad'ın ölümünden İngiltere Kralı Richard'ı sorumlu tutuyordu. Bu suçlamalar yaygın bir hal alınca Richard'ın suçsuz olduğuna dair, Yaşlı Adam tarafından

³⁹³ Ernoul Kroniği, s. 218-220.

³⁹⁴ **Saltelei:** Antalya

³⁹⁵ Roger of Wendover, *Flowers of History*, s. 129-130.

³⁹⁶ William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum*, s. 166.

gönderildiği söylenen mektuplar ortaya çıktı. Roger ve William eserlerinde bu mektuba yer vermişlerdir. Bu mektupları ileride daha detaylı bir şekilde inceleyeceğiz. Yaşlı Adam tarafından gönderilen bu mektuplardaki dil, Yaşlı Adam'ın ağzından çıkmış şekilde kayda geçmiştir. Her iki metne göre Yaşlı Adam, Marki'nin suçlu olduğunu açık bir dil ile ifade etmektedir. Ancak Roger'ın kaydında fırtınaya yakalanan tüccarların Sur'a yanaşmak zorunda kaldığı ve Marki'nin bu mallara el koyarak tüccarları da öldürttüğünü söylmektedir. William'ın metninde daha kapalı bir anlatım ile olaylar izah edilirken açıkça anlaşılan şey Marki'nin el koyduğu malları tüm uyarılara rağmen geri verilmediğinden öldürüldüğüdür.

Görüldüğü gibi incelenen dört metnin ortak içeriği, Marki Conrad'ın tüccar gemisine el koyduğu ve Nizârîlerin uyarılarına kulak asmayarak onlardan aldıklarını geri vermediğinden kendi ölümüne kendisi sebep olduğu yönündedir. Dikkat edilmesi gereken bir husus Roger ve William'ın İngiliz tarihçileri olmalarıdır. İngiltere Kralı'nın aklanması için ortaya çıkarılan metinlerin bu iki İngiliz tarihçi tarafından nakledilmesi mektuplara şüphe ile yaklaşılmasına sebep olmaktadır. Ayrıca bu mektuplar pek de güvenilir bulunmamaktadır. Doğruluğu şaibeli olan bu mektuplarda Ernoul ve Eracles metinlerinde geçenler temel alınmış olabilir. İncelediğimiz metinler arasında farklılıklar ve çelişkiler mevcuttur. Tüccar mallarına Marki'nin el koyduğu söylenirken, Tapınakçıların da el koyduğu kaydedilmiştir. Nizârî tüccarların öldürölüp öldürölmediğı gibi konular ihtilaflıdır. Metinlerin doğruluğunun ve olayların anlatımlarındaki şüpheler bu suikastın nedenini gözler önüne sermekte yetersiz kalmaktadır. Ancak şüphe duyulmayacak bir gerçek ise Suriye Nizârî lideri Reşideddin Sinan ile Kudüs Kralı Monferrathlı Conrad'ın arasında böyle bir sorun olduysa, Conrad hiç şüphesiz fedailerin açık hedefi olmuştur.

3.5.3.6. Suikast Tartışmaları

Suikastın aydınlatılamayan taraflarından diğeri ise Nizârîlerin bunu kendileri için mi yoksa başkası için mi yaptıklarıdır. Bunun bilinmediği bir ortamda İngiltere Kralı Richard, Tapınakçılar ve Selâhaddîn Eyyûbî şüpheliler arasında yer almaktadır. Bu iddialara yer veren Arnold bu tartışmalara şu şekilde yer vermiştir: “...*O günlerde Kudüs Kralı Conrad’ın, İngiltere Kralı ve bazı Tapınakçıların ihanetiyle öldürüldüğü söyleniyor.*”³⁹⁷ Ayrıca Arnold’a göre “*Suikastı hazırlayanların rüşvet için bunu yaptıkları söyleniyor.*”³⁹⁸

Ne olursa olsun, Conrad’ın ölümünden hemen sonra İngiltere Kralı Richard, Selâhaddîn Eyyûbî ile Suriye İsmâîlîlerinin topraklarının da anlaşmaya dâhil olduğu bir barış anlaşması imzaladı. Selâhaddîn Eyyûbî’nin bu cinayete ortak olduğunun olası bir göstergesi de Kral I. Richard’ın Selâhaddîn Eyyûbî ile görüşmelere başlaması ve üzerinde anlaştıkları ateşkes şartlarının Selâhaddîn Eyyûbî’in isteği ile İsmâîlî topraklarını kapsayacak şekilde uzatılmasıdır.³⁹⁹

Nisan 1192’de Conrad suikastı, İsmâîlîlerin Sinan’ın önderliği döneminde suçlandığı en önemli cinayetlerden biriydi. Ancak, bazı kaynaklara göre sadece Sinan’ın değil, Selâhaddîn Eyyûbî ve Arslan Yürekli Richard’ın da bu suikastta parmağının olduğu söylenmektedir. İbnü’l- Esîr, Selâhaddîn Eyyûbî’in Sinan’a İngiliz Kralı’nı ve ilaveten Conrad’ı da öldürmesi halinde toplamda 10 bin dinarın ödeneceğini ancak Sinan’ın, her iki Frank liderine suikast düzenlemeyi kendi çıkarına uygun bulmayarak sadece Conrad’ı öldürdüğünü kaydetmiştir.⁴⁰⁰ Mirza Ahmad, Haçlılar arasında Conrad cinayetinin İsmâîlîlere yönelik artan şüphenin, Selâhaddîn Eyyûbî için avantajlı olabileceği düşünmekte ve öldürülen

³⁹⁷ Arnoldi, *Chronica Slavorum*, s.146.

³⁹⁸ Arnoldi, *Chronica Slavorum*, aynı yer.

³⁹⁹ Mirza, *The Syrian Isma’lis*, s. 71.

⁴⁰⁰ İbnü’l-Esîr, *İslâm Tarihi El Kâmil Fi’t-Tarih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın, c. XII, Bahar yay., İstanbul 1991, s. 71.

iki fedainin sorgusunda Sinan ve Selâhaddîn Eyyûbî'yi aklamak için İngiltere Kralı'nın adını vermiş olmalarını mümkün görmektedir.⁴⁰¹

Richard'ın bu suikastte şüpheli olduğunu belirten diğer bir kayıt ise Ernoul'a aittir.

*“Ülke halkı Marki'nin ölümünü şöyle anlatmaktadır. Bazıları bunda İngiltere kralının parmağı olduğunu ve Haşhaşi senyörüne ayrıca Fransa Kralı Philippe'i öldürtmesi için adam yollattığını söylemektedir. Doğru olup olmadığı bilinmese de Fransa kralına bunu İngiltere kralının yaptırdığı söylendi. Fransa kralı haberi duyunca büyük bir korkuya kapıldı ve tedbir aldı. Uzun zaman boyunca çok iyi tanımadığı kimseyi yanına yaklaştırmadı.”*⁴⁰²

Ernoul'da geçen ilginç bir nakil ise Nizârîlerin Fransa kralının peşine düşmesidir. Nizârîlerin Avrupa'da bir eylemi olmasa bile bu kaydın Fransa kralını ne kadar korkuttuğunu gözler önüne sermektedir. Dikkatlerden kaçmaması gereken diğer bir husus ise Nizârîlerin faaliyetlerinin bir sonucu olarak Avrupa'da bile krallar onların gazabından korkmuşlardır.

Newburglu William'a bu iddialara farklı bir yaklaşım sergilemektedir. O, bu konu hakkında şunları kaydeder:

*“Onlar adına hareket eden adamlar ele geçirildi ve titizlikle sorgulandılar. Ancak kesin ve güvenilir bir şey söylemediler. Sonuç olarak, cinayeti planlayan önemli adam hala gizli kalmaktadır. Ancak, o (Marki) İngiliz kralı ile savaştığı yakın tarihli anlaşmazlık nedeniyle, birçoğu İngiliz Kralı'nı suçlamaya eğilimliydi. Marki yüzünden onu kıskanan ve ona iftira atan ve neredeyse tüm Latin dünyasında Marki'nin ölümü ile ilgili büyük bir hoşnutsuzluk uyandıran esas olarak Fransızlardı.”*⁴⁰³

⁴⁰¹ Mirza, *The Syrian Isma'lis*, s. 70.

⁴⁰² Ernoul *Kroniği*, s. 220

⁴⁰³ William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum*, s. 74.

Newburglu William bu tartışmalara biraz daha milliyetçi bir cepheden yaklaşmaktadır. Mutlak bir suretle, Richard'ı suçlayanların ağırlıkla Fransızlar olduğunu söylemektedir. Marki Conrad Fransız bir asildi. William, fedailerin sorgusunda cinayetin azmettiricisinin kim olduğunun öğrenilmemesini bir dayanak olarak kullanmaktadır. Gerçekten de diğer kaynaklarda fedailerin bu konuyu cevapsız bıraktığını biliyoruz. Buna göre bazıları için İngiliz kral şüpheli olsa bile onun azmettirdiğine dair bir delilleri yoktu. William bu tartışmalarda Richard'ın haksızlığa uğradığını ve ona iftira atıldığını düşünmektedir.

3.7. Nizârî Siyaseti ve Bunun Avrupa'ya Etkileri

3.7.1. Yaşlı Adam Tarafından Gönderildiği İddia Edilen Mektuplar

Conrad suikastının planlayıcısı ile ilgili çok fazla tartışma vardır. Bazı Müslüman kaynakların yanı sıra Avrupalı kaynaklar, o zamanlar hâlâ kutsal topraklarda olan ve Conrad'la düşmanlığı olan Kral I. Richard'ın cinayeti düzenlediğini nakletmektedirler. Aslında, İngiltere Kralı daha sonra ülkesine dönerken Avusturya'da kısa bir süre için hapsedildiğinde bu eylemle suçlanmıştı. Bu bağlamda, İngiliz tarihçilerin *Dağın Yaşlı Adamı* tarafından yazıldığı iddia edilen iki mektubun metinlerini, Avrupa'nın önde gelen hükümdarları için yeniden üretmeleri ve İngiltere Kralı'nı bu komplotan aklamaya çalışmaları ilginçtir.⁴⁰⁴

William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum* adlı eserinde Yaşlı Adam'ın mektubuna şu şekilde nakletmiştir:

Dağın Yaşlı Adamı'nın mektubu sayesinde, İngiltere Kralı Marki cinayetinden nasıl (aklandı)?

“Bu arada, Dağın Yaşlı Adamı'ndan Avrupa hükümdarlarına mektuplar geldi. ...Bu mektup İbranice, Yunanca ve Latince harflerle

⁴⁰⁴ Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, s. 156.

yazılmıştı. Güvenilir bir adam, Paris’te Fransızların kralına sunulduğunda, bu mektubu kendisinin gördüğünü ve okuduğunu bana tanıklık etti,”⁴⁰⁵

“Dağın Yaşlı Adamı’ndan hükümdarlara ve Hristiyanlık âleminin tüm halkına selamlar. Çünkü meşhur İngiliz Kralı Richard’ın birçok kişi tarafından Montferrat Markisinin öldürülmesi ile suçlandığını duyduk. Şimdiye kadar bizimle gizlenmiş olan bu meselenin gerçeğini duyurmak, söz konusu kralın bu yanlış suçlama şüphesinden beraat etmesi bizim onurumuzla ilgilidir. Hiç kimsenin masumiyetinin bizim eylemlerimizin yüzünden sıkıntıya girmesini arzu etmiyoruz. Çünkü kötülüğü hak etmeyen ve suçsuz olan hiç kimseye zarar vermiyoruz. Tanrı şahidim olsun bize karşı işlenen suçlardan, bize yanlış yapanların uzun süre sevinmelerine izin vermiyoruz. Bu nedenle, hepinize ve kurtarılmayı umduğumuz O’na tanık olarak, Marki’nin yukarıda belirtilen kralın hiçbir hilesiyle öldürülmediğini biliyoruz. Gerçekten takipçimizin ellerinde bizim istek ve emrimize göre adil şekilde öldü; Çünkü o bize yanlış yapmıştı ve bizim uyarılarımızı dikkate almayarak ihmal etmişti. Çünkü bize veya arkadaşlarımıza herhangi bir yanlış şekilde göze çarpanlara karşı adaletimiz, önce onları uyarmak ki onlar bize memnuniyet(hoşnutluk) vermeliler ve eğer küçümserlerse, bize çok bağlılıkla itaat eden takipçilerimizden intikam talep etmek ki onlar emrimizi yerine getirirken ölümle buluşurlarsa, Tanrı tarafından şanlı bir şekilde ödüllendirileceklerinden şüphe duymayacaklardır. Ayrıca, söz konusu kralın, bazı adamlarımızı Fransız kralı için pusu kurmak için göndermemizi söylediğini duyduk. Kuşkusuz bu yanlıştır ve en aldatıcı şüphenin uydurulmasıdır. Çünkü Tanrı şahidimdir, o ne böyle bir şeye teşebbüs etti; ne de biz hak etmeyen bir adama kötülük yapmaya çalışmak bizim onurumuza (şerefimize) uygun değildir, izin vermeyiz. Elveda.”⁴⁰⁶

Wendoverli Roger’ın kaydı ise şu şekildedir:

Kral Richard’ın, Marki’nin ölümünden aklanması:

⁴⁰⁵ William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum*, s. 165.

⁴⁰⁶ William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum*, s. 165-166.

“İngiltere Kralı Richard, söylendiği gibi, haksız yere Marki’nin ölümüyle suçlandı. Assasinlerin efendisine mesajlar gönderdi ve ondan Avusturya Dükü’ne ya da imparatora mektup yazmasını ve masumiyetini savunmasını istedi. Ondan şu mektubu aldı: “Avusturya Dükü Leopold’a, Dağın Yaşlı Adamı’ndan selamlar. Denizin ötesinde birçok kral ve prens İngilizlerin kralı ve efendisi Richard’ı, Marki’nin ölümüyle suçladığı için, Tanrı’ya yemin ederim ki onun ölümünde hiçbir rolü yoktur. Marki’nin ölüm nedeni şudur: Kardeşlerimizden biri Salteleia’dan bir gemi ile bizim bölgemize gidiyordu ve tesadüfen bir fırtına onu Tyre getirdi. Marki orada onu yakalayıp öldürttü ve onun parasının büyük bölümüne el koydu. Elçilerimizi Marki’ye gönderdik, kardeşimizin parasını bize geri vermesini ve kardeşimizin ölümüyle ilgili olarak bizimle bir anlaşmaya varmasını istedik. Ama bunu yapmaya isteksizdi ve elçilerimizi hor görüyordu ve kardeşimizin ölümünün suçunu Sidon lordu Reginald’a atıyordu. Dostlarımız aracılığıyla gönderdiğimiz İdris adında elçiye boğdurmak istediğini öğrendik. Ama dostlarımız onu Tyre’den hızla uzaklaştırdı. O bize geri döndü ve durumu anlattı. O andan itibaren Marki’yi öldürmeyi istedik ve Tyre’ye iki kardeş gönderdik ki onu Tyre halkının neredeyse hepsinin huzurunda ve herkesin gözü önünde öldürsünler. Bu gerçekten Marki’nin ölüm sebebiydi. Bizde gerçek olarak diyoruz ki, Kral Richard’ın Marki’nin ölümünde hiçbir rolü yoktu ve bu yüzden onu suçlayanları, Kral Richard’a haksız yere ve sebepsiz yere kötülük yaptığını söylüyoruz. Bize kötü bir şey yapmadıkça, kimseyi para ya da bir bedel karşılığında öldürmeyeceğimizi bilmelisiniz. Bu mektubu eylül ayının ortasında Masyaf Kalesi’ndeki evimizde kardeşlerimizin huzurunda yazdık ve İskender’in 1500 yılında mührümüzü ona bastık.”⁴⁰⁷

Conrad’ın sansasyonel cinayeti, hem Haçlılar hem de Avrupa hükümdarları üzerinde büyük bir etkiye yol açtı ve Orta Çağ Avrupası’nda Assasin mitlerinin oluşumuna çok büyük katkıda bulundu. Birkaç Avrupa kralı, birbirlerini siyasi cinayetler gerçekleştirmek için Dağın Yaşlı Adamı’yla komplo kurmakla suçladılar. Alman İmparatoru II. Frederick’in, Bavyera

⁴⁰⁷ Roger of Wendover, *Flowers of History*, s. 129-130.

Dükü Ludwig'i öldürmek için Nizârî fedaileri kullandığı iddia edildi. İngiliz Kralı I. Richard, benzer şekilde Fransa Kralı Augustus'u ortadan kaldırmak için Sinan ile komplo kurmakla suçlandı. Peter Willey, bu iddiaların temelsiz olduğunu söylemektedir.⁴⁰⁸ İngiltere Kralı Richard sadece Conrad suikastı ile suçlanmadı. Fransızlar onu, Fransa Kralı Philip Augustus'u öldürmeleri için kutsal topraklardan fedailer tuttuğunu iddia ettiler. Bu suçlamaların Richard ve taraftarları tarafından ne kadar ciddiye alındığı, Conrad cinayetinin tüm sorumluluğunu üstlenen ve Fransız kralının hayatını tehdit edildiğini inkâr eden *Vetüs de Monte*'nin (Dağın Yaşlı Adamı) iki hayali mektubundan açıkça anlaşılıyor.⁴⁰⁹

İngiliz kralı, Avusturya'da kendisine yöneltilen tüm suçlamaları cevapladı ve sonunda kefalet ödeyerek serbest bırakıldı. Genellikle Conrad'ı öldürme suçlamasının uydurma olduğu düşünülüyordu ama Richard yanlıları Dağın Yaşlı Adamı tarafından yazılmış olduğu varsayılan iki mektubu ciddiye aldılar. İlkinde Avusturya Dükü Leopold'a hitap eden Yaşlı Adam Conrad'ın ölümünde kendi elini kabul eder ve Richard'ı tamamen aklamaktadır. Bu mektuba göre cinayetin nedeni Marki'nin öldürülen Nizârîlerden biri için uygun bir tazminat ödemeyi reddetmesi ile Conrad'ın emri ile malına el konulmasıydı. İkinci mektup Richard'ı aklamış, tekrar Yaşlı Adam Kudüs Kralı Conrad'ın ölümünden dolayı tüm sorumluluğu üstlenmiştir.⁴¹⁰

1195 yılında Arslan Yürekli Richard Chinon'da(Fransa'da) bulunduğu esnada, Fransız kralı tarafından onu öldürmek üzere görevlendirilen on beş kadar Nizârî'nin yakalanması rivayet edilmektedir. Bu olaylar asılsız bulunmaktadır. Çünkü Nizârîlerin Avrupa siyasetinden

⁴⁰⁸ Peter Willey, *Eagle Nest*, s. 47.

⁴⁰⁹ Wolfgang Fleischhauer, "The "Ackermann aus Böhmen" and the Old Man of the Mountain", *Monatshefte*, c. 45, No. 4 (Nisan – Mayıs 1953), s. 189- 201.

⁴¹⁰ Nowell, "The Old Man of the Mountain" s. 509.

bir çıkarlarının olması söz konusu değildir.⁴¹¹ Taraflar birbirilerini suçlamak, gözden düşürmek amacıyla Nizârîleri kendi politikalarına alet etmiştir.

3.8. Yaşlı Adam'ın, Kudüs Kralı Henri'yi Nizârî Topraklarına Daveti

Conrad öldükten sonra, Champagneli Henri,⁴¹² kraliçe olan I. Isabella'nın eşi olarak 1192–1197 yılları arasında Kudüs Krallığı'nın hükümdarı olmuştu. Henry, Antakya'da çıkan bir sorunu çözmek için 1194 yılında Antakya'ya yola çıktı. Bunun haberini alan Nizârî lideri, krala bir elçi heyeti vasıtasıyla kendisinden önceki lider Reşideddin Sinan döneminde öldürülen Kudüs Kralı Conrad suikastından dolayı özür diledi ve Henri'yi Kahf Kalesi'ne davet etti.⁴¹³ Bu hadise Ernoul ve Estoire'de yer alır ve bu kaynaklara şu şekilde geçmiştir:

Ernoul:

*“Haşhaşi senyörü, Kont Henri'nin Ermenistan'da (Kilikya bölgesi) olduğunu duyunca, haberci gönderip kendisiyle görüşmeyi çok istediğini söyledi ve dönüşte kendisini ziyaret etmesini rica ederek eğer kabul ederse hiçbir şey kaybetmeyeceğini ekledi. Kont memnuniyetle geleceği cevabını verdi ve Ermenistan'dan yola çıktı. Haşhaşi senyörü kontun geldiğini haber alınca şerefine yakışır bir karşılama yaptı ve huzuruna kabul etti. Ona ülkesini, kalelerini gezdirdi.”*⁴¹⁴

Estoire d'Eracles:

⁴¹¹ Lewis, *Haşhaşiler*, s. 29.

⁴¹² **Henry of Champagne:** Fransa Kontu I. Henry'nin en büyük oğludur. 1181'de II. Henry olarak babasının yerine geçti. III. Haçlı Seferi'nde (1189-1192) Fransız şövalyelerinin başında 1190'da Akka'ya ulaştı. Hem İngiltere Kralı I. Richard hem de Fransa Kralı II. Philip'in yeğeni olan Henry, Haçlı ordusunun önemli liderlerinden biriydi. Henry, Acre kuşatmasında önemli bir rol oynadı ve Kral I. Richard ile birlikte bu harekâta öncülük etti. Kudüs kralı Montferrat'lı Conrad'ın, Nisan 1192'de bir suikastla öldürülmesi üzerine Henry'den, Montferrat'lı Conrad'ın dul eşi Kraliçe I. Isabella ile evlendi ve böylece Kudüs kralı oldu. Henry krallığın de facto (fiili) hükümdarıydı ama asla taç giymemişti. Sadece bir kez (1196) *“Kudüs Krallığı'nın efendisi”* unvanını kullandı. Kıbrıs ile Latin Doğu Akdeniz'in geleceğini koruma amaçlı bir anlaşma imzaladı. Champagne'dan elde ettiği geliri krallık için kullandı ve Müslümanlarla ateşkesi uzattı. 10 Eylül 1197'de yaşlandığı korkulukların kırılması sonucunda pencereden düşerek öldü. Linda Goldsmith, *“Henry of Champagne”*, *The Crusades an Encyclopedia*, ed. Alan V. Murray, C. II, ABC-CLIO, California 2006, s. 570-571.

⁴¹³ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, C.3, TTK, Ankara 2019, s.78.

⁴¹⁴ Ernoul *Kroniği*, s. 241.

“Kont Henry Kudüs’e dönerken Assasinlerin efendisini görme arzusu duydu ve oraya gitti. Yaşlı Adam onu büyük bir onurla karşıladı. Onu ülkesine götürdü ve ona tüm kalelerini gösterdi.”⁴¹⁵

Kayıtlara göre Kudüs Kralı Henry, Nizârî lideri tarafından yapılan davete icabet ederek Nizari kalelerini ziyaret etmiştir. Nizârîlerin Suriye’de sahip olduğu kaleleri gören kral, onları yakından tanıma fırsatına erişen nadir kimselerden biri olmuştur. Bu ziyaretle birlikte, Nizari lideri fedailerine verdiği emirle kalenin burçlarından aşağıya ölüm atlayışı gerçekleştirdiğine dair bir efsane de ortaya çıkmıştır. Bu konuya da daha sonraki bölümde yer vereceğiz.

3.9. IX. Louis’e Gelen Nizârî Elçiliği

Suriyeli Nizârîleri ile Haçlılar arasındaki son önemli karşılaşma VII. Haçlı Seferi’ni yöneten Fransa Kralı IX. Louis (1226-1270) ile diplomatik bağlantılı olarak meydana geldi. IX. Louis, bu Haçlı Seferi’nin erken yenilgisinin ardından Hristiyan dünyasının kutsal yerlerini kurtarmak için dört yıl (1250–1254) Acre’de ikamet etti. Acre’de, yerel İsmâîlî liderinin elçisi dâi Taceddin, Fransız kralına geldi ve ondan diğer çağdaş hükümdarlar gibi şeflerine haraç vermesini ya da İsmâîlîlerin, askerî tarikatlara yaptıkları haraç ödemelerini kaldırmasını istedi. Tapınakçılar ve Hospitallerin müdahalesiyle bu müzakereler sonuç vermedi ve İsmâîlîler, bunlara vergi vermeye devam ettiler. Bununla birlikte IX. Louis, Arapça konuşan bir keşiş Yves the Breton da dâhil olmak üzere kendi elçilerini *Dağın Yaşlı Adamı*’na gönderdi. Haçlı Seferi’nde IX. Louis’e eşlik eden ve Acre’de Louis’in sekreteri ve yakın arkadaşı olan Fransız kronikçi Joinville’li Jean, bu ilişkiyi ayrıntılı olarak aktarmıştır.⁴¹⁶ Jean, kral Louis’in ordusunda görevli bir komutan olması ile olayları yakinen takip etme fırsatı bulmuştur.⁴¹⁷ Eserinde krala gelen elçilik heyeti ile yaşananları şu şekilde aktarmaktadır:

“Kral Acre’deyken, Dağın Yaşlı Adam’ının elçileri ona geldi. Kral ayinden döndüğünde onları önüne getirtti. Kral onları öyle bir şekilde oturtular ki

⁴¹⁵ Pages, *The Image of the Assassins*, s. 193.

⁴¹⁶ Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, s. 159.

⁴¹⁷ Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, s. 20

önünde güzel giyimli ve süslenmiş bir prens vardı. Prens arkasında üç bıçak taşıyan iyi giyinmiş genç bir adam vardı. Eğer prens reddedilmiş olsaydı, genç adam krala meydan okuması için bu üç bıçağı teklif ederdi. Üç bıçağı tutan genç adamın arkasında, koluna bir parça ince bez sarılmış başka bir tane daha vardı. Bu da Dağın Yaşlı Adamı'nın isteğini reddetmiş olsaydı, onu gömmek için krala sunacaktı. Kral prene ona ne istediğini söylemesini bildirdi. Prens ona ödeme yapması talebinde bulunarak şöyle konuştu: "Efendim, beni onu tanıyıp tanımadığınızı sormam için gönderdi." Kral onu tanımadığını, çünkü onu hiç görmediğini, ama onun konuşulduğunu duyduğunu söyledi. "Ve efendimin sözünü (konuşma) duyduğunuza göre" dedi prens, "Almanya imparatoru, Macaristan kralı, Mısır sultanı ve diğerlerinin her yıl yaptığı gibi, onu arkadaşınız (dostunuz) yapmak için servetinizin çoğunu göndermeyişinizi çok merak ediyorum. Çünkü onlar sadece efendimi memnun ettiği sürece yaşayabileceklerini kesin olarak bilirler. Ve eğer bunu yapmak istemiyorsanız, tapınağa (şövalyeler) borçlu olduğu haraç(vergi)tan kurtarın. Ve o kendini sizinle barışık tutacak. O zaman (Yaşlı Adam), Tapınakçılara haraç ödüyordu, Çünkü onlar (Tapınakçılar) hiçbir şeyden korkmazlardı. Gerçekten de Dağın Yaşlı Adamı tapınağın efendisini öldürttüğünde hiçbir şey kazanamazdı. Çünkü bir efendinin öldürülmesi durumunda hemen başka bir adamla değiştirileceğini(yerine başka bir adamın geleceğini) biliyordu. Bu nedenle, hiçbir şey kazanamayacağı bu konuda Assassinleri kaybetmek istemedi. Kral prene öğleden sonra dönmesini söyledi. Prens geri döndüğünde, kralın öyle bir şekilde oturduğunu fark etti ki bir tarafta Hospitallerin efendisi, diğer tarafta Tapınağın efendisi vardı. Sonra kral ona sabah söylediklerini tekrarlamasını söyledi. O sabah kralla beraber olanların önünde olmadığı sürece tekrar söylemeyi arzu etmediğini söyledi. Sonra iki efendi ona şöyle dedi: "Biz sana söylemeni emrediyoruz." Dediler. Ve onlara, emrettikleri için söyleyeceğini söyledi(belirtti). Sonra o iki efendi ona Saracen dilinde yarın Hospital'da konuşmak için gelmesi gerektiğini söyledi ve(elçi) öyle yaptı. Sonra iki efendi ona(onun) lordunun krala böylesine sert sözler göndermeye cesaret ettiği için çok cesur olduğunu söyledi. Ona şöyle dediler: "Eğer elçi

olarak geldikleri kralın onuru olmasaydı, efendilerine inat etmek için Acre'nin pis sularında boğulurlardı.” Ve efendinize geri dönmenizi ve 15 gün içinde buraya tekrar gelmenizi emrediyoruz. Krala efendinizden bu tür mektuplar ve bu tür hazineler taşıyarak, kral kendini barışık tutan ve sizden memnun(hoşnut) olsun.” Yaşlı Adam'ın elçileri 15 gün içinde geri döndüler ve krala Yaşlı Adam'ın gömleğini getirdiler. Yaşlı Adam adına krala, tıpkı gömleğin vücuda, diğer tüm giysilerden daha yakın, olduğu gibi, Yaşlı Adam'ın kralı, sevdiği diğer krallardan daha yakın tutmak istediğini söylediler. O (Yaşlı Adam), isminin yazılı olduğu çok güzel altın bir yüzüğü krala gönderdi. Yüzüğü aracılığıyla kralı benimsediğini ve bu andan itibaren bir olmak istediğini deklare etti. Krala gönderdiği diğer hazinelerin yanı sıra çok iyi yapılmış bir kristal fil ve zürafa olarak da adlandırılan bir hayvan, çeşitli kristallerden yapılmış elmalar, masa ve satranç oyunları gönderdi. Tüm bu şeyler kehribar çiçekleri ile süslenmiş ve küçük altın dallarla bağlanmıştı. Elçiler sandıkları açtığında, bütün odayı hoş bir parfüm kokusu kaplıyordu.”⁴¹⁸

Nizari elçileri eski şöhretlerine dayanarak kralın huzuruna çıktıklarında ilk önce tehditkâr bir tavırla kralın gözünü korkutmaya çalışmışlardır. Kral, Tapınak ve Hospitalier şövalyelerinin liderlerini yanına alarak elçilerin tehditlerini boşa çıkardı. Onları topraklarına geri göndererek, kendisine özür olarak değerli eşyalar ile geri gelmelerini söylemiş ve elçiler kralın dediklerini aynen yerine getirmişlerdir. XIII. yüzyılın ikinci yarısında vuku bulan bu hadise ışığında Nizârîlerin eski güçlerinde olmadığını görebiliriz. Buna ek olarak metnin devamında Nizârîlere Hristiyanlık'ı tanımaları için Yves the Breton'ın gönderilmesi ve Yves'in Nizârî lideri ile bu dine karşı yaptıkları tartışmaya yer verilmiştir. Bu metni ilgili başlık altında inceleyeceğiz.

⁴¹⁸ Jean de Joinville, *The Memoirs of the Lord of Joinville*, s. 233-236.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ORYANTALİZM IŞIĞINDA ORTAYA ÇIKAN NİZÂRÎ EFSANELERİ

4. Batılı Kaynaklara Göre Nizârîlerin Dini İnançları

Nizârîler, İslam dininin Şia mezhebinin İsmâilî koluna bağlı Müslüman bir oluşumdur. İnançları Sünnî Müslümanlar ile çeliştiği gibi Şiîler ile de fikir ayrılıklarında oldukları aşikârdır. Tarih sahnesine çıkışlarından günümüze kadar hâlâ inançları tartışılmakta ve tartışılmaya da devam edecek gibi gözükmektedir. Hasan Sabbâh, İsmâilîlik'ten farklı bir davet oluşturarak bu oluşumun temellerini atmış, kendisinden sonra gelen halefleri ve din adamları ise bu davetin gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Dini olarak fikirleri her dönemde tartışma konusu olmuştur. Müslümanlar dini konularda Şia'nın da bir kolu olmalarından dolayı önyargılı yaklaşmışlardır. Bir kısım Sünnîler, onları genel manada İslam dışı, yani dinsiz olarak değerlendirmişlerdir.

Nizârîlerin dini tutum ve anlayışları zaman içerisinde farklılıklar göstermiştir. Tarihlerinde stratejileri ve aldıkları kararlar, onların farklı değerlendirmelere tabi olmalarına ve tutulmalarına sebep oldu. Hasan Sabbâh, İslam dini içerisinde yeni bir oluşum kurdu. II. Hasan'ın Kıyam'ı ilan etmesiyle bu çizgiden çıkılmış gibi gözükmektedir. Nizârîler adına II. Hasan'ın Kıyam'ı, uzun süreli olmadı. Suriye'de Reşideddin Sinan'ın politikaları sonucunda Hristiyanlık ile yakınlaştılar. Yani Nizârîlerin dini konumu halkın değil yöneticilerin tasarrufunda olduğu için dönem dönem bölgesel olarak farklılıklar ile karşımıza çıkmaktadır. Nûreddîn Muhammed ile Sünnî İslam'a yaklaşılmıştır. II. Hasan döneminde dinsiz olarak görülen Nizârîler, Abbâsî halifesi ile yakınlık kurulduğu Nûreddîn Muhammed döneminde Müslüman olarak görüldü. Kıyam dönemi gibi bu da uzun soluklu olmamış ve onun ölümüyle Hasan Sabbâh dönemi anlayışına dönülmüştür.

Haçlı Seferleri ile İslami coğrafyaya intikal eden Batılılar ise Nizârîler ile ilgili gerçekten ilginç değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Günümüze ulaşan Batı menşeli kaynaklarda, onların dini inanışları ile ilgili olarak hakikatle uyuşmayan değerlendirmelere şahit olmaktadır. Batılılar Nizârîleri Yahudi, İslam, Hristiyanlık gibi semavi dinler ile anarken, kimisi de dinsiz olarak tanımlamıştır.

4.1. Batılılara göre Nizârîlerin İnanç Sistemi

Nizârî teşkilatlanma biçimi sadakate dayalı idi. Lider ve dâilerin söyledikleri sorgusuz sualsiz kabul edilmekteydi. Başarılarının arkasında yatan sebeplerden biriside budur. Bu durum fikri ayrılıkların önüne geçer ve onların inançlarının gücünü ortaya koymaktadır. Nizârî fedailerinin davalarına radikal bir şekilde bağlılıkları, verilen emirlerin ne kadar zor ve tehlikeli olsa da sonuca ulaşmasına giden yolu açmaktadır. Haçlılar geldikleri İslam coğrafyasında birçok yenilikle karşılaşmış, anlaşılmaması güç şeyler görmüşlerdir. Nizârîlerin eylemleri de bunlardan birisidir. Liderlerine sadakati ve düşmanlarının kimliğine bakılmaksızın onları öldürme teşebbüsleri hayretle karşılanmıştır. Batılılar o ana kadar böyle bir şey görmediklerinden kendilerince bunu anlamlandırmaya çalıştılar. Böylelikle onların lideri, Tanrı ya da peygamber yerine koydukları kanısına ulaştılar.

Walter Map, Nizârîler hakkında güvensizliğini açık bir dille beyan etmektedir. *“Assasinler için, inançsızlığın ve hıyanetin (sadakatsizliğin) başlıca ustalarıdır”* ⁴¹⁹ yorumunda bulunmuştur. Böyle bir ortamda onlara kuşkuyla yaklaşılması gayet doğaldır. Bu sebeplerden dolayı haklarında değişik söylentiler ortaya çıkmıştır.

⁴¹⁹ Walter Map, *De Nugis Curialium*, s. 33.

4.1.1. Nizârî Liderinin Tanrı Olarak Görülmesi

Haçlı kaynakları, Nizârîler ile ilgili duydukları ve tanık oldukları suikastlerin mahiyetlerini anlayamadıkları için onlara kendi mantıklarınca bir açıklama getirmek durumunda kaldılar. Bu durum bir takım yanlış anlaşılımları da beraberinde getirdi. Tractatus adlı eserin bilinmeyen sahibine göre Nizârîler, “*Liderlerine bir Tanrı gibi ibadet ederler ve ona ölümüne itaat ederler*”⁴²⁰ Tractatus metninde Yaşlı Adam’a olan koşulsuz itaat vurgulanmaktadır. Gerçekten de müritleri, liderlerine inanılmaz derecede bağlıdır. Ancak burada Nizârî liderinin bağlılarıyla olan ilişkisi abartılmaktadır. Nizârîlerin inançları gereği itaati ve verilen görevi yerine getirmedeki başarısı onların dikkatini çekmiş olacak ki daha önce böyle bir bağlılık görmediklerinden, ancak bir Tanrı’ya bu denli bağlanılabileceği düşünmüş olmalıdırlar.

Arnold, ise bu meseleye “*O(Yaşlı Adam) öldü, onlar da(Nizârîler) öldü. Ama tanrılaşıp tanrılaşmadıklarını bilmiyorum*”⁴²¹ şeklinde temkinli olarak yaklaşmıştır. Yine Arnold’ın metnine kulak verecek olursak Nizârî lideri hakkında şunları nakletmiştir:

“...Şimdi bu yaşlı hakkında saçma görünen, ancak güvenilir tanıkların kanıtlarıyla bana doğruluğu ispat edilen şeyleri anlatacağım. Bu İhtiyar, büyüculüğüyle ülkesinin insanlarını o kadar büyüledi ki kendisinden başka herhangi bir Tanrı’ya ne ibadet ediyor ne de inanıyorlar. Aynı şekilde bu tür umutlarla garip bir şekilde onları sonsuz zevk vaatleriyle ikna ediyor; onlar yaşamak yerine ölmeyi tercih ediyorlar...”⁴²²

Nizârî liderlerinin halkını inandırması, inançlarına olan bağlılıkları bazı kaynaklarca da büyüculük ile kandırılarak açıklanmaktadır ve bu kayıt onlardan birisidir. Buna ek olarak liderlerinden başka birisine itaat etmedikleri ve bir Yaratıcıya inanmadıklarını söylemektedir.

⁴²⁰ Kedar, “The Tractatus”, s. 130.

⁴²¹ Arnoldi, *Chronica Slavorum*, s. 146.

⁴²² Arnoldi, *Chronica Slavorum*, s. 145.

4.1.2. Nizârî Liderinin Peygamberliği

Nizârîlerin davalarına olan bağlılığı açıklanmaya çalışılırken, bir diğer hususta bağlıların, liderlerini peygamber olarak gördüğüdür. Peygamber, Yaratıcı tarafından insanları dine davet etmesi için görevlendirilen kişidir. Bu anlayış, Batılı yazarların Nizârîlerin yeni bir dini anlayışa sahip oldukları fikrine kapılmalarına yol açmıştır. Olaya bu perspektiften yaklaşanlar, onları ayrı bir din mensubu olarak görmektedirler. Örneğin Tudelalı Benjamin, Nizârîler ile ilgili olarak “...İslam dinine inanmazlar...”, “...fakat kendi halklarından birini ki onu peygamber olarak kabul ederler...”⁴²³ demektedir. Aynı şekilde Newburglu William da “peygamber olarak ibadet ettikleri”⁴²⁴ şeklinde kaydını düşmüştür. Görüldüğü üzere Batılı kaynaklar, Nizârîleri liderlerine olan bağlılıklarını onu peygamber olarak görmeleri ile açıklamaktadır.

Görüldüğü gibi, çağdaş kaynaklarda yer alan bu bilgi muhtemelen bu şekilde bir itaati anlayamadıkları için bu durumu ancak inanılan bir peygambere olan bağlılıkla açıklamak istemiş olabilirler. Müslümanlarda olduğu gibi Şiîler’inde bir peygamber beklentisi içinde olmadıkları bilinmektedir. Tüm bunlara rağmen Nizârîlerin inanç sistemleri Batılılarca farklı şekillerde algılanmış ve ilginç iddialar ortaya atılmıştır.

4.1.3. Nizârîlik ve Yahudilik

Tractatus isimli kaynağımız, ilginç bir şekilde Nizârîlerin Yahudi olduğunu nakletmektedir. “Onlar Yahudilerden geliyorlar ama her şeyde Yahudilerin ayinlerini izlemezler.”⁴²⁵ Ayrıca “Keldâni ve İbranice harflerden oluşan bir alfabeleri var”⁴²⁶

⁴²³ *The Itinerary of Benjamin of Tudela Critical Text Translation and Commentary*, Marcus Nathan Adler, Philipp Feldheim, London 1907, s. 16.

⁴²⁴ William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum*, s. 73.

⁴²⁵ Kedar, “The Tractatus”, s. 130.

⁴²⁶ Kedar, “The Tractatus”, s. 131.

demektedir. Tractatus'un yazarı eserini Batılı kaynaklar arasında erken bir dönemde kaleme almıştır.

Akıl almaz bir değerlendirmeye imza atan anonim yazarın, Nizârîlerin menşeiini Yahudilere dayandırması duyduklarının ya da gördüklerinin yanlış bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yanlışlığı kullandıkları alfabeyi de yanlış değerlendirmesine sebep olmuştur. Reşideddin Sinan döneminde Suriye Nizârîlerinin arasında 4 bin kadar Yahudi bulunmaktaydı.⁴²⁷ Yazar belki de bundan kaynaklanan bir yanlışlığı içerisine düşmüş olabilir. Yahudi olan Tudelalı Benjamin eserinde Nizârîlerden bahsederken onlarla ilgili kayıtlarına şu bilgi ile son vermektedir: “Geçen yıllarda Tripolis'te birçok Yahudi'nin ve Yahudi olmayanın öldüğü bir deprem yaşandı”.⁴²⁸ Yahudiler belli ki Nizârîler ile iç içe yaşamıştır. Ancak bu Nizârîlerin Yahudi olduğunu göstermez. Nizârîler Müslüman bir topluluk olarak ortaya çıkmışlardır. Buna rağmen onların İslam dışı bir topluluk olarak algılanması, henüz yeni tanıştıkları Nizârîlerin alışlagelen diğer Müslümanlara benzememesinden kaynaklanmaktadır.

4.1.4. Dinsizlik

Sünnî Arap kaynaklarında Nizârîlerin dinsizlikle anılmasıyla sık sık karşılaşmaktayız. Onlar için kullandıkları “*Melahide*” ve “*Mülhid*” gibi terimler ile bunu görmek mümkündür. Bu bakış açısı sadece Doğu kaynaklarına has bir şey değildir. Nizârîleri dinsiz olarak gören Batılı kaynaklar da mevcuttur. Eracles'de Nizârî topraklarından, pagan-putperest toprakları olarak bahsetmektedir.⁴²⁹

Batı kaynakları Sünnîlerin sahip olduğu Nizârî-Bâtinî görüşlerinden etkilendiği yukarıda bahsedilmişti. Bu görüşten en çok etkilenenlerden birisi Marco Polo'dur. Polo, *Seyahatnamesi*'nde Nizârîler'i şu şekilde tanıtmıştır:

⁴²⁷ Öz, “Haşîşiyye”, s. 419.

⁴²⁸ *The Itinerary of Benjamin of Tudela*, s.16-17

⁴²⁹ Pages, *The Image of the Assassins*, s. 130.

*“Bu bölgeyi ele aldığımıza göre şimdi de Dağın Şeyhi’nden söz edelim. Onun eskiden yaşadığı bölgenin adı Sarazenler’in dilinde sapkınların yeri anlamına gelen Mulehet idi. Ona bağlı olanlar da Hristiyanların bazı sapkınlar Patarin adı vermesi gibi, yasanın sapkınları anlamındaki Mulehetçilerdi.”*⁴³⁰

Marco Polo Seyahatnamesi’nde, Nizârîlerden bahsederken onların yaşadıkları bölge hakkında “sapkınların yeri anlamına gelen Mulehet” olarak bahsetmektedir.⁴³¹ Polo’nun kaydının benzeri olan Pordenoneli Odoric, onun gibi “*Prester John’un ülkesini terk ederek batıya doğru gidip Milestorte(kâfir-mülhit) denilen ülkeye vardım*”⁴³² demektedir. Hikâyeyi Polo’dan aktaran Odoric aynı şekilde yaşadıkları yerin dinsiz manasına gelen “*mûlahid toprakları*” şeklinde nakletmektedir. Burada Polo, bölgeden geçerken halktan duyduklarını aktardığı için bu terimi kullanmıştır. Marco Polo’nun hikâyesi duyumlara dayanırken bile bu hikâye efsaneleşmiştir.⁴³³ Bilgi aldığı kişilerin Sünnî olması kuvvetle muhtemeldir. Yine Moğollar ile bir müddet yaşayan Polo’nun, Moğolların, Nizârîlere karşı olumlu olmayan fikirlerini benimsemiş olabilir. Belki de onlar, Nizârîleri bu sebepten ötürü dinsiz olarak gördüler.

4.1.5. Nizârîlik ve Hristiyanlık

Nizârîlerin dinsiz veya Yahudi olarak görülmesinin sebebi bir takım yanlış anlaşılmalardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu söylentilerin bulunduğu kaynaklar da sınırlıdır. Fakat onların Hristiyanlık ile anılmaları birçok kaynakta geçmektedir. Nizârîlerin politikaları sonucu bu kaniya kapılan yazarlar olmuştur. Öncelikle İran Nizârîlerine değinecek olursak bunda, II. Hasan’ın Kıyamet ilanının etkili olduğunu görmekteyiz. Aynı dönemde Suriye Nizârîlerinin lideri Reşideddin Sinan’ın Tapınakçılara ödediği vergilerden kurtulmak

⁴³⁰ Marco Polo, *Seyahatname*, s. 77.

⁴³¹ Marco Polo, *Seyahatname*, aynı yer.

⁴³² Songja Lee, *Odoric Pordenone Seyahatnamesi*, s. 70.

⁴³³ Arayancan, *Hasan Sabbâh*, s. 43.

niyetiyle, Hristiyan olma yönünde izlediği siyaset bu kayıtlara zemin hazırlamıştır. Tyrelli William kroniğinde bunu gayet güzel açıklamıştır:

“Yaklaşık dört yüz yıl boyunca Saracenler’in (Müslümanların) yasanını ve geleneklerini o kadar sıkı bir şekilde takip ettiler ki kıyaslandığında diğer tüm halklar yalancı olarak görünüyorlar ve onlar tek başlarına yasanın tam izleyicileri. Ama zamanımızda onlar üzerinde hükümdar olarak çok etkili konuşan bir adam, ince ve parlak bir zekâyı seçtiler. Atalarının alışkanlıklarının aksine, bu adam apolostik yasa(Resullerin işleri) ve İncil kitaplarına sahipti. Bunların üzerine o, iyice düşündü ve bir süre için Mesih'in muhteşem kurallarını ve apolostik doktrinini takip etmeye çalıştı. İsa'nın ve takipçilerinin nazik ve asil doktrinini, Muhammed ve arkadaşlarının sahip olduklarıyla karşılaştırdığında inancını hor gördü. Halkına da aynı şekilde talimat verdi. Peygamberin batıl inancını izlemeyi sona erdirdi. Namaz yerlerini (cami) yıktı, orucu kaldırdı, şarap ve domuz etine izin verdi. Son olarak, şimdi ilahi hukukla devam etmek istediği için üstadının doktrinini iyice öğrenmiş olan Boaldelle adında akıllı, ihtiyatlı ve dürüst bir adamı ana fikrini şu şekilde özetleyen gizli bir mesajla krala gönderdi. Ülkelerine yakın yerlerde müstahkem kalelere sahip olan Tapınak Şövalyeleri, her yıl Haşhaşilerden haraç olarak aldıkları iki bin altınını bağışlar ve onlara kardeşçe sevgiyle davranırlarsa Hristiyan inancına dönmeye ve vaftiz olmaya hazırdırlar.”⁴³⁴

William, Nizârîlerin önceden İslam dinine inandıklarını daha sonra II. Hasan'ın kıyamıyla dinlerini terk ettiklerini anlatmaktadır. Akabinde Reşideddin Sinan'ın gönderdiği elçiler vasıtasıyla Hristiyanlığa yakınlıklarını belirtmektedir.

William, Yaşlı Adam'ın Müslüman ibadetini ortadan kaldırdığını, dua yerlerini yerle bir ettiğini ayrıca orucu kaldırdığını, domuz eti ve şarap kullanımına izin verdiğini

⁴³⁴ Haçlılar Türkler Karşısında Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III, s. 220-222.

söylemektedir. Suriye Nizârîleri arasında böyle şeyler meydana gelmedi ama William'ın anlattıklarının aslında Alamut'ta olduğunu görmekteyiz.⁴³⁵

Vitryli James, Tyreli William'ın metnine benzer ifadeler ile olayı özetlemiştir. Onun William'ı kaynak olarak kullandığı bilinmekte ve etkilendiği de açıkça görülmektedir. James'in bu konudaki kaydı da şu şekildedir:

*“...Muhammed'in yasasını ve adetlerini, doğal niteliklerle ve farklı kutsal kitaplar üzerinde çalışan onların efendisi zamanına kadar, özellikle diğer Saracenler çok yakından ve özenle takip ettiler. Mucizelerin erdemine ve doktrinin kutsallığına hayran kalarak Hristiyanların kanunlarını ve Hz. İsa'nın İncil'ini büyük bir özenle çalışmaya ve okumaya başladı. Muhammed'in değersiz ve mantıksız doktrinini mukayese ederek hor görmeye başladı ve sonunda gerçeği kavradı. Kendine bağlı takipçilerini, sefil kanunun ayinlerini derece derece iptal etti. Onları ölçülü bir şekilde şarap içmeye ve domuz eti yemeye teşvik etti, emir verdi...”*⁴³⁶

Strazburglu Burchard'da akıma kapılarak Nizârîlerin yaşayışları hakkında bir o kadar da garip görünen kaydını şu şekilde düşmüştür. *“...Bu insanlar hukuksuz (kanunsuz) yaşar; Müslümanların (Saracens) kanunlarına aykırı olarak domuz eti yerler ve anneleri ve kız kardeşleri de dâhil olmak üzere tüm kadınları ayırım yapmadan kullanırlar.”*⁴³⁷ Burchard, İslam'da domuz etinin yasak olduğundan haberdardır. Aile içi ilişkilerde bulundukları ya bölge halkından duyumu ya da kendi abartısıdır. Hukuksuz yaşar derken inançsız olduklarına değinmiş olmalıdır. II. Hasan'ın Kıyam'ı ile birlikte domuz eti ve şarap günah sayılmadı algısı oluşmuştur. İslam dini domuz etini ve şarabı haram kılmıştır. Sünnîlere göre haram kılınan şeyin helal sayılması ile Nizârîler dinden çıkmıştır. Batılı yazarlar Müslümanlarca

⁴³⁵ Charles E. Nowell, “The Old Man Of The Mountain”, s. 506.

⁴³⁶ Keightley, *Secret Societies of the Middle Ages*, s. 203.

⁴³⁷ Burchard of Strassburg, *Report to Frederick Barbarossa In Chronica Slavorum*, s. 274.

haram sayılan bu iki âdetin ortadan kalkması ile Nizârîler'i İslam'dan uzaklaştırarak kendilerince Hristiyanlığa yaklaştırmaktadırlar. Domuz eti yenmesinin ve şarap içilmesinin helal sayılması, Hristiyanların bunları tüketmesi ile bağlantılı olmalıdır.

Nizârîlerin Müslüman ibadetlerini terk ederek Hristiyanlar gibi domuz eti ve şarap tüketmeleri İran'da II. Hasan döneminde Kıyamet ilanı ile meydana gelmişti. Batılı kaynaklar bundan da haberdardır. İran'da meydana gelen bu hadise ile Haçlılar Nizârîlerin kendilerine yaklaştıklarını, hatta Hristiyanlaştıklarını düşünmekteydiler. Suriye'de kıyamet ilanı benimsenmese bile bu olayla İran'dan ziyade Suriye Nizârîlerinin Haçlılarla ilişkisine yaramış ve dostane ilişkiler kurulmasında etkili olmuştur.

Walter Map adlı yazarında kendisinden önceki yazılan eserlere başvurduğunu daha önce zikretmiştik. O, Sinan'ın politikasından şu şekilde bahseder:

*“Müslümanların inançlarının kaynağı; Assasinler'in Yaşlı Adam'ı ki büyük bir güce sahiptir; İncil'in bir kopyası için Kudüs Patriği'ne başvurdu. Patrik hem iyi hem de seçkin birini, inançlarının tüm ayinlerini yerine getirmeleri ve vaftiz olabilecekleri rahipleri elçilerle geri gönderdi.”*⁴³⁸

Sinan'ın bu istekleri samimi olmamalıdır. Verdikleri haraçtan kurtulmak niyetiyle böyle bir strateji geliştirdiğini düşündürmektedir. Sinan'ın elçileri, ödedikleri haracın kaldırılması sözünü aldıktan sonra Hristiyan din adamları ile topraklarına dönerken “*Şehrin Tapınakçıları, onlara yolda giderken bir pusu kurdular ve onu(elçi) öldürdüler*”.⁴³⁹ Bu gelişmeler Nizârîlerin mevcut dinlerinde kalmalarına neden oldu. Bu konuyla ilgili olarak Tyreli William, “*Aynı tarihlerde, krallığın ve kilisenin şimdiye kadar ve belki de sonsuza dek*

⁴³⁸ Walter Map, *De Nugis Curialium*, s. 33

⁴³⁹ Walter Map, *De Nugis Curialium*, aynı yer.

suçlanacağı, kötü ve korkunç bir şey oldu”⁴⁴⁰ demektedir. William, Tapınakçıları, Frankları güçlü bir müttefikten mahrum etmekle suçlamaya çalışırken Sinan’ın elçisinin Hristiyanlığı kabul etmeyi önerdiğini belirtmektedir. İsmâîlî elçinin Kral’a dini görüşleri ile Hristiyan inançları arasındaki ilişki hakkında bir şey söylemiş olması muhtemeldir.⁴⁴¹ Tapınakçıların ekonomik kaygıları yüzünden dönüş yolunda elçinin öldürülmesi ile Nizârîler dinlerine giriş yapmadılar. Bundan duyduğu üzüntüyü açıkça ifade etmiştir.

Kralın biyografisini yazan ve onunla çok yakın olan Joinville’li Jean, Arapçayı iyi konuşan bir keşiş ile Suriye Nizârî lideri arasında ilginç bir tartışma da dâhil olmak üzere bu anlaşmaların açıklamasını yaptı.⁴⁴² Elçilik heyetini, Yaşlı Adam’ın yanına Hristiyan bir din adamı olan Yves Breton ile birlikte geri göndermişlerdir ve Breton’un gözlemlerini Jean şu şekilde kayda geçmiştir:

“Kral, elçilerini Yaşlı Adam’a geri gönderdi. Ona büyük miktarda hazineler, kırmızı kumaş, altın kupalar, gümüş at eğerleri, elçilerle birlikte Saracen dilini bilen Yves the Breton’u gönderdi. Dağın Yaşlı Adamı’nın Muhammed’e inanmadığını aksine onun yerine Muhammed’in amcası olan Ali yasalarına inandığını keşfetti(anladı). Bu Ali, Muhammed’i bulunduğu onura yerleştirdi ve Muhammed insanlar üzerinde üstünlük kazandığında onu küçümsedi ve kendisini ondan uzaklaştırdı. Ali bunu görünce tüm insanları kendine çekti ve onlara başka inanç öğretti. Ve böylece bu güne kadar Ali yasalarına inanan herkes, Muhammed’in yasalarına inananların heretic(kâfir); Muhammed’in yasalarına inananlar ise Ali’nin yasalarına inananları heretic olduğuna inanırlar. Ali’nin yasalarından biri, bir adam efendisinin emrini yerine getirmek için öldürüldüğünde, ruhunun eskisinden daha hoş ve tatmin edici bir vücuda girmesidir ve bu nedenle Assasinler efendileri onlara bir emir verdiğinde öldürülmekten korkmazlar; Çünkü öldüklerinde eskisinden daha rahat olacaklarına inanırlar. Diğer bir nokta

⁴⁴⁰ Haçlılar Türkler Karşısında Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği III, s. 220

⁴⁴¹ Mirza, *The Syrian Isma’lis*, s. 73.

⁴⁴² Daftary, *Ismaili Literature*, s. 59.

ise, Tanrı'nın belirleyeceği güne kadar kimsenin ölmeyeceğine inanmalarındır. Tanrı hayatımızı uzatma veya kısaltma gücüne sahiptir. Bedeviler de bu noktaya inanıyorlar ve bu nedenle savaşa girdiklerinde zırh giymezler. Çocuklarına lanet ettiklerinde onlara şöyle diyorlar: "Ölüm korkusuyla zırh giyen Franklar gibi lanetli ol." Kardeş Yves, Yaşlı Adam'ın yatağının yanında bir kitap buldu. Efendimiz Aziz Petrus'un dünyadayken söylediği sözlerin çoğu yazılıydı. Ve kardeş Yves ona dedi ki: "Tanrı için efendim, bu kitabı sık sık okuyun, çünkü bunlar çok güzel sözlerdir." Ve Yaşlı Adam bunu yaptığını söyledi. Ben, efendimiz Aziz Petrus'u çok değerli tutuyorum. Çünkü dünyanın başlangıcında Habil öldürüldüğünde ruhu, Nuh'un bedenine girdi; Nuh ölünce İbrahim'in bedenine girdi ve İbrahim'in bedeninden O öldüğünde Tanrı(İsa) yeryüzünde iken Aziz Petrus'un bedenine geldi. Ve kardeş Yves, bunu duyunca, ona inancının iyi olmadığını gösterdi ve ona iyi olan çok şey öğretti. Ama Yaşlı Adam ona inanmak istemedi. Ve kardeş Yves, bize geri döndüğünde bunları kralla ilişkilendirdi. Yaşlı Adam ata bindiği zaman, önünde tamamen gümüşle kaplı bir balta tutan bir görevli bağırdı: Kralların ölümünü elinde tutana(Yaşlı Adam) yol açın."⁴⁴³

Joinville'in kaydında dikkatimizi çeken ilk şey Hz. Ali'yi, Hz. Muhammed'in amcası zannetmesinden kaynaklanan düştüğü yanılgıdır. Yazar, iddia edildiği gibi modern araştırmalara kadar Nizârîlerin Şîî olduklarının farkına varılmadığının aksini ispatlamaktadır. Sünnî ve Şîî ayrımının farkına varmış veyahut bunu duymuştur. Şîî-Sünnî mücadelesinde bazı zamanlar gördüğümüz tarafların birbirlerini Müslüman olarak görmemelerini kayda geçmiştir.

Louis'e refakat eden Joinville, Yaşlı Adam'a rahip Yves'i göndermiş, ikili arasında geçen diyaloga göre Nizârîler, Hristiyan olma eğiliminde değildir. Buradan da rahatlıkla görebiliriz ki Sinan dönemindeki Hristiyanlığa ilgi duyularak üzerlerindeki baskının azaltılması için takip edilen strateji, 1250 yılı Suriye Nizârîleri tarafından bir kez daha taklit

⁴⁴³Jean de Joinville, *The Memoirs of the Lord of Joinville*, s. 237-239.

edilmiştir. Nizârîler, Batılı yazarların zannettiği gibi bir samimiyetle Hristiyanlığa ilgi duymamış, bu sadece çıkarları için kullanılan bir yöntem olmuştur.

4.1.6. Tenâsüh (Reenkarnasyon) İnancı

Tenâsüh, ruhun ölümden sonra bu âlemde başka bir bedene girmesi olarak tanımlanmaktadır.⁴⁴⁴ Günümüzde reenkarnasyon yani ruh göçü olarak bilinen tenâsühün çıkış noktası bilinmese de, Hint dinlerinde ve Yunan felsefesinde görülmektedir. Şia'nın birçok kolu bu görüşe inançlarında yer vermiştir.⁴⁴⁵ İsmâîlîyye bunlardan birisidir. Bunun yanı sıra Fâtımî dönemi İsmâîlî fikriyatındaki gelişmelere büyük katkısı olan İhvân-ı Safâ'nın buna yatkın olduğu düşünülmektedir.⁴⁴⁶

İsmâîlîliğin bir kolu olan Nizârîler de böyle bir inanışın olduğu kaydını Jean de Joinville düşmüştür. Ona göre:

“...Ve inanırlar ki, bir insan efendisi için ya da herhangi bir saf düşünce ile öldüğünde, ruhu eskisinden daha iyi ve daha tatmin edici bir bedene girer ve bu nedenle, Assassinler Dağın Yaşlı Adamı'nın emrini yerine getirirken öldürülmekten korkmazlar.”⁴⁴⁷

4.1.7. Takiye

Bir şahsın hayati tehlike karşısında kalması durumunda inancını saklı tutarak aksini söylemesine takiye denilmektedir. İslam coğrafyasında genellikle Şîî fırkaların bu sayede kimliklerini gizli tutarak, propagandalarını rahat bir şekilde yapmaları için sıklıkla başvurdukları yöntemdir.⁴⁴⁸ Nizârîler açıktan davette bulundukları dönemde bile gizlenmeyi esas tutmuşlardı. Buna ek olarak fedailer genellikle bu yönetime başvurarak kurbanlarına kolaylıkla yaklaşabilme fırsatı bulmuşlardır.

⁴⁴⁴ Ali İhsan Yitik, “Tenâsüh” *DİA*, C. 40, TDV yay., İstanbul 2011, [1/2], s. 441-443.

⁴⁴⁵ Atıcı, Bâtînî Hareketi, s. 175.

⁴⁴⁶ Mehmet Bulğen, Adnan Bülent Baloğlu, “Tenâsüh”, *DİA*, C. 40, [2/2], TDV yay., İstanbul 2011, s. 443-446.

⁴⁴⁷ Jean de Joinville, *The Memoirs of the Lord of Joinville*, s. 126.

⁴⁴⁸ Mustafa Öz, “Takiyye”, *DİA*, C. 39, TDV yay., İstanbul 2010, s. 453-454.

Nizârîlerin sosyal hayatları hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Kolaylıkla kılıktan kılığa girebilmekteydiler. Ancak bazı metinlerde kırmızı başlık, çizme ve kuşağı bulunan beyaz bir elbise giydikleri nakledilmiştir. Belki kale içerisinde bu şekilde giyniyorlardı. Fakat dışarıda bu kıyafetler ile gezmeleri sonucunda ifşa olmaları hayatlarını tehlikeye atabilirdi. Buna göre net bir giyim şekilleri olmamalıdır. Nizârîler, takiye yaparak düşman unsurların içine sızmak için bunu çok etkili şekilde kullanmışlardır. Onlar öğretmen olarak saray çocuklarına ders verirken, saray içerisinde bulunan kadınlara elbise ve süs eşyaları satmak için rahatlıkla girip çıkabilmekteydiler. İnançlarını gizleyerek Sünnî âlimlerin öğrencileri olarak görülürken, rahip kıyafetleriyle Hristiyan olarak da görülmüşlerdir.⁴⁴⁹

Kaynaklarda eğitimleri sayesinde her dili rahatlıkla konuştukları ve her kültüre aşina oldukları söylenmektedir. Bu sayede kılıktan kılığa girmek onlar adına çok basittir. Nizârîlerin bu yöntemi Batı kaynaklarına da sıklıkla konu olmuştur. Örneğin Ambroise, bu konu üzerine şu kaydı tutmuştur. “...Gidip öldüreceği önemli kişinin güvenini kazanmak için zeki konuşmalarıyla, ev işlerini çevirmesiyle ev halkının bir parçası oluyorlar. Ta ki onun canını almayı başarana kadar.”⁴⁵⁰ Bir Alman papaz olan Brocardus, Avrupa ve Ermenistan’da edindiği izlenimlere dayanarak 1332 senesinde Haçlı seferine hazırlık yapan Fransa kralı VI. Philip’in isteği üzerine, bilgilendirme amaçlı yazdığı risalede Nizârîlerin takiyesi üzerinde önemle durmaktadır.⁴⁵¹ Brocardus’un anlattıkları Nizârîleri çok tehlikeli gördüğü ve takiyeleriyle ilgili en detaylı tespitleri barındırmaktadır.

“Bu tehlikeliler arasında, Haşîşîler diye bir grup var ki, bilhassa lânetlenmeli ve kendilerinden sakınılmalıdır. Kendilerini satarlar, gözlerini kan bürümüştür ve karşılığı ödendiğinde masum bir insanı dahi gözleri kapalı öldürürler, ne yaşamak ne de kurtulmak umurlarındadır. Şeytan misali, faklı

⁴⁴⁹ Arayancan, *Hasan Sabbâh*, s. 181-182

⁴⁵⁰ Ambroise, *L’Etoile de la Guerre Sainte*, s. 236.

⁴⁵¹ Lewis, *Haşhaşîler*, s. 18.

farklı milletlerin ve halkların jestlerini, kılık kıyafetlerini, dillerini âdetlerini, hal ve tavırlarını taklit ederek kendilerini iyilik melekleri olarak gösterirler; böylece kuzu postuna bürünmüş kurt gibi, bir kez açık vermeye görsünler, sonları ölüm olur. Onları hiç görmediğim ve haklarındaki bilğim yalnızca onlar hakkındaki rivayetlere ve doğruluğu sınanmış bir takım metinlere dayandığı için, daha doyurucu bir bilgi vermem mümkün değil. Âdetlerine ya da taşıdıkları başka herhangi bir işarete bakılarak nasıl tanınacaklarını anlatamam, zira bu tür şeyler bana da başkalarına olduğu denli yabancı; kimliklerinin isimlerinden nasıl anlaşılacağını da söyleyemem, çünkü meslekleri öylesine bayağı ve herkes onlardan öylesine öğreniyor ki, hepsi kendi ismini elinden geldiğince gizli tutuyor. Benim tavsiyem odur ki, kralımız en basit bir hizmet için bile, yeri yurdu, soyu soppu, ismi cismi hakkında en ufak belirsizlik olan kimseyi yanına yaklaştırmasin.”⁴⁵²

Nizârî fedaileri suikastlarında kendilerini açık etmemek adına bunu uygulamak zorundaydılar. Kudüs kralı Conrad’ı öldürürken de bunu uygulamışlardır. Bir suikastta saklanma metodu olarak birbirinden değişik bilgilerin olması, onların bu konudaki başarısını ya da haklarındaki söylentilerin kulaktan kulağa yayılmasından dolayı bu farklılıkların ortaya çıkmasına sebebiyet vermesinin bir nedeni olmalıdır. Bu konudaki profesyonellikleri akıllara durgunluk vermektedir. Zira Estoire’deki kayıt, Kudüs kralını öldüren fedailerin din değiştirdiğine yöneliktir:

“Yaşlı Adam, onlardan ikisini Marki’ye(Conrad) gönderdi. Pagan(putperest) topraklarından kılık değiştirerek, köle taklidi yaparak vaftiz olmak için gelmişlerdi. Marki onları vaftiz etti ve birine Conrad adını verdi ve vaftiz babası(isim babası) oldu. Diğerinin vaftiz babası Ibelinli Balian’dı. Tüccarların bu durumu ortaya çıkınca -yukarıda da belirtildiği gibi- onların efendileri olan Yaşlı Adam, Marki’yi öldürmelerini söyledi. O(Markiz) Borsaya geldiğinde, Borsada oturan ve kendisini bekleyen bu iki mühtedi(din

⁴⁵² Lewis, *Haşhaşiler*, s. 18.

*değiştiren), onunla görüşme yapmak için ayağa kalktılar. Sonra kendilerini ona doğru fırlatarak, bıçaklarıyla vurarak onu öldürdüler.*⁴⁵³

Hristiyanların dini duygularının arkasına gizlenen fedailer eylemi bu sayede başarı ile gerçekleştirmiştir. Kudüs kralının öldürülmesini anlatan Ricard de Templo ise,

*“...Bu genç insanlar uzun zamandır Marki’nin hizmetindeydi; eylemi gerçekleştirmek için uygun bir anı beklemekteydiler. Onlar Marki’nin ölmesi gerektiğine karar veren ve belirli bir süre içinde katledilmesi talimatını veren Dağın Yaşlı Adamı (Reşidüddin Sinan) tarafından gönderildiklerini iddia ettiler.*⁴⁵⁴

Ricard’ın kaydında Nizârî fedaileri, Kudüs Kralı Marki Conrad’ın hizmetinde bulunuyorlardı. Fakat Yazar, fedailerin kralın hizmetine nasıl girdiklerini anlatmamaktadır.

William Newburg, “...İki katil bilinmeyen bir düşman tarafından gönderilmişti; asker görünümüyle (kılık) bir süre onun takipçileri arasında olmuştu. Kendileri için risk altında olsa bile eylemi başarmak için sürekli fırsat gözlüyorlardı. Ve bu fırsatı bulduklarında, bu en mükemmel adamı katlettiler.”⁴⁵⁵

Üç farklı kaynaktan, üç farklı bilgi yer almaktadır. Temel olarak fedailerin Hristiyanlık dinini kabul ederek ya da bir şekilde kralın hizmetine girmeyi başararak, krala yakın durma imkânına eriştiler ve emir geldiğinde görevlerini yerine getirmek için onu öldürdüler.

Nizârîlerin gizlenmeleri, onlara karşı sürekli ihtiyatlı olmayı gerektirmiştir. Örneğin Kral IX. Louis ve Joinville’li Jean, Sayda civarında küçük bir kiliseye girip ayine katıldıkları bir esnada Joinville papaz yardımcısı ayine katılanlardan “uzun boylu, esmer, zayıf ve saçlı sakalı birbirine karışmış” bir kişinin fedai olabileceğinden şüphelenmiş ve onu kralı öldürebilme ihtimaline karşı uzaklaştırmıştır. Kral bu durumdan hoşnut olmasa da Joinville’in Nizârîlere karşı tedbirli davrandığı görülmektedir.⁴⁵⁶

⁴⁵³ Pages, *The Image of the Assassins*, s. 130.

⁴⁵⁴ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192), s. 151.

⁴⁵⁵ William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum*, s. 73.

⁴⁵⁶ Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, s. 248-249.

Büyük Selçuklu askerî ve siyasi yöneticileri sürekli zırh giyerek ve korumalar eşliğinde gezmekteydi. Din âlimlerinin de zırh giydiği onlar hakkında konuşmaktan çekindikleri söylenilmektedir.⁴⁵⁷

4.2. Fedai Teşkilatlarının Işığında Batılı Kaynaklarda Nizârî Efsaneleri

Nizârîlerin bu kadar ünlenmesinin ana sebebi fedai teşkilatlarının çarpıcı eylemleri olmuştur. Hasan Sabbâh'ın ortaya çıkartmış olduğu bu dâhiyane yöntem sayesinde onlar, döneme damgasını vurmakla kalmamış bitmek tükenmek bilmeyen bir ilginin de odağı olmuşlardır. Nizârî fedaileri davalarının önüne çıkan tüm engelleri hançer ana temaları olmak koşuluyla düzenledikleri suikastlar ile bir bir aşmışlardır. Daha önceki konularda zikrettiğimiz gibi Nizârîlerin tam olarak tanınmaması ve onların karmaşık hareketleri bir takım efsaneleri de beraberinde getirmiştir. Çünkü yapılan bu eylemlerin arka planında yatan birçok soru cevaplanmayı bekliyordu. Muhatapları olmadığı için akıl yürütmelere ve duyumlara dayanıyordu. Bu sebepler ışığında mitler, hikâyeler ortaya çıkmıştır. Bunların başlıcaları: Fedailerin Eğitimi, Kaleden Atlama, Cennet Bahçesi ve Haşhaş efsaneler olarak sayılabilir. İncelenen bütün kaynaklarda bir efsane ya da abartmaya rahatlıkla rastlanmaktadır.

4.2.1. Nizârî Fedaileri

Kaynaklar bize göstermektedir ki, dehşet saçan eylemlere imza atan bu gözü kara insanlar, sadece bulundukları coğrafyada değil, Avrupa'dan Moğolistan'a kadar ünleri yayılmıştır ve devlet yöneticileri kendilerine karşı eylemleri olabileceği söylentilerine karşı bazı dönemlerde önlemler almışlardır. Operasyonel olarak inanılmaz yöntemler kullanmaları, beklenmedik bir an içerisinde hedeflerini kolaylıkla öldürebilmeleri, dönem içerisinde onlara karşı inanılmaz bir korkunun doğmasına sebebiyet verdi. Fedailerin, liderlerine itaati, liderin

⁴⁵⁷ Arayancan, *Haşhaşiler*, s. 102.

onlardan taleplerinin ne olursa olsun yerine getirilmesi ve bunun ikna metodu hakkında kayıtlar karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Lübeckli Arnold şu kaydı nakletmiştir:

“Aynı şekilde, bu tür umutlarla garip bir şekilde onları sonsuz zevk vaatleriyle ikna ediyor; onlar yaşamak yerine ölmeyi tercih ediyorlar...”
“...En kutsalı (kutsanmış), insanların kanını döken ve intikam için ölenlerin ölümüdür. Bu nedenle, onlardan herhangi biri bu şekilde ölmeyi seçmişse, o (Yaşlı Adam), onlara kutsanmış bıçakları verir.”⁴⁵⁸

Newburglu William ise:

“Gerçekten de Doğu’da Yaşlı Adam dedikleri güçlü bir Saracen’in emri altında hareket eden insanlar olduğu söylenir. Böylece peygamber olarak ibadet ettikleri bu adamın, ölümden sonra sonsuz ödüller verdiğine inanarak, ölümüne itaat ederler. Güçlü bir adam tarafından saldırıya uğramaktan korktuğu zaman, onu öldürmek için bu insanlardan katiller gönderir. Bunlar sanki bir ziyafete gidiyormuş gibi, ölümüne sevinçle acele ediyorlar. Emirleri kesin olarak tamamlanana ve belirlenen adamı öldürene kadar, orada kalırlar”⁴⁵⁹ demektedir.

Kaynaklar cinayetleri işleyenlerin, bunu yapma sebebinin sadece Yaşlı Adam’ın talebi ve onun bağlılarını bu yolda ölümleri sonucunda sonsuz zevke ulaşma vaadi ile ikna ettiğini aktarmaktadırlar. Anlatımlardan anlaşıldığına göre failer ustalıklı ve sabırla sonuca ulaşana kadar beklemektedirler. Ayrıca Nizârîler bu uğurda can verenlere de ayrı bir saygı duyulmaktadır. *“... İtaat içinde ölen her kişiyi melek gibi taparcasına severler...”⁴⁶⁰* Yaşlı Adam’ın emrini yerine getirdikten sonra kaçmayıp ölümü beklemeleri, verilen emrin yerine getirilememesi ya da emri başarıyla gerçekleştirdikten sonra canlı olarak geri dönülmesi utanılacak bir şeydir.⁴⁶¹

⁴⁵⁸ Arnoldi, *Chronica Slavorum*, s.145-146.

⁴⁵⁹ William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum*, s. 73-74.

⁴⁶⁰ Kedar, “Tractatus”, s. 130.

⁴⁶¹ Atıcı, *Bâtînî Hareketi*, s. 183.

Nizârîlerin gerçekleştirdikleri suikastlar da hançerden başka bir savaş aleti kullanmamaları dikkat çekicidir. Kılıç, ok, arbalet ve çeşitli zehirler kullanılabilirdi. Ancak bunların kullanımı eylemin başarıya ulaşmasının önüne geçebilirdi. Çünkü hançere göre bu aletlerin saklanması başka bir zorluğu da beraberinde getirmektedir. Hançer ise gizlenmesi kolay ve diğerlerine nazaran daha kesin bir sonuç getirecek bir alet olduğundan tercih edilmiştir.⁴⁶² Hançer yakın mesafe kullanımı gerektirdiği için verdiği mesajda ayrı bir öneme sahiptir. Fedai topluluk içinde eylemini gerçekleştirir ve ölümü beklerdi. Bu ölmekten korkmadıklarını gösterdiği gibi ayrıca toplum içinde buna şahit olan çok sayıda insana da korku salarak, bir iki fedainin kaybedilmesi ile yüzlerce binlerce insana da bu şekilde korku salmışlardır.

4.3. Eğitim Efsanesi

Suikastları işleyen fedailer türlü yöntemlere başvurmaktaydı. Hedeflerine ulaşabilmek için kılıktan kılığa giriyor, çoğu zaman son ana kadar fark edilemiyorlardı. Bu kadar başarılı olmalarının sırrı, onların o zamana kadar aldıkları disiplinli ve detaylı bir eğitimle ilgilidir. Batılı yazarların bunun üzerine düşünmeleri, yaşadıklarını da bir araya getirerek olayları izaha kalkışmaları farklı söylentileri doğurdu. Eğitim efsanesi Batılı kaynaklarda çok geniş bir yere sahiptir. Strasburglu Burchard, Ricard de Templo, Vitryli James ve Marco Polo gibi yazarlar fedailerin eğitimi hakkında kayıt tutanlardandır.

Strasburglu Burchard:

“Aralarında yakın ya da uzak tüm Saracens hükümdarlarının ve komşu Hristiyan lordlarının çok korktuğu bir efendileri var. Çünkü şaşırtıcı bir şekilde öldürme alışkanlığı var. Bunun yapıldığı yöntem ise şöyledir: Bu prens dağlarda çok yüksek duvarlarla çevrili ve çok güzel saraylara sahiptir. Onun için küçük ve çok iyi korunan bir kapı dışında hiç kimse giremez. Bu

⁴⁶² Arayancan, *Hasan Sabbâh*, s. 158; Lewis, *Haşhaşiler*, s. 11.

saraylarda erken çocukluk döneminde yetiştirilen pek çok köylü çocuğu vardır. Onlara Latince, Yunanca, Roman(İtalyanca), Saracen(Arapça) gibi çeşitli dilleri öğretilir. Bu genç adamlara ilk gençliklerinden tam erkekliklerine kadar öğretmenleri tarafından tüm söz ve emirleriyle, topraklarının efendisine itaat etmeleri gerektiği ve eğer bunu yaparlarsa, o(Yaşlı Adam), onlara cennetin sevinçlerini verecektir. Ayrıca, onun herhangi bir isteğine karşı koymaları halinde kurtarılamayacakları da öğretilir. Çocuk olarak alındıkları andan itibaren, öğretmenleri ve üstatlarından başka hiç kimseyi görmediklerini ve birisini öldürmek için Yaşlı Adam'ın huzuruna çağrıluncaya kadar başka birinden talimat almadıklarını unutmayın. Yaşlı Adam'ın huzuruna çıktıklarında, o, emirlerine uymaya istekli olup-olmadıklarını sorar. Bunun üzerine, kendilerine öğretildiği gibi ve herhangi bir itiraz ve şüphe olmaksızın, onun ayaklarına kapanırlar. Coşkunlukla onun emredeceği her şeye itaat edecekleri cevabını verirler. Bunun üzerine Yaşlı Adam, her birine altın bir hançer verir ve hangi hükümdarın adını yazdıysa onu öldürmek için gönderir.⁴⁶³

Ricard de Templo:

“Dağın Yaşlı Adamı'nın kalıtsal uygulaması, sarayında ona hizmet edecek pek çok asil çocuk yetiştirmektir. Onlara bütün bilgelik(hikmet), bilgi ve çeşitli dilleri öğretir. Onlar böylece tercüman olmadan her ırkla ve herhangi bir ülkede tanıdık terimlerle iş yapabileceklerdi. İnançları(itikadları) son derece acımasız ve karanlıktır. Öğrencilere onu büyük bir özen ve sebatla takip etmeleri öğretilir. Yaşlı Adam onların yetişkin çağa ulaştıklarını görünce, onların huzurunda durmalarına müsaade eder. O, onlara bütün günahlarının affedilmesi için herhangi bir güçlü (nüfuzlu) adamın veya prensin, ölmeleri gerekenlerin isimlerinden bahseder; bu hizmeti yerine getirmeleri (için korkunç uzunlukta keskin bir bıçak veriyor) gerektiğini söylüyor. Onlar gecikmeden yola çıkarlar, ismi verilen hükümdar kim olursa olsun, ona ulaşana kadar emrine itaat ederler. Onlar bir süre için onun (suikast yapılacak kişi) hizmetini yürütürler; işlerini (suikast) uygulayacak

⁴⁶³ Burchard of Strassburg, Report to Frederick Barbarossa In Chronica Slavorum, s. 274-275.

bir fırsat bulana kadar sürdürürler. Bu hizmet karşılığında İlahi cenneti hak edeceklerini umarlar.”⁴⁶⁴

Vitryli James;

“Onların efendisi Yaşlı Adamı, keyifli, neşeli ve gizli yerlerde yetiştirdiği çocuklara sahiptir. Onları özenle yetiştiriyor. Değişik bölgelerin farklı dillerini öğretiyor, hançerle onlara hem Hristiyanlar hem de Müslümanların (Saracens) güçlü adamlarını öldürmelerini emrediyor. Bu emrin yerine getirilmesinden dolayı, ölümlerinden sonra cennette sonsuz büyük zevkler söz veriyor; yetiştirildikleri gibi. Eğer bu tür itaatten dolayı ölürlerse, halkları tarafından şehit olarak değerlendirilirler; en yüksek saygıyı görürler ve onların azizleri arasında sayılırlar. Ebeveynleri, Yaşlı Adam olarak adlandırılan efendi tarafından birçok armağanla Zenginleştirilirler ve eğer köle iseler serbest bırakılırlar. Genç erkekler, dünyanın çeşitli yerlerine yukarıda belirtilen kardeşlerin meclisinden gönderilir, burada ölümcül görevi sevinç ve arzu ile üstlenirler ve görevi kararlılıkla yerine getirirler. Bunu yaparken kendilerini çeşitli şekillere dönüştürürler. Diğer milletlerin ayin ve elbiselerini(kıyafetlerini) edinirler, bazen tüccar gibi davranarak, kendilerini sınırsız başka şekillerde gizleyerek, böylece tüm dünyada neredeyse hiç kimse onların tuzaklarına karşı kendini koruyamaz. Sıradan insanlara karşı komplo kurmayı reddederler, ancak karşı çıkan kudretliler(güçlüler) ya büyük bir fidye ile kendilerini kurtarmalıdır ya da her zaman ölüm şüphesi ve korkusuyla, korumalar topluluğu ile çevrili bir şekilde yürümeliler.”⁴⁶⁵

Burchard, Ricard de Templo ve Vitryli James’in kayıtlarının bu konudaki ortak özelliği, çocukların küçük yaşlarda eğitime başlamalarıdır. Fedailerin birçok yabancı dili iyi bir şekilde bilmeleri, farklı ulusların kültürlerini öğrenmelerine vurgu yapılmaktadır. Bu sayede fark edilmemek için kendilerini gizleyerek istedikleri kılığa kolaylıkla girebilmeleri amaçlanmıştır. Bütün bunların tek bir insanda toplanabilmesi için disiplinli ve çok sıkı bir

⁴⁶⁴ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192), s. 151.

⁴⁶⁵ Keightley, *Secret Societies of the Middle Ages*, s. 118-119.

eğitimden geçmeleri gereklidir. Buraya kadar Batılı kaynakların verdikleri bilgiler tarihi gerçekler göz önüne alınacak olursa, yanlış bir bilgi içermemektedir. Çünkü işledikleri cinayetlerden bildiğimiz kadarıyla ustaca kimliklerini gizlemekteydiler. Daha somutlaştırılacak olursa; Conrad suikastı ile ilgili fedailerin Hristiyan olarak bölgede yaşadıkları veyahut Conrad'ın mahiyetinde bulundukları hatta ordusuna katıldıkları bile söylenilmektedir. Bunlara ilgili konu başlığında değinmiştik.

Burchard suikast silahı olarak kullandıkları hançerin altın olduğunu, Templo ise uzun bir bıçak olduğunu vurgulamaktadır. Fedailerin Nizârî liderinin emri ile hedeflerindeki lideri öldürmelerini anlatan metinlerde ilginç bir kayıt Vitryli James'e aittir. James metnini sona erdirirken Nizârî fedailerin hedefi olanların, korumalarla gezmek ve fidye vermek şartı ile onlardan korunmaları için uyarılarda bulunmaktadır.

Burchard Nizârîlerin ulaşılamaz kalelerde ve buna ek olarak Templo ile birlikte güzel saraylarda eğitildiğini aktarmaktadır. Kalelerin sarp, dağlık bölgelerde bulunduklarını biliyoruz. İşte burada devreye Oryantalist bir fantezi girmektedir. Aktarılan bu bilgilerin kısmen doğruluğu ve az da olsa abartılması, seneler sonra Marco Polo'nun zihninde gerçekten de efsaneleşmeye maruz kalacaktır.

Marco Polo ise fedailerin eğitimleri hakkında şunları kaydetmiştir:

“... Dağın Şeyhi sarayına, o dağlarda yaşayan en cesur ve cüretkâr ve eli silah tutan insanlar arasından 12 ila 20 yaş arası gençleri kabul edermiş. Her gün onlara Muhammed'in sözünü ettiği cenneti anlatır, onları oraya kabul etme gücüne sahip olduğunu söylemiş...”, “...Dağın Şeyhi'ne düşman olan bütün beyler ve başkaları, onun müritleri tarafından öldürmüş, Çünkü Dağın Şeyhi'nin iradesini ve buyruğunu yerine getirenler ölümden korkmazmış, hayatlarına değer vermez, kendilerini her türlü tehlikeye atarlarmış. Bundan dolayı civardaki ülkelerde Dağın Şeyhi'nden bir tiran

gibi korkulurmuş. Dağın Şeyhinin gençlere verdiği emirleri onlar da yerine getirirmiş. Bir insan ne kadar güçlü olursa olsun Dağın Şeyhi'nin düşmanlığını üzerine çekerse öldürülmekten kurtulamazmış."⁴⁶⁶

Fedailerin eğitimleri açısından önceki metinlerden farklı olarak yaş aralığını belirtmesi daha da ilginçtir.

4.4. Nizârîlerin Cennet İnancı ve Kaynaklara Yansıması

Nizârîler, dinleri hakkında birçok tartışmaya rağmen Müslüman bir topluluk olarak ortaya çıkmışlardır. İnançları üzerine ne söylenirse söylensin, onlar genel olarak İslam dinine bağlı kalmışlardır. Bu nedenle diğer semavi dinlerde de görülen ve İslamiyet'in de önemli inanç esaslarından birisi olan Cennet inancına sahiptirler. Müslümanlar arasında cihat anlayışına bağlı kalarak ölenlerin şehit olarak kabul edildiği yaygın olarak bilinmektedir. Nizârîler ise bu inancı kendi yöntemleriyle bağdaştırmışlar ve düşmanlarını öldürürken bu uğurda hayatlarını kaybetmelerinin sonucunda ebedi bir cennete kavuşacaklarına inanmışlardır.

Buraya kadar Burchard, Templo, James, metnlerinin üçünde de bir cennet inancı söz konusu idi. Ancak dikkat çekici bir nokta Vitryli James'in metnin de göze çarpmaktadır ki, o da Nizârî fedailerin görevlerini yerine getirirken, öldüklerinde şehit olacaklarına inanmalarındır. Lübekli Arnold'ın, Nizârî fedailer ile ilgili açıklaması, gerçeği Burchard ve Vitryli James'inkinden daha da uzaklaştırdı. Diğer Haçlı yazarları gibi Arnold da Nizârîlerin Yaşlı Adamı'nın, fedailerin motivasyonlarının entrikacı bir manipülatörü; saf fedaileri öbür dünyadaki Cennet'in zevklerini vaat ederek kandıran düzenbaz bir lider olduğunu tasvir eder.⁴⁶⁷ Bunlara ek olarak Newburglu William da cennet inancına şu şekilde işaret etmiştir;

⁴⁶⁶ Marco Polo, *Seyahatname*, s. 78-79.

⁴⁶⁷ Daftary, *The Assassin Legends Myths of the Isma'ilis*, s. 105.

“... Ölümünden sonra sonsuz ödüller verdiğine inanarak, ölümüne itaat ederler...”.⁴⁶⁸ Ayrıca Templo’nun kaydında Conrad’ı öldüren fedailer sorgulandığında, Yaşlı Adam’ın buyruğunun yerine getirilmesi karşılığında kurtuluşa ereceklerini düşündüklerini söylediklerini belirtmektedir.⁴⁶⁹

İlginçtir ki, Ambroise de Nizârîlerin Cennet inancına sahip olduklarını nakletmekte ancak kendisinin, onların cenneti kazanacaklarına inanmadığını şu cümlesi ile izah etmektedir: “Kesinlikle cennetin büyük sevincini hak ettiklerine inanıyorlar ki bu kesinlikle olamaz.”⁴⁷⁰

4.4.1. Cennet İnancının Cennet Bahçesi Olarak Efsaneleşmesi

Nizârîlerin Cennet inancına sahip olduğunu ve bunun birçok kaynağa yansıdığını görmüş bulunmaktayız. Onların bu inancı Marco Polo tarafından oryantalist fanteziler ile süslenerek efsaneleşmiştir. Gerçeklerle bağdaşmayan bu efsaneyi önce Avrupa sonrasında dünyada meşhur eden yazar Marco Polo’dur. Polo’nun metnine göre;

“İki yüksek dağın arasında kalan çok güzel bir vadide muhteşem bir bahçe oluşturmuş, bulabildiği bütün meyve ağaçlarını ve diğer ağaçları burada yetiştirmiş, bahçede ayrıca altın işlemelerle, resimlerle ve ipekli döşemeler ile süslenmiş çeşitli saraylar ve yapılar yaptırmış. Bu sarayların çeşitli kısımlarından geçen ince kanallardan şarap, süt, bal ve berrak su akarmış. Burada yaşayan zarif ve güzel genç kadınlar şarkı söylemeyi, her tür çalgı çalmayı ve dans etmeyi bildikleri gibi erkeklerle akla hayale gelebilecek her şekilde cilveleşip oynamaya eğitilmişler. Altınla dokunmuş ve ipekli kumaşlardan güzel giysiler giyen bu genç kadınlar, sürekli olarak bahçelerde ve saraylarda kendilerine eğlence ararlarmış, çünkü kapalı kapılar ardında kalmaya ve hiçbir zaman dışarı çıkmamaya mahkûmmuşlar.

⁴⁶⁸ William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum*, s. 73.

⁴⁶⁹ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192), s. 151.

⁴⁷⁰ Ambroise, *L’Etoile De La Guerre Sainte Histoire*, s. 236.

Dağın Şeyhi'nin bu sarayı yaptırtmasının sebebi şuymuş: Muhammed nasıl kendisine itaat edenlerin cennete gideceğini ve burada dünyanın zevklerini, çok güzel kadınlar, süt ve baldan nehirler bulacağını söylediye, kendisinin de peygamber ve Muhammed'in dostu olduğuna, cennete istediklerini kabul ettiğine inanılmasını istemiş. Bu bahçeye kimse giremezmiş, çünkü vadinin ağzına ele geçirilmesi imkânsız, çok sağlam bir kale yaptırmış ve bahçeye giriş gizli bir geçitten sağlanmış."⁴⁷¹

Ünlü İtalyan Seyyah Marco Polo'dan sonra onun metnine benzer bir metin, yine İtalyan olan Pordenoneli Odoric tarafından kayda geçmiştir. Odoric, metninde Cennet Bahçesi'ni şu şekilde anlatmaktadır:

"Milestorte(kafir-mülhit) denilen ülkeye vardım. Burası güzel ve çok verimli bölgedir. Bu ülkede "Dağdaki İhtiyar" denilen bir adam yaşamaktadır. Kendisi bu bölgede bulunan iki dağ arasında kale inşa etmiş ki, bir dağı kale tarafından tamamen sarılmış durumundadır. Kalenin içinde çok berrak bir pınar bulunur ve pınarın etrafında yeryüzünün en çekici bakire kadınları yerleştirilmiş. Ayrıca burada en süratli at da dâhil olmak üzere insanın arzusunu tatmin edebilecek her şey bulunmaktadır. İçki ile süt, borulardan geçerek akar şekilde yapılmıştır. Dolayısıyla buraya "Cennet" denilmektedir. Bu İhtiyar, geleceği parlak bir genci keşfeder etmez hemen onun bu cennete girmesini sağlar. Sonrasında eğer İhtiyar, bir kral ya da baronu suikast ile öldürmek isterse, bu Cennet'i idare etmekte olan görevliyi yanına çağırarak 'Bu işi yapması için en uygun ve Cennet hayatının keyfini en iyi idrak etmiş olanı seç' der. Seçilmiş olan genç, kendisine verilmiş olan ilacı içer içmez uykuya dalar. Genç uykuya daldığında onu Cennet dışına götürürler. Genç de uyandığında kendisinin artık Cennet'te olmadığını farkına varır, derin bir kedere kapıldığında ne yapacağını şaşırır. En sonunda Dağdaki İhtiyar'a Cennet'e geri dönmek istediğini dile getirerek ısrarla İhtiyar'ın başının etini yer. O zaman İhtiyar da 'Sen falan filan kral veya baronu öldürmeden geri dönemezsin. Bu işi yaptığında ister ölmüş, ister

⁴⁷¹ Marco Polo, Seyahatname, s. 78.

yaşıyor ol fark etmeksizin seni tekrar Cennet'e götüreceğim.' diyerek teminat verir. Böylece Cennet'e geri dönmek isteyen gencin arzusunu kötüye kullanarak, İhtiyar'ın istediği insanı öldürmek suretiyle genç cinayet işlemiş olur."⁴⁷²

Dağın Yaşlı Adamı ve onun dünyevi cenneti efsanesinin en iyi bilinen anlatısı Marco Polo'nun anlattığı hikâyedir. Polo, İslamiyet'in şarap, süt, bal ve su kanalları güzel köşkleri, güzel kadınların yerleştiği cennet tasviri ile Yaşlı Adam'ın تنها bir vadide inşa ettiği güzel bahçe arasında ilgi kurmaktadır. Marco Polo'dan bir kuşak sonra Odoric de Polo'ya çok benzer bir hikâye anlatmaktadır.⁴⁷³ Ünlü Venedikli seyyah, Nizârîler hakkında ortaya çıkan efsanelere "*Cennetin gizli bahçesi*" şeklinde kendi orijinal katkısını ekledi. Müridlerin haşhaş yardımıyla kendilerinden geçmeleriyle, yalancı cennete sokularak, içerisinde bedensel zevklerinde yardımıyla, fedai olacakların, Yaşlı Adam tarafından eğitim-öğretimin son parçası olarak sunuldu. İran'daki güvenilir çağdaş kaynaklardan elde edilen bir rapor olarak sunulan Marco Polo'nun Nizari efsanelerinin anlatısı, sonraki Avrupalı yazarlar tarafından çeşitli derecelerde tekrarlandı. Mesela Odoric *Dağın Yaşlı Adamı ve Suikastçıları*'nın standart tanımını yaptı. Aslında Nizârî İsmâîlîlerin en yüksek liderine verilen *Dağın Yaşlı Adamı* unvanı Suriye'den İran'a transfer eden Marco Polo'nun kendisi ya da anlatıcısı olan Rustichello'dur. Moğol fatihi Hülâgü'ye Alamut'ta eşlik etmiş olup ve Nizârî düşmanlığı bariz olan çağdaş tarihçi Ata Melik Cüveynî, Moğollar tarafından yıkılmadan önce kaleyi ve kütüphaneyi şahsen inceledi. Marco Polo'nun iddia ettiği gibi herhangi bir gizli cennet bahçesi keşfettiğini rapor etmedi.⁴⁷⁴

Batılı kaynaklarda Nizârîlerin erken anlatımları değişik derecelerde, tehlikeli şekilde yanlış yönlendirilmiş olsa da, Yaşlı Adam'ı dini lider olarak görmektedir. Kutsal saydığı bir

⁴⁷² Lee, *Odoric Pordenone Seyahatnamesi*, s. 70-71.

⁴⁷³ Wolfgang Fleischhauer , "The Old Man of the Mountain: The Growth of a Legend", *Symposium: A Quarterly Journal in Modern Literatures*, 9:1, (1956), s. 79-90.

⁴⁷⁴ Daftary, ""The "Order of the Assassins:"", s. 75.

davaya kendini adadı. O diğer inananları topladı ve eğitti, cennetsel bir ödül vaat etti. Buna karşı Polo'nun metni suikastçıların cenneti efsanesine illüzyon, uyuşturucu ve cinsellik getirdi. Böylece Yaşlı Adam'ı alaycı, toplumsal değerleri küçümseyen, aldatıcı bir kült lider Oryantalist romantizme layık bir zalim ve vicdan yoksunu bir katil olarak yeniden oluşturdu. Aynı zamanda kendilerini *fedaiyan*, *mücahidan*, *şahidan* (inançları için mücadele eden) olarak inşa ettiler. Daha önceki çalışmalar suikastçıları devam eden bir sorun olarak ele alırken Polo ve onun yazarı Rustichello onlardan geçmiş zaman içinde bahsettiler. Çünkü onlar eserlerini 1256'da Moğollar'ın Alamut'u Nizârî topluluğun yok edilmesinden sonra kaleme aldılar.⁴⁷⁵

Marco Polo'nun İran'a ulaştığı zamana kadar Alamut çoktan yıkılmıştı. Hasan Sabbâh'ın cenneti hakkındaki efsane, tarihsel kanıtların bulunmamasına rağmen, hâlâ dikkate değer bir kabul görmeye devam etmektedir. Bu ziyaretçilere göre, zorlu kış koşullarının yılın yarısından fazla sürdüğü böyle bir yerde, bu kadar Zengîn ve güzel bahçelerle bir cenneti hayal etmek imkânsızdır.⁴⁷⁶

Cennet Bahçesi efsanesi Marco Polo'nun hikâyesi ile geniş yankı bulmuştur. Onu takip eden Odoric'in katkısı da göz ardı edilmemelidir. J. W. Bennett'in "*cennet bahçesi efsanesi Avrupa'da M. Polo'dan geriye gitmez...*" şeklindeki ifadesi Cennet Bahçesi algısının Polo ile başladığını göstermektedir.⁴⁷⁷ Uzun bir süre bu bilgi doğru kabul edilmiştir. Fakat yazım 1300 itibarıyla popülerlik kazanan bu algının tarihi çok daha eskilere gitmektedir. Daftary, Vitryli James'in fedailerin eğitim yerini "*gizli ve zevkli yerler*" olarak anlatırken Polo'nun cennet bahçesine işaret eden ilk Avrupalı yazar olarak kabul etmektedir.⁴⁷⁸ Bu gerçekte Vitryli James'in metninde "*Onların efendisi Yaşlı Adamı, keyifli, neşeli ve gizli*

⁴⁷⁵ Lincoln, "An Early Moment in the Discourse of "Terrorism:" Reflections on a Tale from Marco Polo", s. 253.

⁴⁷⁶ Bassil, *Alamut Between the Paradise*, s. 52.

⁴⁷⁷ Fleischhauer, "The Old Man of the Mountain" s. 79.

⁴⁷⁸ Daftary, *İsmâîlîler*, s. 34.

yerlerde yetiştirdiği çocuklara sahiptir”⁴⁷⁹ şeklinde görülmektedir. Daftary, James’in bu hikâyesini Marco Polo’nun geliştirerek, Assassin efsanelerine tamamen dâhil ettiğini söylemektedir.⁴⁸⁰ Araştırmalarımız sonucunda bu hikâyenin temellerinin yaklaşık olarak yüz yıl öncesine dayandığı ortaya çıkmıştır.

Cennet Bahçesi efsanesi ilk olarak, Anonim bir yazar tarafından ele alınan ve *Tractatus de Locis et Statu Sancte Tere İerosolimitane* ismi verilen esere yapılan eklemeye (zeyl) aittir. Ekleme “Yaşlı Adam”ın Cennet Bahçesi ile ilgili muhtemelen ilk “Assassin Efsanesi”ni içerir. Bahçe efsanesi daha sonraki bir yazarın eklemesinin çarpıtması olmalı. Çünkü ekleme, *Tractatus*’un yazılış tarihinden en az 25 yıl sonra yapıldı. Böylece *Tractatus*’taki çoğu gerçeğe, yazarın en az 563/1168’in başında Assassin’e aşina olduğunu göstermektedir.⁴⁸¹

“Yaşlı Adam’ın sütten kesilmiş çocukları yeraltında inşa ettiği evde kilitli tutarak onları gençlik çağlarına kadar ekmek, su ve sebze ile beslediği söylenir. Onun bahçesine ayrı ayrı geldikten sonra, herkes için lütuf ve iltifatın bol olduğu yere getiriliyor ve bir süre için onlar lüks yiyecekler ve en güzel bakireler ile birlikte akılları çeliniyor (kandırılıyor). Gerçekten de, onun bahçesinde farklı yemekler ve farklı meyveler bulunur ve tüm ildeki en güzel bakireler, onun tarafından bu gençlerin arzularına tabi olacak şekilde kilitlenir. Yaşlı Adam, yeraltı evinin bir sakini olabileceklerini ve onun emrettiği şeye itaat etmek istemeyenleri ise ebedi bir cezaya çarptıracağını söyleyerek, gençlere böyle teşvikler yapar. Kim içtenlikle onun tarafından istenen bir şeyi yapar, yerine getirirse, sonsuza kadar böyle bir cennette kalabilir. Ve böylece çoğu aldatılır ve soyulur; sadece hayattan değil, aynı zamanda ruhlarından da.”⁴⁸²

Her ne kadar Cennet Bahçesi imgesi Marco Polo’dan önce yazılan metinlerde kaydedilmişse de Nizârîler adına en çok başvuru kaynaklardan birisi Polo’nun

⁴⁷⁹ Keightley, *Secret Societies of the Middle Ages*, s. 118.

⁴⁸⁰ Daftary, *The Assassin Legends Myths of the Isma’ilis*, s. 105.

⁴⁸¹ Smarandache, “The Franks and the Nizârî Ismâ’îlîs in the Early Crusade Period”, s. 236.

⁴⁸² Kedar, “Tractatus”, s. 133.

Seyahatnamesi'dir. Bu Nizârîlerin yüzyıllarca yanlış algılanmalarının da başlıca nedenlerinden birisi olmuştur.

4.5. Haşhaş Efsanesi

Nizârîler hakkında türetilen bir diğer efsane haşhaş ile ilgilidir. Ayrıca bu, Nizârîler ile ilgili en popüler efsanelerden birisidir. Haşhaş isminin de bunun yaygınlaşmasındaki payı büyüktür. Çünkü bu kelimenin kullanım amacı onları aşağılamak için ortaya çıkmıştır.

Haşhaş ismi, 1123 yılından itibaren Mustalî İsmâîlîlerinin, Nizârîler için *Camaat al-Nizârîya* yerine *Camaat al-Hashishiyya* terimini kullanmasıyla başlamış ve aşağılama niyetiyle kullanılmıştır.⁴⁸³ B. Lewis, Batılıların Assasins/Haşişî kelimesini, “*kiralık-profesyonel katil*” manasında kullanmakta olduklarını söylemektedir.⁴⁸⁴ Charles E. Nowell 1947’de yayınladığı makalesinde: “*Artık herkes “Assasin” kelimesinin Haşhaşî’den geldiğini yani haşhaş kullanıcısı olduğunu biliyor. Muhtemelen Hasan Sabbâh tarikatının hançerli adamlarına ölümcül görevleri için uyarıcı olarak verildi. Ancak esrar ve suikastçı arasındaki bağlantının Avrupa zihnine nüfuz etmekte yavaş*” olduğunu düşünmüştür.⁴⁸⁵ F. Daftary ise, Haşhaş efsanesini Batılı yazarların, ilacın etkisi altındaki fedailerin ölüme daha kolay sıçrayacaklarını düşündükleri için haşhaş bağlantısıyla bir ilişki kurulduğunu düşünmektedir.⁴⁸⁶

Bu efsanenin popülerliğinin ana kaynakları olan Marco Polo ve Odoric’in metinlerinde yer alan ve iksir/haşhaş, onlardan önce Lübekli Arnold’ın metninde yer almaktaydı. Arnold, “... Sonra öyle bir iksirle kendisinden geçiriyor ki coşkuya dalıyor, sihirli fantastik rüyalar

⁴⁸³ Kaygusuz, *Hasan Sabbâh*, s. 41-42.

⁴⁸⁴ Lewis, *Haşhaşîler*, s. 19.

⁴⁸⁵ Nowell, “The Old Man Of The Mountain”, s. 499-500.

⁴⁸⁶ Daftary, *The Assassin Legends Myths of the Isma’ilis*, s. 106.

gösteriyor” şeklinde olayı anlatmıştır.⁴⁸⁷ Arnold’ın düştüğü bu kayıttaki iksir olarak kast edilen şey haşhaştır. Onun anlattığına göre, Yaşlı Adam’ın aldatmacası, şimdi bir ilacın ve kendi büyümlü güçlerinin çifte etkisi altında onları şeytani bir fedakârlığa motive etmektedir. Böylece, fedailerin beklediği diğer dünyadaki ödül, cennet ve zevkleri, narkotik bir uyuşturucu tarafından çağrılan halüsinasyon hayalleri aracılığıyla, fedailerin aldatılmasında dünyevi bir boyut kazanmıştır.⁴⁸⁸ Arnold kendi eserinde, uyuşturucu kullanımı hikâyesini öne çıkarken, Polo’nun metni bunu daha da ileri götürdü. Polo’nun metninde Yaşlı Adam’ın dağda harika bahçeler inşa ettiği ve onları güzel hizmetçilerde doldurduğu söylemektedir.⁴⁸⁹

Anlaşılar şekilde, esrar alanların efsanesi, Cennet efsanesinin güvenilirliğini arttırmaktı. Nitekim Hasan Sabbâh’ın bu ilacı, fedaileri kendisine tamamen bağımlı hale getirmek için kullandığı söylenmektedir. Bir kez daha, bu efsane muhtemelen suikastçıların efsanesine daha fazla heyecan ve eylem katmak istese de, güvenilir tarihsel kanıtlardan yoksun ve sadece hayal gücünün ürünü gibi görünmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, bu efsanenin dayandığı “*hashashin*” isminin, haşhaş kullanıcısı olarak gerçek anlamı ile ilgisi yoktur. Bu konuda Tannous Bassil büyük olasılıkla Nizârîlere, ot toplama ve ticaretiyle uğraşan insanlar olarak ya da daha ziyade düşmanları tarafından anlaşılmayan gizemlerinden dolayı suçlamaları için verilen bir takma ad olarak bahsetmektedir.⁴⁹⁰

Arnold ile başlayan haşhaş efsanesi hikâyesinin en basit örneğini oluşturmaktaydı. Rivayetlerin açık uçları, hikâyesinin tam olarak oturmadığı için zamanla gelişimine sebep oldu. Arnold ile Nizârî bağlılarının sarhoş edilerek kendilerinden geçirilmesine, Polo, sarhoş hale

⁴⁸⁷ Arnoldi, *Chronica Slavorum*, s. 146.

⁴⁸⁸ Daftary, *The Assassin Legends Myths of the Isma’ilis*, s. 105.

⁴⁸⁹ Lincoln, “An Early Moment in the Discourse of “Terrorism:” Reflections on a Tale from Marco Polo”, s. 252.

⁴⁹⁰ Bassil, *Alamut Between the Paradise*, s. 52.

getirilerek cennet bahçesine götürüldüğü katkısını sağlarken, bahçeden çıkartılırken de sarhoş edildiğini eklenmiştir.⁴⁹¹

4.6. Fedailerin Kaleden Atlama Hikâyesi

Nizârîlerin çok meşhur olan diğer bir efsane de ölüm atlayışıdır. Şeyhlerinin emriyle kalenin burçlarından ölüme atlayan fedailerin korkusuzca yaptıkları bu eylem dikkat çekicidir. Kayıtlara geçen bu hadise günümüze kadar intikal etmiş ve dönem kaynaklarından günümüz romanlarında hala yerini korumaktadır. Romanlarda efsanenin kahramanı Hasan Sabbâh gibi anlatılmaktadır. Akademik çalışmalarda ise ilginç bir efsane olarak ele alınmaktadır.

Bazıları Yaşlı Adam'ın özellikle fedaileri kayalıklardan veya kalelerinden ölüme atlatmak suretiyle misafirlerini eğlendirdiğini düşünmektedirler.⁴⁹² Arnold'ın anlattığı ünlü Assassin efsanelerinden bir başkası “ölüm-sıçrayışı efsanesi” dikkat çeker. Lübeckli Arnold kaydında bu efsaneye şu şekilde yer vermektedir. “Birçoğu yüksek bir duvarda dururken, onun (Yaşlı Adam), başını sallaması ya da emriyle atlayarak kafataslarını parçalarlar ve acınacak bir halde ölürler.”⁴⁹³ Nizârî fedailerinin sadakatlerini göstermek ve şeflerinin düşmanlarını korkutmalarını sağlamak için onun emir ya da komutuyla yüksek kulelerden veya duvarlardan, ölüme hemen nasıl sıçradığına dair bu en etkileyici hikâye, Orta Çağ Avrupası'nda birçok ülkede küçük farklılıklar ile tekrarlandı. İlk olarak William of Tyre'in tarihinin, Fransızca devamında bahsedilen bu olay, Kudüs Kralı Henry Champagne'in 1194'te Dağın Yaşlı Adamı'na olan ziyaretiyle bağlantılıdır.⁴⁹⁴

Kont Henry, yakın zamanda Montferratlı Conrad yerine Latin Krallığı tahtına geçmişti. Batılı kaynaklara göre Nizârî lideri, Conrad'ı Suriye Nizârî toplumuna karşı

⁴⁹¹ Guignes, *Hunların, Türklerin Tarihi Umumi*, c. 2, s. 96.

⁴⁹² Nowell, “The Old Man Of The Mountain”, s. 503.

⁴⁹³ Arnoldi, *Chronica Slavorum*, s. 145-146.

⁴⁹⁴ Daftary, *The Assassin Legends Myths of the Isma'ilis*, s. 105.

herhangi bir kötü tasarı planlamaktan vazgeçirmek için böyle bir intihar gösterisi sahneledi. Bu efsane, XIII. yüzyılın sonunda Avrupa’da oldukça meşhur olmuştu. Richard meselesi çözüldükten sonra bile Kont Henry Champagne’nin, Dağın Yaşlı Adamı’nı ziyaret hikayesiki onun fedailerinin körü körüne itaatının gösterisi misafirleri etkilemişti. Yaşlı Adam’a olan ilgi bir başka heyecan verici hikâyede canlı tutuldu. Bunlardan ikisi Şeyhin bir işareti üzerine kendilerini kalenin kulelerinden attılar ve aşağıdaki kayalarda boyunlarını kırdılar. Bu cinayet uzmanı, ayrılırken Kont’a ölümsüz dostluğunun güvencesini verdi ve onun için dilediği herkesi öldürmeyi teklif etti.⁴⁹⁵ Tyreli William kroniğinin Fransızca çevirisi olan *Histoire d’Eracles*’de şu şekilde anlatılmaktadır;

“...Bir gün, kalelerinin birindeydiler, çok yüksek bir kulede beyaz giymiş bir adam duruyordu. Yaşlı Adam konta şöyle dedi: “Lord, sizin adamlarınız, benim adamlarımın benim için yapacaklarını yapamaz.” Kont şöyle cevap verdi: “Lord(efendim), bu iyi olabilir.” Sonra Yaşlı Adam kulede bulunan bu adamlardan ikisine bağırdı. Bu ikisi kendilerini aşağı attı ve boyunlarını kırdılar. Kont şaşırdı ve Yaşlı Adam’a gerçekten kendisi için böyle bir şey yapacak bir hiçbir adamı olmadığını söyledi. Yaşlı Adam, Kont tarafından ona gösterilen saygı için onu tüm adamlara karşı koruması altına aldı ve ona değerli mücevherler verdi. Sonra Kont gitti, topraklarına geri döndü.”⁴⁹⁶

Ernoul Kroniğinde ise şu şekilde geçmektedir:

“...Günlerden bir gün kalelerinin birinin önünde ata biniyorlardı. Kalenin çok güzel ve yüksek bir kulesi, kulenin her mazgalında bembeyaz giyinmiş iki adam vardı. Haşhaşi senyörü konta: “Efendimiz, sizin adamlarınız sizin için, benim adamlarımın benim için yapacağı şeyleri asla yapamaz.” dedi. Kont cevap verdi: “Elbette olabilir efendim”. Haşhaşi senyörü bunun üzerine aşağıdan bağırdı ve mazgallardan bakan iki adamı

⁴⁹⁵Fleischhauer, “The “Ackermann aus Böhmen” and the Old Man of the Mountain”, s. 195.

⁴⁹⁶ Pages, *The Image of the Assassins*, s. 193.

kendilerini aşağı attılar, boyunları kırıldı. Kont hayretler içinde kalmıştı. Kendisi için bunu yapacak bir adamı olmadığını söyledi. Haşhaşi, konta, “Efendim, dilerseniz yukarıdaki gördüklerinizin hepsini aşağı atlatabilirim” dedi. Kont olumsuz yanıt vererek başkalarının atlamasını istemediğini söyledi. Kont Haşhaşi senyörünün ülkesinde dilediği kadar kaldıktan sonra iznini istedi. Senyör ona bolca para ve kendi mücevherlerinden çoğunu verdi ve topraklarının dışına dek eşlik etti. Vedalaşırken ülkesini ziyaret ederek onurlandırdığı için daima hizmetinde olacağını, rahatsız eden, hoşuna gitmeyen şeyler yapan soylu biri varsa kendisine haber vermesini, o kişiyi derhal öldürteceğini söyledi. Böylelikle ayrıldılar.”⁴⁹⁷

Kaygusuz, Tyreli William’ın Henry’nin Nizârî lideri ziyaretinin 1194 yılında olduğunu kaydettiğini söylemektedir. Kaleden atlama hadisesi kuşkuludur. Lewis bu hikâyeyi güvenilir bulmamaktadır.⁴⁹⁸ Arnold bunu Nizârîlerin geleneksel bir şovu olarak kaydetmiştir.⁴⁹⁹ Hikâyenin ilk biçimleri Kont Henry’nin Nizârî kalesini ziyaretinde anlatılmaktadır. Hikâyenin el-Mekin’e ait değişik bir şekilde ise Melikşah’ın elçisinin Alamut’a geldiği, Hasan Sabbâh’ın elçiyi etkilemek-korkutmak için emri üzerine Nizârî fedaisinin kaleden atlayarak intihar ettiğini belirtmiştir. el-Mekin bu olayın İran’da olduğunu söylemektedir.⁵⁰⁰ Kanımızca o, Suriye’de meydana gelen bu hikâyeyi yanlış anlamış ve İran’a taşımıştır.

⁴⁹⁷ Ernoul Kroniği, s. 241.

⁴⁹⁸ Lewis, Haşhaşiler, s.23.

⁴⁹⁹ Kaygusuz, Hasan Sabbâh, s. 125.

⁵⁰⁰ Guignes, Hunların, Türklerin Tarihi Umumi, C.2, s. 96.

SONUÇ

Nizârîlerin İran ve Suriye oluşumları, söz konusu bölgelerin güçlü devletleri adına ciddi bir sorun teşkil etmekteydi. İran'da Büyük Selçuklu, Abbâsî, Suriye'de ise Fâtımî, Selçuklu, Haçlı, Zengî ve Eyyûbîler, Nizârîler ile giriştikleri mücadeleler de ciddi yaralar aldılar. Moğollar ve Memlûkler, Nizârîlerin zayıfladıkları bir dönemde kendilerinden önceki devletler kadar zorlu bir mücadele içine girmeden Nizârîlerin siyasi tarihlerine son verdiler.

Kısa tarihlerinde Nizârîler ilginç metotlarıyla faaliyetlerini başarıya ulaştırmışlardır. Bu sayede ses getiren eylemleri Orta Doğu ve Avrupa'da haklarında sıklıkla konuşulmasına zemin hazırladı. Tehlikenin nerde, ne zaman ve kim tarafından başlarına geleceğini bilmeyen yöneticiler için onlar, korkulan bir güç olmayı başardılar. Dışa kapalı bir toplum olarak yaşam sürmeleri, haklarında söylenenlerin rivayete dayalı olmasına neden olmuş, anlatıların üstüne yapılan katkılar aracılığıyla da, onlar hakkında çeşitli hikâye ve efsaneler ortaya çıkmıştır.

Bazı araştırmacılar, ortaya çıkan efsanelerde Sünnî görüşlerin etkisi olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Nizârîler ve Sünnîler arasında bir mücadele söz konusudur. Hatta bu görüşü destekler bulgular da mevcuttur. Bir takım Sünnî tarihçiler, onları melahid/mülhid olarak kaydetmiş, Nizârîleri dinsiz olarak görmüşlerdir. Batılı kaynaklardan, Eracles, Marco Polo, Pordenoneli Odoric'in metinlerinde Nizârîleri dinsiz olarak kayda geçmişlerdir. Bu durum onların Sünnî görüşten etkilendiklerini göstermektedir. Ancak diğer efsaneler için Batılı yazarların, Sünnîlerden etkilendiğini kanıtlayacak bir delile rastlanmamıştır.

Nizârîler hakkında ortaya çıkan haşhaş, Cennet Bahçesi, eğitim ve ölüm atlayışı gibi efsanelerinin temel çıkış noktası Batı kaynaklarıdır. İlk dönem Doğu kaynaklarında bu iddialara rastlanmamıştır. Nizârîler ile ilgili bilgi veren ilk Batılı kayıtlardan itibaren onların dini durumları ile ilgili çok farklı görüşler ortaya sürülmüş, onlar hakkında akıllarına yatmayan hususları anlatırken hayal güçlerine yer verilmiştir. Batılı eserlerde Nizârîler politik

ve askerî olaylar izah edilirken genel olarak realist davranıldığı görülmektedir. Kaynaklarda onların kılıktan kılığa girerek suikast yapacakları kişilerin dillerini rahatlıkla konuştukları ifade edilmiştir. Bu da onların eğitimi üzerine bazı soruların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylelikle fedâilerin birçok dili rahatlıkla konuşabilmelerinden yola çıkarak kültürel olarak çok iyi eğitildiği sonucuna varmak mümkündür.

Batılılar, Nizârîlerin kurdukları fedâi teşkilatının suikastlarını anlamakta güçlük çekmekteydiler. Fedâilerin korkusuzca işledikleri cinayetleri, faillerinin yakalandıktan sonra verdikleri bilgiler ile harmanlamışlardır. Yakalananların sorgulanmaları esnasında suikast emrini verenin liderleri olduğunu, öldüklerinde cennete gideceklerine inanmalarından dolayı yakalandıktan sonra öldürülmekten korkmadıklarını gözlemlemişlerdir. Batılı yazarlar Nizârîlerin korkusuzluklarının sırrını sahip oldukları cennet inancı ile bağdaştırmışlardır. Çünkü bu inanç, diğer Müslümanlarda ve Hristiyanların kendilerinde de bulunmaktaydı ve onlardan başkalarının bu denli eylemleri gerçekleştirdiği görülmemiştir. Bunun üzerine Nizârîlerin kurdukları yalancı bir cennette bağlılarını kandırdıkları görüşü ortaya çıkmıştır. Sahte cennetin inandırıcı olması için de hikâyeye iksir eklenmiş olmalıdır. Bu iksir ile kendinden geçenler cennete koyulurken, belki isimlendirme olarak *Hashashi* ifadesinin kullanılması, belki de haşhaşın böyle bir etkiye neden olabileceği düşüncesinden dolayı iksir daha sonraki dönemde haşhaş olarak karşımıza çıkmıştır. Haşhaşı ismini Nizârîlere, Mustalî Fâtımîleri yöneltmiştir. Aşağılayıcı bir manada kullandıkları bu ismi aslında uyuşturucu kullanıcısı olarak atfetmemişlerdir. Lübeckli Arnold'ın eseri haşhaş hikâyesinden bahseden ilk kaynak olarak tespit edilmiştir. Eğitim efsanesi ilk olarak Burchard'da, Cennet Bahçesi'nin ilk olarak ortaya çıkışı anonim bir eser olan Tractatus'a yapılan zeyilde rastlanmaktadır. Kaleden atlama hadisesinin ise Kudüs Kralı Henry'nin ziyareti esnasında olduğu söylenmektedir. Haçlıların yaşadıkları bu olay yine kendi anlatımlarında kayda geçmiştir.

Bu iddialar, araştırmacılar tarafından efsane olarak kabul edilmektedir. Söz konusu iddiaların çıkış noktaları 1200’lü yılların ilk çeyreğine rast gelmektedir. Bu efsaneler Marco Polo’nun betimleyici anlatımında yeniden hayat bulmuştur. Hikâyeler bir araya getirilerek son hallerini aldı ve önüne geçilmez bir yanılmaya sebep olmuştur. Nizârî sarayları görölmeden, şarap ve bal akan pınarlar olduğu, onların cennet gibi bahçelerde, haşhaş etkisi ile kendilerinden geçerek, bir süreliğine hayal edilemeyecek güzellikte kadınlar ile vakit geçirdikleri; Batılıların ortaya çıkarttıkları bu efsanelerin temelinde Sünnî etkiden ziyade oryantalist fikirlerin hayal ürünü fantastik söylemleri vardır. Bu söylemler zaman içerisinde gerçek gibi algılanmaya başlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

I. KAYNAKLAR

Abdülkahir el Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, TDV yay., Ankara 2018.

Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2013.

Ambroise, *L'Estoire, De La Guerre Sainte Histoire en Vers de la Troisieme Croisade(1190-1192)*, yay. haz. Gaston Paris, Paris Imprimerie Nationale 1897.

Arnoldi, *Chronica Slavorum*, ed. Georgius Henricus Pertz, Impensis Biblioplii Hahniani, Hannoverae 1868.

Arslantaş, Nuh, *Tudela'lı Benjamin& Ratisbon'lu Petachia-Ortaçağda iki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri Üç Kıtada Sosyal, Siyasi, Ekonomik İlişkiler Azınlıklar, Dini Kurumlar ve Haçlı Seferleri*, Kaknüs yay., İstanbul 2001.

Burchard of Strassburg, *Report to Frederick Barbarossa in Chronica Slavorum*, In Monumenta Germaniae Historica: Scriptores, c. 21, ed. Georg Heinrich Pertz, Impensis Bibliopolii Hahniani, Hannoverae 1869.

el-Hüseyni, Sadrüddîn Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâsır İbn Ali, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lügal, TTK yay., Ankara 1999.

Ernoul *Kroniği Haçlı Seferleri Tarihi Selâhaddîn Eyyûbî ve Kudüs'ün Fethi*, çev. Ahmet Deniz Altunbaş, Kronik yay., 2. Baskı, Mayıs 2019.

Haçlılar Türkler Karşısında: Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184), ter. Ergin Ayan, Kronik yay., İstanbul 2019, s. 220.

Hamdullâh Müstevfi-i Kazvîni, *Târîh-i Güzîde (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*, ed. Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.

Itinerairum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192), Kitabevi yay., çev. Harun Korunur, İstanbul 2019.

İbn Battuta et-Tancî, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev. Mümin Çevik, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2019.

İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl: I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, çev. Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 2015.

İbnü'l Verdi, *Selçuklular*, çev. Mustafa Alican, Kronik yay., İstanbul 2019.

İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın, c. X Bahar yay., İstanbul 1991.

İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın, c. XII, Bahar yay., İstanbul 1991.

İmâmüddin el-İsfahânî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çev. Kıvameddin Burslan, TTK yay., Ankara 2016.

Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, ter. Cüneyt Kanat Yeditepe yay., İstanbul 2020.

Jean de Joinville, *The Memoirs of the Lord of Joinville*, modern İngilizceye çev. Ethel Wedgwood, John Murray, London 1906.

Kamal al-Din İbn al-Adim, *Bugyat at-Talab fi Tarih Halab*, yay. Ali Sevim, TTK, Ankara 2011.

Kemâlüddîn İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l Haleb min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H. 447-521=1055-1127)*, terc. Ali Sevim, TTK, 2014.

Nizâmülmülk, *Siyasetname*, çev. Mehmet Kanar, Say yay., İstanbul 2018.

Par Ambroise, *L'Estoire de la Guerre Sainte: Histoire en vers de la Troisième Croisade (1190-1192)*, Gaston Paris, Imprimerie Nationale, Paris M DCCC XCVII (1897).

Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, çev. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, Selenge yay., İstanbul 2010.

Reşîdüddin Fazlullah, *Câmi'al-Tavârih*, yay. Ahmed Ateş, c. I-II, TTK yay., Ankara 1999

Roger of Wendover, *Flowers of History*, translated form the Latin, J. A. Giles, c. II, Henry G. Bohn, London M DCCC XLIX (1849).

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, C. 2, TTK, Ankara 2019.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, C. 3, TTK, Ankara 2019.

The Itinerary of Benjamin of Tudela Critical Text Translation and Commentary, Marcus Nathan Adler, Philipp Feldheim, London 1907.

Thomas Keightley, *Secret Societies of the Middle Ages*, Charles knight&Co, London M DCCC XXXVII (Londra 1837).

Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), ter. Hrant D. Andreasyan, Edouard Dulaurer, Halil Yinanç, 3. Baskı, TTK, Ankara 2000.

Walter Map, *De Nugis Curialium*, Anecdota Oxoniensia Texts, Documents, and Extracts, ed. Montague Rhodes James, Clarendon Press, Oxford 1914.

Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar, çev. Ergin Ayan, Ötüken yay., İstanbul 2016.

William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum*, Hans Claude Hamilton, C. II, Sumptibus Socieraris, Londini MDCCCLVI (Londra 1856).

II. ARAŞTIRMALAR

KİTAPLAR

Atatlı, Alev, *Batıya Yön Veren Metinler*, C.1, Alfa yay., İstanbul 2014.

Arayancan, Ayşe Atıcı, *Hasan Sabbâh ve Alamut*, Yeditepe yay., İstanbul 2017.

Arayancan, Ayşe Atıcı, *Haşhaşiler: Efsaneler ve Gerçekler*, Yeditepe yay., İstanbul 2018.

Atıcı Ayşe, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtinî Hareketi(Hasan Sabbâh ile İlk Halefleri ve İran Nizârî İsmâîlîleri)(1090-1057)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

Ay, Zahide, *Nasır-ı Hüseyin Sonrasında Bedahşan İsmailîleri(10.-15. Yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2014.

Aydın, Yunus Emre, *Mısır Fâtımî Halifesi el-Âmir bi-Ahkâmıllah ve Dönemi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul 2017.

Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler, haz. Ali Sevim, TTK, Ankara 2006.

- Barthold, W.,- M. Fuad Köprülü, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1984.
- Bassil, Tannous, *Alamut Between the Paradise of Freedom and the Bastion of Terror*, Master Thesis, California University Dominguez Hills, California 2007.
- Bozkurt, Nahide, *Abbâsîler*, TDV yay., Ankara 2018.
- Campbell, Anthony, The Assassins of Alamut, <https://www.lulu.com/en/en/shop/anthony-campbell/the-assassins-of-alamut/paperback/product-1rkgvwp.html?page=1&pageSize=4>, 2008, erişim tarihi 01.01.2021 19:10.
- Daftary, Farhad, *Ismaili Literature*, I.B. Tauris Publishers, London 2004.
- Daftary, Farhad, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, I.B. Tauris, London 2005.
- Daftary, Farhad, *İsmâîlîler: Tarihleri ve Öğretileri*, Alfa yay., İstanbul 2017.
- Daftary, Farhad, *Şîî İslam Tarihi*, Alfa yay., İstanbul 2016,
- Daftary, Farhad, *The Assassin Legends: Myths of the Isma'ilis*, I. B. Tauris, London 1995.
- Daftary, Farhad, *The Ismailis Their History and Doctrines*, Cambridge University Press Newyork 2007.
- Demirci, Mustafa, *Siyah Öfke Ortaçağ İslam Dünyasında Zenci Kölelerin İsyanı (869-883)*, Çizgi kitabevi, Konya 2017.
- Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya yay., İstanbul 1997.
- Guignes, Joseph de, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Batı Tatarlarının Tarih-i Umumisi*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın, C. 2, Ötüken neşriyat, İstanbul 2018.
- Halm, Heinz, *Haşhaşîler: Gizli Bir Örgütün Tarihi*, çev. Atilla Dirim, Runik Kitap yay., İstanbul 2020.
- Hodgson, Marshall G. S., *The Order Of Assassin: The Struggle of the Early Nizârî Ismâ'îlîs Against the Islamic World*, Mouton&Co, Gravenhage 1955.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2011.
- Kaya, Pınar, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler ile Yapılan Mücadeleler*, , İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

- Kaygusuz, İsmail, *Nizârî İsmâîlî Devletinin Kurucusu Hasan Sabbâh ve Alamut: Öğretisi, tarihi, felsefesi*, Su yay., İstanbul 2016.
- Kuşçu, Ayşe Dudu, *Selçuklu Tarihine Başlarken*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, Konya 2017.
- Lamb, Harold, *Haçlı Seferleri Demir Adamlar ve Azizler*, çev. Gaye Yavuzcan, İlgi Kültür Sanat yay., İstanbul 2010.
- Lee, Songja, *Odoric Pordenone Seyahatnamesi(1318-1330)(Giriş-Tercüme-Notlar)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- Lewis, Bernard, *Haşhaşîler: İslâm'da Radikal Bir Tarikat*, çev. Kemal Sarıözen, Kapı yay., İstanbul 2018.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2017.
- Meriç, Cemil, *Işık Doğudan Gelir*, haz. Mahmut Ali Meriç, İletişim yay., İstanbul 2015.
- Mirza, Nasseh Ahmad, *The Syrian Isma'ilis at the Time of the Crusades*, Doctoral Thesis, Durham University Oriental Studies, Durham 1963.
- Pages, Meriem, *The Image of the Assassins in Medieval European Text*, Doctor of Philosophy, Massachusetts University Department of Languages, Literatures, and Cultures Program of Comparative Literature, New York 2007.
- Said, Edward, *Oryantalizm*, çev. Neziha Uzel, İrfan yay., İstanbul 1998.
- Sevim, Ali, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 2014.
- Şeşen, Ramazan, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, Yeditepe yay., İstanbul 2018.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2017.
- Turan, Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2017.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2017.
- Turan, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2009.
- Willey, Peter, *Eagle's Nest: Ismaili Castles in Iran and Syria*, I.B Tauris, London 2005.

MAKALELER

Apaydın, H. Yunus, “Nas”, *DİA*, C. 32, TDV yay., İstanbul 2006, s. 391-392.

Arayancan, Ayşe Atıcı, “Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizârî İsmâîlîleri ve Nusayrîlik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 54, Ankara 2010, s. 183-198.

Ateş, Ahmed, “Bâtîniye” *İA*, C. 2, MEB yay., İstanbul 1949, s. 339-342.

Bezer, Gülay Öğün, “Zengîler”, *DİA*, C. 44, TDV yay., İstanbul 2013, s. 268-272.

Bird, Jessalyn, “James of Vitry”. *The Crusaders Encyclopedia*, ed. Alan V. Murray, C. II, ABC-CLIO, California 2006, s. 653.

Bulğen, Mehmet, Adnan Bülent Baloğlu, “Tenâsüh”, *DİA*, C. 40, [2/2], TDV yay., İstanbul 2011, s. 443-446.

Bulut, Yücel, “Oryantalizm”, *DİA*, c. 33, TDV yay., İstanbul 2007, s. 428-437.

Burgtorf, Jochen, “John of Joinville”, *The Crusader Encyclopedia*, ed. Alan V. Murray, C. II, ABC-CLIO, California 2006, s. 695.

Campbell, Eila Muriel Joice, “Benjamin of Tudela”, *Encyclopaedia Britannica*, C. 3, Cambridge University Press, London 1969, s. 479.

Campbell, Eila Muriel Joice, “Odoric”, *Encyclopaedia Britannica*, C.16, Cambridge University Press, London 1969, s. 866.

Dad, Aziz Ali, “Crusaders and the Construction of Assassins Myth”, <https://criterion-quarterly.com/crusaders-construction-assassins-myth/> Erişim tarihi 13.12.2020 14:30.

Daftary, Farhad, “The "Order of the Assassins:" J. von Hammer and the Orientalist Misrepresentations of the Nizârî Ismailis”, *International Society for Iranian Studies*, C. 39, No. 1 (Mar., 2006), s. 71-81.

Daftary, Farhad, “Persian Historiography of the Early Nizārî Ismā‘īlīs”, *British Institute of Persian Studies*, C. 30 (1992), s. 91-97.

Daftary, Farhad, “Râşidüddin Sinân el-İsmâîlî”, *DİA*, C. 34, TDV yay., İstanbul 2007, s. 467-468.

Daftary, Farhad, Azim Nanji, “The Ismailis and Their Role in the History of Medieval Syria and the Near East”, *Medieval Citadels Between East and West*, ed. Stefano Bianca, Aga Khan Trust for Culture, Aralık 2007. s. 37-50.

Demirkent, Işın, “Haçlılar”, *DİA*, C. 14, TDV yay., İstanbul, s. 525-546.

Ekinci, Abdullah, “Orta Çağ İslam Dünyasında İhanetler ve Suikastler: İsmâ’ili, Karmatî ve Nizârî Gruplar”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 36/II, Urfa 2016, s. 30-50.

English, Edward D., “Hospitalier”, *Encyclopedia of the Medieval World*, Facts on file Inc., New York 2005, s. 351.

English, Edward D., “Templars”, *Encyclopedia of the Medieval World*, Facts on file Inc., New York 2005, s. 687-688.

Fığlalı, Ruhi Ethem, “Abdullah b. Meymûn el-Kaddâh”, *DİA*, C. 1, TDV yay., İstanbul 1988, s. 117-118.

Fleischhauer, Wolfgang, “The “Ackermann aus Böhmen” and the Old Man of the Mountain”, *Monatshefte*, C. 45, No. 4 (Nisan – Mayıs 1953), s. 189- 201.

Fleischhauer, Wolfgang, “The Old Man of the Mountain: The Growth of a Legend”, *Symposium: A Quarterly Journal in Modern Literatures*, 9:1, (1956), s. 79-90.

Gacek, Adam, “Library Resources at the Institute of Ismaili Studies, London”, *British Society for Middle Eastern Studies*, Bulletin, C. 11:1, London 2007, s.63-64.

Goldsmith, Linda, “Henry of Champagne”, *The Crusades an Encyclopedia*, ed. Alan V. Murray, C. II, ABC-CLIO, California 2006, s. 570-571.

Hizmetli, Sabri, “Karmatîler”, *DİA*, C. 24, TDV yay., İstanbul 2001, s. 510-514.

Honigmann, E., “Masyaf”, *İA*, C. 7, MEB yay., İstanbul 1955, s. 359-361.

Ivanov, Vladimir, “Alamut”, *The Geographical Journal*, C. 77, no.1, Londra 1931, s. 36-45.

Ivanov, Vladimir, “Râşid-üd-Din Sinan”, *İA*, C. 9, MEB yay., İstanbul 1964, s. 635-636.

İlhan, Avni, “Bâtınîyye”, *DİA*, C. 5, TDV yay., İstanbul 1992, s. 190-194.

İlhan, Avni, “Fedâihu’l-Bâtınîyye”, *DİA*, C. 12, TDV yay., İstanbul 1995, s. 291-292.

James, M. R., “Walter de Map”, *Encyclopaedia Britannica*, C.14, , Cambridge University Press, London 1969, s. 817.

Kaplan Jeffrey, “Nothing Is True, Everything Is Permitted: Premodern Religious Terrorism”, *Terrorism and Political Violence*, C. 29, (2017), s. 1-26.

Kaya, Mahmut, “Dârülhikme”, *DİA*, C. 8, TDV yay., İstanbul 1993, s. 537-538.

Kedar, Benjamin Z., “The Tractatus de locis et statu sancte terre ierosolimitane”, *The Crusades and Their Sources*, ed. John France, William G. Zajac, Routledge, New York 1998, s. 111- 133.

Kedar, Benjamin Z., “Tractatus de locis et statu sancte terre ierosolimitane”, *The Crusades Encyclopedia*, ed. Alan V. Murray, v. IV, ABC-CLIO, California 2006.

Köse, Meryem, Meryem Küçük, “Öryantalizm ve “Öteki” Algısı”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C. I, S. 1, s.107-127.

Lewis, Bernard, “Kemal Al-Din’s biography of Rashid Al-Din Sinan”, *Arabica XIII*, Leiden 1966, s. 225-267.

Lewis, Bernard, “Saladin and the Assassins”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 1953, s. 239-245.

Lewis, Bernard, “The Ismâîlites and the Assassins”, *A History of the Crusades: The First Hundred Years*, ed. Kenneth M. Setton, Marshall W. Baldwin, C. 1, Wisconsin University Press, Wisconsin 1969, s. 99-132.

Lewis, Bernard, “The Sources for the History of the Syrian Assassins”, *Medieval Academy of America Speculum*, C. 27, No. 4 (Ekim 1952), s. 475-489.

Lincoln, Bruce, “An Early Moment in the Discourse of ‘Terrorism:’ Reflections on a Tale from Marco Polo”, *Comparative Studies in Society and History*, C. 48, No. 2 (Apr., 2006), s. 242-259.

Loud, Graham Alexander, “Arnold of Lübeck’s Chronica Slavorum”, *The Crusades Encyclopedia*, ed. Alan V. Murray, C. I, ABC-CLIO, California 2006, s. 96.

Mellor, Geoffrey, “Jean de Joinville” *Encyclopaedia Britannica*, C. 13, Cambridge University Press, London 1969, s. 66.

Murray, Alan V., “William of Tyre”, *The Crusades Encyclopedia*, ed. Alan V. Murray, C. IV, ABC-CLIO, California 2006, s. 1281-1282.

- Nicholson, Helen, "Eracles", *The Crusader Encyclopedia*, ed. Alan V. Murray, C. II, ABC-CLIO, California 2006, s. 405.
- Nicholson, Helen, "Ernoul", *The Crusader Encyclopedia*, ed. Alan V. Murray, C. II, ABC-CLIO, California 2006, s. 407-408.
- Nowell, Charles E., "The Old Man Of The Mountain", *Speculum A Journal Of Mediaeval Studies*, C. XXII, no. 4, (October, 1947), s. 497-519.
- Öz, Mustafa, "Dâî", *DİA*, C. 8, TDV yay., İstanbul 1993, s. 420-421.
- Öz, Mustafa, "Haşîşiyye", *DİA*, C. 16, TDV yay., İstanbul 1997, s. 418-419.
- Öz, Mustafa, "Kiyâ Büzürgümmîd", *DİA*, C. 6, TDV yay., İstanbul 1992, s. 523.
- Öz, Mustafa, "Musta'liyye", *DİA*, C. 32, TDV yay., İstanbul 2016, s. 116-118.
- Öz, Mustafa, "Takiyye", *DİA*, C. 39, TDV yay., İstanbul 2010, s. 453-454.
- Öz, Mustafa, Mustafa Muhammed eş-Şek'a, "İsmâîliyye", *DİA*, C. 23, TDV yay., İstanbul 2001, s. 128-133.
- Özaydın, Abdülkerim, "Alamut", *DİA*, C. 2, TDV yay., İstanbul 1989, s. 336-337.
- Özaydın, Abdülkerim, "Âmir-biAhkâmillâh", *DİA*, C. 3, TDV yay., İstanbul 1991, s. 68.
- Özaydın, Abdülkerim, "Kutbüddin Hârizmşah", *DİA*, C. 26, TDV yay., Ankara 202, s. 484-485.
- Özaydın, Abdülkerim, "Münkız(Benî Münkız)" *DİA*, C. 32, TDV yay., İstanbul 2006, s. 15-16.
- Özaydın, Abdülkerim, "Müstansır-Billâh el-Fâtımî", *DİA*, C. 32, TDV yay., İstanbul 2006, s.119-121.
- Özaydın, Abdülkerim, "Hasan Sabbâh", *DİA*, C. 16, TDV yay., İstanbul 1997, s.347-350.
- Özkuyumcu, Nadir, "Müsta'li-Billâh el-Fâtımî", *DİA*, C. 32, TDV yay., İstanbul 2006, s. 115.
- Powicke, Frederick Mavrice, "William Newburgh", *Encyclopaedia Britannica*, C. 23, Cambridge University Press, London 1969, s. 540.
- Richard, Jean B., "Ambrose", *Encyclopaedia Britannica*, C. 1, Cambridge University Press, London 1969, s. 722.

Richard, Jean B., “William of Tyre”, *Encyclopaedia Britannica*, C. 23, Cambridge University Press, London 1969, s. 540.

Smarandache, Bogdan, “The Franks and the Nizārī Ismā‘īlīs in the Early Crusade Period”, *Al-Masaq: Islam and the Medieval Mediterranean*, c. 24:3, (Dec, 2012), s. 221-239.

Şakiroğlu, Mahmut H., “Marco Polo”, *DİA*, C. 28, TDV yay., Ankara 2003, s. 41-43.

Tolan, John, “Burchard of Strasbourg”, *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History*, C. 3 (1050-1200), ed. David Thomas, Alex Mallett, Brill, Leiden 2011, s. 680-682.

Usta, Aydın, “Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Haşîşiler”, *Tarih Dergisi*, 0/44 (Mayıs 2012), s. 1-23.

Uysal, Enver, “İhvân-ı Safâ”, *DİA*, C. 22, TDV yay., İstanbul 2000, s. 1-6.

Watkins, Carl, “Roger of Wendover”, *Encyclopedia of Historians & Historical Writing*, ed. Kelly Boyd, C. 2, Routledge, New York 1999, s. 1004-1005.

Yazıcı, Tahsin, “Fidâî”, *DİA*, C. 13, TDV yay., İstanbul 1996, s.53.

Yitik, Ali İhsan, “Tenâsüh” *DİA*, C. 40, TDV yay., İstanbul 2011, [1/2], s. 441-443.

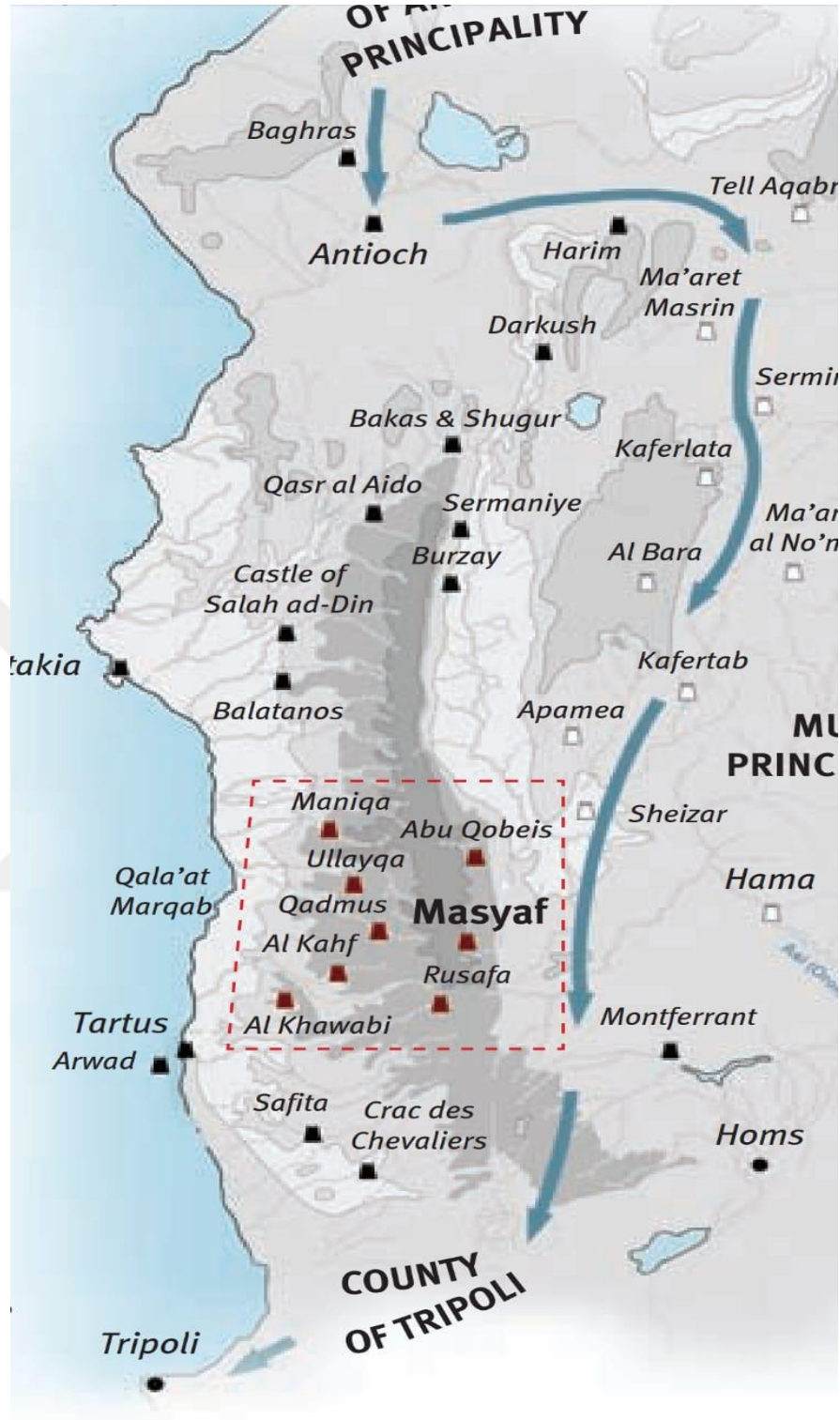
EKLER

HARİTALAR

Harita 1: İran ve Suriye’de bulunan Nizâri kale ağları

Syria; Medieval Between East and West, ed. Stefano Bianca, The Aga Khan Trust for Culture, Geneva 2007, s. 38.

Harita 2: Suriye’de bulunan Nizârî kale ağı

Haytham Hasan, Citadel of Masyaf; Description, History, Site Plan & Visitor Tour, The Aga Khan Trust for Culture, Geneva 2008, s. 7.

RESİMLER

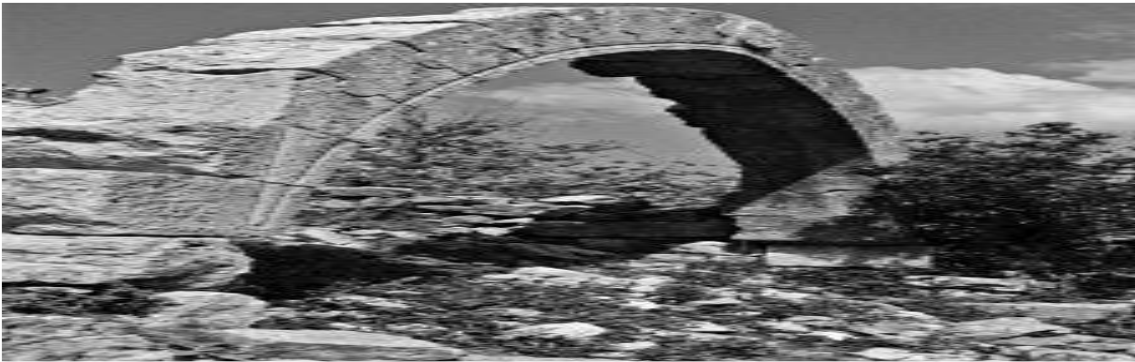
Resim 1: Rusafa Kalesi

Syria; Medieval Between East and West, s. 45.

Resim 2: Kadmus Kalesi

Syria; Medieval Between East and West, s. 45.

Resim 3: Uleyka Kalesi

Syria; Medieval Between East and West, s. 45.

Resim 4: Havabi Kalesi
Syria; *Medieval Between East and West*, s. 45.

Resim 5: Masyaf Kalesi
Haytham Hasan, *Citadel of Masyaf*, s. 6.

Resim 6: Alamut Kalesi

<https://ai.stanford.edu/~latombe/mountain/photo/iran-14/alamut-14.htm>

Resim 7: Alamut Kalesi

<https://www.itto.org/iran/attraction/alamut-castle-qazvin/> adresinden alınmıştır.

